

koordinaatteja tilassa ja ajassa

kuvataide ja kulttuurivaihto 2008 -2012

Marko Karo

Saatteeksi	2
Tiivistelmä	5
1. JOHDANTO: KUVATAIDE 2012	7
2. LÄHTÖKOHDAT	9
2.1. Kuvataiteen kenttä Suomessa ja kansainvälinen osallistuminen	9
2.2. Kansainvälisen vuorovaikutuksen edellytykset	11
2.3. Kulttuurivaihtoa tukeva kuvataiteen rahoitus	11
3. STRATEGIA 2008-2012	13
3.1. Visio 2012	13
3.2 Esitykset ja toimenpiteet 2008 - 2012	13
4. KUVATAIDE VISUAALISESSA KULTTUURISSA	21
4.1 Rajanvetoa ja paikannusta	21
4.2 Taiteesta puhumisen valta	22
4.3 Taiteilija työntekijänä	23
4.4 Määrittelemätön taide	26
4.5 Toimijoiden kesken	29
4.6 Viennistä vaihtoon	31
5. KULTTUURIN VAIHTAJAT	33
5.1 Kouluttajat	33
5.2 Taiteilijat	36
5.3 Majoittajat: residenssitoiminta	41
5.4 Edistäjät ja esittäjät	46
6. RISKINOTTAMISEN TAIDE	58
6.1 Perustoiminnan rahoituksesta	60
6.2. Kuvataiteen tuotantotuet	62
7. EPILOGI	63
7.1 Karttalehtiä maailmalta	65
7.2 Mittaamattoman mittaaminen	67
7.3 Avainsanoja tulevaan	69
8. LISÄRAHOITUSTARVE	71
9. STRATEGIAN TOTEUTUMISEN SEURANTA	71
10. KESKEISET SUOMALAISET TOIMIJAT STRATEGIAN TOTEUTTAMISESSA	71
Lähteet	73
Liite 1. Kysely	75
Liite 2. Budjetti	77

Saatteeksi

Kulttuurin ja taiteen kansainvälistymiskehitys ja sen mukanaan tuomat erilaiset mahdollisuudet ovat viime vuosina olleet intensiivisen kulttuuripoliittisen arvioinnin kohteena eri maissa. Myös Suomessa on tehty asian tiimoilta taustatyötä jo verraten pitkään. Kulttuuripalveluiden ja taiteen taloudellista merkitystä kartoittanut opetusministeriön, kauppa- ja teollisuusministeriön ja ulkoasiainministeriön yhteinen kulttuurivientihanke toimi aikavälillä 1.9.2003 - 31.5.2004. Hankkeen päätteeksi julkaistiin selvitysmiehenä toimineen Hannele Koivusen loppuraportti *Onko kulttuurilla vientiä?*¹ Raportissa esitettyjen toimenpide-ehdotusten mukaisesti on hankkeen pohjalta sittemmin käynnistetty kulttuuriviennin kehittämisohjelman 2007 - 2011 laatiminen: opetusministeriö asetti 1.11.2005 kulttuuriviennin kehittämistyöryhmän (OPM, KTM, UM, VVM, MEK, FINPRO ja TEKES), joka pyysi eri taiteenalojen tiedotuskeskuksia laatimaan omien alojensa vientistrategiat.

Suomen taideakatemian säätiön alaisuudessa toimiva Näyttelyvaihtokeskus FRAME käynnisti tältä pohjalta kesäkuussa 2006 kartoitustyön kansainvälisen kulttuurisen vuorovaikutuksen nykytilanteesta ja kehittämismahdollisuuksista kuvataiteen alueella. Käsillä olevan selvityksen laatijaksi kutsuttiin tutkija Marko Karo. Aineiston hankkimiseksi ja sisällön kehittämiseksi perustettuun ohjausryhmään ovat kuuluneet Näyttelyvaihtokeskus FRAMEn johtaja Marketta Seppälä ja koordinaattori Marita Muukkonen. Selvityksessä paikannetaan kulttuurivientiin liittyviä ongelmakohtia kuvataiteen kentän erilaisten toimijoiden näkökulmasta sekä tehdään toimenpide-esityksiä monimuotoisen kuvataiteen toimintaedellytysten, kansainvälisen osallistuvuuden ja kulttuurien välisen vuorovaikutuksen turvaamiseksi ja edistämiseksi.

Kulttuurin taloudellisen merkityksen on havaittu korostuneen viimeisen vuosikymmenen aikana. Sen seurauksena mielenkiinto kulttuuria ja taidetta kohtaan on lisääntynyt myös muiden kuin kulttuuri- ja taidepolitiikan perinteisten toimijoiden taholta ja samalla on syntynyt uusia mahdollisuuksia taiteen eri alojen edellytysten kehittämiseksi. Keskeiset kulttuuripoliittiset kysymykset liittyvät siihen, miten näihin mahdollisuuksiin tartutaan: Pyritäänkö taiteen tekemisen edellytyksiä avartamaan aidosti, vai onko vaarana, että muodostetaan kaavamaisia, ulkoisia standardeja menestyksen mittareiksi ja julkisen tuen kriteereiksi? Mitä seuraa, jos tällaiset mittarit alkavat ohjata taiteen sisältöjä?

Taiteen ja kulttuurin kansainvälistymiseen osoitetut uudenlaiset tukimekanismit ja lisärahoitus ovat välttämättömiä paitsi kotimaisen kuvataiteen kansainvälisen osallistumisen edistämiseksi myös moniäänisen kuvataiteen elintilan turvaamiseksi Suomessa. Keskeistä on, että julkishallinto ja taiteen kenttä voisivat pohtia yhdessä, kuinka kulttuurien välistä vuorovaikutusta parhaiten edistettäisiin. Selvitystä tehtäessä nousi esiin toimijoiden korostunut huoli kulttuurin ja talouden yksisuuntaisesta yhteen kietoutumisesta, kasvavasta kansainvälisestä kehityksestä, jossa kulttuuri ja taide välineellistetään palvelemaan erilaisia ulkoisia tarkoituksia. Kuvataiteen toimijoiden kesken vallitseekin pitkälle menevä yksimielisyys siitä, ettei markkinaehtoinen ajattelu, jossa ensisijaisena pyrkimyksinä ovat tehokkuus, tuottavuus, mitattavuus ja hyödynnettävyys, ole sellaisenaan sovitettavissa kuvataiteen alueeseen, jossa avainsanoja ovat pikemminkin yhteisöllisyys, jaettavuus, dialogisuus, immateriaalisuus ja ennalta-arvaamattomuus.

Edellä esitettyä taustaa vasten tämän selvityksen ensisijaisena pyrkimyksenä on luoda suuntaviivoja monimuotoisen kuvataiteen ja taidelähtöisen kulttuurivaihdon edistämiseksi. Selvityksen eräänlaisena ohjenuorana voidaankin pitää toteamusta, joka

¹ Koivunen (2004).

sisältyy taide- ja taiteilijapoliittisen toimikunnan (TAO) ehdotukseen valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi: “Taide- ja kulttuuripolitiikan perusta on taiteellisen toiminnan sisältöihin puuttumattomuuden periaate. Taiteen tekemistä tuetaan sen omista lähtökohdista.”²

Selvitystyön aikana ilmeni, että taiteen kentälle ominaisesta sirpalemaisuudesta huolimatta sen eri toimijat ovat pitkälti yksimielisiä siitä, mitkä ovat alueen vahvuudet ja heikkoudet kulttuurivaihdon kannalta ja miten kuvataiteen kansainvälistymistä voitaisiin kehittää ja tukea. Tästä syystä ei ole ollut tarvetta eritellä kuvataiteen eri osa-alueita esitysten yhteydessä Selvityksen strategiset ehdotukset toimenpiteiksi perustuvat laajaan aineistoon, joka koostuu selvitystyön aikana kuultujen kuvataiteen toimijoiden, asiantuntijoiden ja tutkijoiden näkemyksistä, aiemmista kulttuurivientiiä koskevista kartoituksista sekä kuvataiteen toimintaympäristöä koskevista lukuisista tutkimuksista. Selvityksen keskeinen aineisto on peräisin kyselystä, joka lähetettiin keskeisille kuvataiteen kulttuurivaihdon toimijoille. Kyselylomake on selvityksen liitteenä (liite 1).

Selvitystyön aikana seuraavat tahot ja henkilöt ovat vastanneet kyselyyn ja/tai olleet mukana kuulemistilaisuuksissa:

Suomen taiteilijaseura ry / puheenjohtaja Elena Näsänen ja pääsihteeri Petra Havu

Taidemaalari liitto ry / puheenjohtaja Juha Okko ja pääsihteeri Terhi Aaltonen

Suomen Kuvanveistäjäliitto ry / toiminnanjohtaja Sari Nokkanen

Suomen taidegraafikot ry / toiminnanjohtaja Seppo Heiskanen

Muu ry / puheenjohtaja Henriikka Oksman ja toiminnanjohtaja Timo Soppela

Valokuvataiteilijoiden liitto ry / puheenjohtaja Raakel Kuukka

Galleristit ry / puheenjohtaja Kirsi Niemistö ja professori Timo Vuorikoski

Kulttuuritehdas Korjaamo / toimitusjohtaja Outi Raatikainen

Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskus AVEK / pääsihteeri Juha Samola ja taiteilija Veli Granö

AV-arkki / puheenjohtaja Pirjetta Brander ja toiminnanjohtaja Eeva Pirkkala

Mediakulttuuriyhdistys m-cult ry / puheenjohtaja Heidit Tikka ja toiminnanjohtaja Minna Tarkka

Pikseliähky / Piknik Frequency ry / puheenjohtaja Juha Huuskonen, assistentti Nathalie Aubret ja video- ja äänisuunnittelija Ville Hyvönen

Helsinki International Artist-in-residence Programme HIAP / toiminnanjohtaja Jaakko Rustanius

² Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta (TAO), Taide on mahdollisuuksia: ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi, OPM, 2002, s. 11. Ks. myös Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta. OPM 2003:20.

Suomen Taiteilijaseuran ateljeesäätiö / puheenjohtaja Outi Liusvaara, asiamies Esko Vesikansa ja suunnittelija Riikka Suomi

Kuvataideakatemia / professori Mika Hannula ja hallintojohtaja Kristiina Paavela

Taideteollinen korkeakoulu/ rehtori Yrjö Sotamaa ja lehtori Tuovi Hippeläinen

Taiteen keskustoimikunta / erikoistutkija Sari Karttunen

Tutkimusprojekti Pohjan tähdet / Polar Stars / FT Leena-Maija Rossi

Helsingin Taidehalli / johtaja Maija Koskinen

Selvityksen laatinut työryhmä kiittää lämpimästi kaikkia kartoituksessa mukana olleita henkilöitä ja tahoja.

Helsingissä 31.1.2007

Valmistelutyöryhmä Marko Karo, Marita Muukkonen ja Marketta Seppälä

Tiivistelmä

Suomessa tehdään monimuotoista ja omaperäistä kuvataidetta, jota kohtaan osoitetaan huomattavaa kansainvälistä kiinnostusta. Kysyntään ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia vastata riittävästi nykyisillä resursseilla. Vastaavasti mahdollisuudet vieraanvaraisuuteen ulkomaisia taiteilijoita tai taiteen kentän toimijoita kohtaan ovat jääneet vaatimattomiksi.

Rahoituspohjan kapeus, vähäisyys ja projektisidonnaisuus johtavat toiminnan sirpaloitumiseen ja lyhytjänteisyyteen. Tämä rajoittaa taideteosten tuottamista sekä vaikeuttaa kattavan yhteistyöverkoston luomista esittämisen, levittämisen, tiedottamisen ja markkinoinnin perustaksi. Julkisesta rahoituksesta vastaavat pääasiassa opetusministeriö, kaupungit ja muutamat keskeisimmät säätiöt. Elinkeinoelämän kuvataiteelle myöntämä tuki on jäänyt Suomessa korostuneen vaatimattomaksi, osin rakenteellisten ja verotuksellisten järjestelmien vuoksi. Taidealan yritystoiminta on vähäistä verrattuna muihin Pohjoismaihin. Kuvataiteen liiketoimintaedellytykset eivät ylipäänsä ole samat kuin esimerkiksi teollisessa muotoilussa tai peli-, musiikki- ja elokuvateollisuudessa, joiden liiketoimintalogiikka perustuu materiaalisten ja immateriaalisten tuotteiden monistettavuuteen. Keskeisenä ongelmana on, että taiteilijoista jopa apurahansaaajat muodostavat yhteiskunnallisen marginaaliryhmän, jolla ei ole lakisääteistä työttömyys- ja sosiaaliturvaa.

Vuonna 2012 Suomessa on elinvoimainen ja monipuolinen kuvataiteen toimijakunta, josta huomattavalla osalla on vahva ja luonteva kansainvälinen asema. Suomalaisia taiteilijoita on vuosittain mukana merkittävässä kansainvälisissä museo- ja suurnäyttelyissä, tuotantoresidensseissä sekä osallistuvissa verkostoissa. Lukuisat taiteilijat ja taiteilijaryhmät osallistuvat kansainvälisiin kuvataidetapahtumiin ja useat ovat edustettuina kansainvälisissä ja kotimaisissa gallerioissa. Myös kotimaiset välittäjäportaan toimijat ovat kansainvälisesti aktiivisia osallistujia ja keskustelun avaajia. Taideinstituutioiden näyttely- ja julkaistuotannoista sekä muista projekteista suuri osa perustuu vastavuoroiseen kansainväliseen yhteistyöhön. Näin myös ulkomaiset taiteilijat ja taidekentän toimijat ovat vakiintuneet kotimaisen taidekentän keskeisiksi osallistujiksi ja yhteistyötahoiksi. Vuonna 2012 kotimainen toimintaympäristö kannustaa ennen kaikkea kuvataiteen monimuotoisuuteen. Toimijoiden rahoituspohja koostuu erilaisista kotimaisista ja kansainvälisistä julkisista ja yksityisistä rahoituslähteistä. Kotimainen julkinen rahoitus perustuu taiteen itseisarvon kunnioittamiseen. Hankkeiden arvioinnista ja tukemisesta päättävät alan ammattimaiset toimijat ja asiantuntijat. Julkinen tuki sisältää niin pitkäaikaisia kuin joustavia rahoitusmuotoja.

Vision ja strategian toteutumisen edellytyksenä on uusien tukitoimenpiteiden kohdistaminen seuraaviin kuvataiteen toimintaympäristön osa-alueisiin:

1) Tuotanto: Kuvataiteilijoiden kansainvälistymistä vahvistetaan kehittämällä valtion suoraa apurahajärjestelmää sekä täydentämällä sitä pitkäjänteisellä ja joustavalla tuotantotuella. Merkittävien teostuotantojen toteuttaminen Suomessa ja ulkomailla mahdollistuu taiteilijaresidenssivaihtoa laajentamalla sekä luomalla edellytykset kotimaiselle tuotantoresidenssitoiminnalle. Taidekorkeakoulujen kulttuurivaihtotyötä laajentamalla luodaan ensimmäinen perusta taiteilijoiden kansainväliselle verkostoitumiselle.

2) Välitys: Suomalaisen välittäjäportaan liikkuvuutta, kouluttautumista ja näyttelytoimintaa vahvistetaan julkisin toimenpitein. Monimuotoista kansainvälistä välittäjäporrasta kannustetaan suomalaisen kuvataiteen esittelyyn tukijärjestelmää laajentamalla. Yksityisille sekä taiteilijajärjestöjen ja ryhmien gallerioille luodaan messuosallistumista varten tukijärjestelmä. Residenssiohjelmien kehittäminen kotimai-

sille ja kansainvälisille välittäjäportaan toimijoille on yksi keskeisistä rakenteellisista ratkaisuista.

3) Tiedotus: Tiedotuksen vahvistaminen sekä kotimaisen ja kansainvälisen toimialatiedon hankkiminen on lähtökohtana kansainvälistymiselle sekä aloitteelliselle osallistumiselle kansainväliseen taidekeskusteluun. Tätä edistetään resurssiomalla kansainväliseen levitykseen kohdistettuja julkaisuja, yhteistyötä kansainvälisten julkaisijoiden ja jakelijoiden kanssa sekä kansainvälisten seminaarien ja työpajojen järjestämistä. Asiantuntijavierailuohjelmilla on keskeinen asema tiedotustyössä.

4) Kannustava toimintaympäristö: Kuvataiteen kansainvälistymistä ja rahoituspohjan laajentamista tuetaan kauttaaltaan edellä mainituissa pääkohdissa rakenteellisin verotuksellisin toimenpitein säätämällä yleishyödyllisille toimijoille annettavien lahjoitusten verovapaudesta sekä alentamalla alan pienten yritysten arvonlisäverovelvollisuutta.

Keskeiset toimijat strategian toteutumiseksi (rahoittajat, tukijat, välittäjät, residenssi-toimijat ulkomailla ja kotimaassa ja kouluttajat) on esitetty sivuilla 75-76.

1. Johdanto: Kuvataide 2012

Sattuma suosi K:ta, tuomioistuimesta puhumisen tilaisuus oli kuin tarjottimella, sillä jalustalla oli epäilemättä tuomarin muotokuva. Isosta hahmosta, joka oli valtaistuimen selkänojassa K ei saanut selvää, vaan kysyi maalarilta, mitä se esitti. – Se on oikeus, maalari sanoi vihdoinkin. – Nyt minä tunnen sen, K sanoi, - tässä on silmille pantu side ja tässä vaaka. Mutta sillähän on siivet nilkoissa ja se juoksee. – Niin, maalari sanoi, – minulle annettiin tehtäväksi maalata se noin, siinä on oikeastaan oikeuden jumalatar ja voiton jumalatar samassa persoonassa. – Yhdistelmä ei ole hyvä, K sanoi hymyillen, – oikeuden täytyy olla lepoasennossa, muuten vaaka käy epävakaiseksi, eikä oikeudenmukainen tuomio ole silloin mahdollinen. – Minä noudatan täydellisesti työnantajani tahtoa, maalari sanoi.

- Franz Kafka, Oikeusjuttu -

Teoksessaan *Oikeusjuttu* Kafka kuvaa taiteen ja lain suhteen varsin karrikoidusti. Taiteilijanimellä Titorelli esiintyvä taidemaalari on mesenaatista riippuvaisen taiteilijan teatraalinen karikatyyri. Mesenaatti taas on yhtä kuin tuomioistuin ja laki. Titorelli on tuomittu elämään sälehäkissä, jonka takaovi vie suoraan tuomioistuimeen. Maalarin koti ja ateljee on siis tuomioistuimen sisällä. Hän maalaa nöyrästi ja kiittolisena vain ja ainoastaan tuomareiden muotokuvia, täsmälleen kuten isänsä ja isoisänsä ennen häntä. Se on periytyvä tehtävä, jota sääntelevät lukemattomat salaiset säännöt. Näitä Titorelli myös noudattaa vankkumattomasti. Hän onkin eräänlainen tuomioistuimen luottomies, joka on alkanut puhua kuin lakimiehet.

Kafkan absurdeilla ja unenomaisilla tarinoilla on ollut tapana osoittautua vuosikymmeniä myöhemmin huomattavan totuudenmukaisiksi kuvauksiksi elämänpiiristämme. Vaikka haluaisikin, on vaikeaa sulkea pois ajatusta, että Kafkan Titorellissa ruumiillistuu tietyllä tavoin kolmannen vuosituhannen kuvataiteilijan ja taiteen toimijan välineellinen rooli. Samoin kuin tuomioistuin ympäröi Titorellia, kulttuuripolitiikka ympäröi taiteilijoita, taideinstituutioita ja ylipäänsä luovaa toimintaa yhä kattavammilla normeilla. Titorellin on edistettävä yhdessä abstraktin työnantajansa kanssa ”yhteisiksi” koettuja asioita; nykytaiteen instituutioiden velvollisuudeksi puolestaan tulee käyttää yhä suurempi osa resursseistaan toimintansa tehokkuuden mittaamiseen ja niille asetettujen yhteiskunnallisten tehtävien (kansantalous, työllisyys, sosiaalinen koheesio, kansan-terveys, kulttuurinen diversiteetti) täyttämisen arviointiin. Titorellia ja nykytaiteen toimijoita saattaa tulevaisuudessa yhdistää yhä kapeammaksi käyvät taiteellisen toiminnan raamit visuaalisessa kulttuurissa: yhtä vähän kuin Kafkan muotokuvamaalari voi valita perinnöllistä virkaansa, voivat kuvataiteen toimijat valita niille asetettuja tulostavoitteita.

Millaisessa visuaalisessa kulttuurissa elämme viiden vuoden kuluttua? Onko Titorelli keskimääräisen kuvataiteilijan tai taiteen kentän toimijan prototyyppi vuonna 2012? Samankaltaisia kysymyksiä pohtivat useat kirjoittajat EIPCP:n (European Institute for Progressive Cultural Policies) ja IASPIS:n (International Artists Studio Programme in Sweden) julkaisemassa raportissa *European Cultural Policies 2015 – A Report with Scenarios on the Future of Public Funding for Contemporary Art in Europe*.³ Raportissa maalataan kuva taiteesta ja kulttuuripolitiikasta Euroopassa vuonna 2015. Kuva on kaukana kauniista: Vuoteen 2015 mennessä kuvataide on kauttaaltaan välineellistynyt, riippumatta siitä ovatko sen rahoittajana julkiset vai yksityiset tahot; taide on muuttunut

³ Lind – Minichbauer (toim.), (2005).

kulutushyödykkeeksi ja museot viihdekeskuksiksi; taiteilijoiden määrä on kasvanut räjähdysmäisesti ja taidemaailma jyrkästi polarisoitunut ”voittajiin” ja ”häviäjiin”. Jäljelle on jäänyt vain vastarintaan asettuneiden dis-organisaatioiden verkosto.⁴

Onko tässä kysymys pelkästä karrikoinnista, dystopioiden maalailusta? Tietyiltä osin varmasti on, mutta ei pelkästään: kulttuurin välineellistäminen on ollut selvästi havaittava kehityspiirre Euroopassa jo pitkään. Tämä on ehkä selkeimmin näkynyt EU:n kulttuuripolitiikassa ja sen kilpailu- ja rakennepoliittisissa sekä työvoima- ja elinkeinopoliittisissa perusteluissa kulttuurin tukemiseksi. Vika ei sinänsä ole tavoitteissa, kuten sosiaalisen koheesion, työllisyyden tai elämisen laadun parantamisessa, vaan pikemminkin siinä, että näiden tavoitteiden edistäminen ei paikannu taiteen ja kulttuurin kentälle vaan kulttuuripolitiikan hallintoon. Monille EU:n jäsenvaltioille tämä on tarkoittanut käytännössä osittaista luopumista kulttuuripolitiikassa perinteisesti tärkeänä pidetystä etäisyyden periaatteesta (*arm's length*), jonka mukaan tukijärjestelmä ei puutu taiteellisen työn autonomiaan, vaan asettaa taiteellisen laadun tuen myöntämisen tärkeimmäksi kriteeriksi. Jo tavanmukaiseksi muodostunut esimerkki tästä on Iso-Britannia, jossa vuonna 1997 lanseerattu ”uusi kulttuuripolitiikka” ja sen avainkäsite *creative industries* merkitsivät taiteen ja taidelaitosten kokonaisvaltaista asettamista kasvuhakuisen talouden ja laajentuvan sosiaalipolitiikan välineiksi. Tässä politiikassa myös museot saivat uuden nimityksen: *centres for social change*.⁵ Vastaavasti kulttuurin tukea ei enää kutsuttu tueksi vaan investoinniksi, mikä merkitsi uudenlaisia odotuksia investoinnin kohteen tuottavuudesta.⁶

Tarkasteltaessa viimeaikaisia kulttuuripoliittisia painopisteitä Suomessa – luovuusstrategiat, kulttuurivienti, kulttuurin kansantaloudellisen arvon kartoittaminen – käy ilmeiseksi, että kulttuurin välineellinen käyttö on tullut myös osaksi kotimaista poliittista maisemaa. Käsillä oleva selvitys paikantuu juuri tällaista kehitysnäkymää vasten. Se pyrkii valottamaan kulttuurivientiin ja sen välineellistäviin piirteisiin liittyviä ongelma-kohtia. Samalla se tekee toimenpide-esityksiä kuvataiteen intensiivisen ja monipuolisen kansainvälistymiskehityksen edistämiseksi taiteen itseisarvoisuudesta tinkimättä.

Kulttuuriset ja maantieteelliset rajat ylittävän vuoropuhelun merkitystä suomalaiselle elämänpöyrille ja kulttuurin kehittymiselle on vaikeaa yliarvioida. Kysymys on keskeisesti esillä suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden haasteita kartoittaneessa Suomen Akatemian ja Tekesin yhteisessä *FinnSight2015* -ennakointihankkeessa. Hankkeen loppuraportti nostaa avoimemman dialogisuuden näkökulmasta avainasemaan juuri taiteen ja sille ominaisen kyvyn toisin katsomiseen, vieraan kohtaamiseen.⁷ Niin taiteen julkishallinnon kuin taiteen kentän toimijoiden tulisi panostaa entistä selkeämmin niiden tekijöiden kartoittamiseen ja tukemiseen, jotka taustoittavat suomalaisen ja ulkomaisen kuvataiteen kiinteämpää ja intensiivisempää vuoropuhelua.

Tätä taustaa vasten käsillä olevan selvityksen alustavin toimenpide-ehdotus on terminologinen: siirtyminen kulttuuriviennistä kulttuurivaihtoon. Selvitystyön aikana käydyistä keskusteluista ja saadusta palautteesta ilmeni, että suuri osa kuvataiteen kentän toimijoista katsoo käsitteen kulttuurivaihto kuvaavan tarkemmin sitä avointa dialogisuutta, johon kuvataide osallistuu, on kysymys sitten taiteen opettamisesta, tekemisestä, tuottamisesta, näyttämisestä, levittämisestä tai muunlaisesta edistämisestä. Kulttuurivaihto ilmentää myös selkeämmin alueiden välisyyttä, liikkuvuutta ja niitä monisuuntaisia, kokemuksellisia ja vuorovaikutuksellisia prosesseja, joissa kuvataiteen

⁴ *Ibid.*, ss. 4-13.

⁵ Centres for Social Change: Museums, Galleries, and Archives for All. Policy Guidance on Social Inclusion for DCMS funded and local authority museums, galleries and archives in England. Department for Culture, Media and Sport, May 2000.

⁶ Belfiore (2005), ss. 20-37.

⁷ *FinnSight* (2006), ss. 210-234, www.finnsight2015.fi

merkityksenmuodostus tapahtuu. Käsite kulttuurivaihto tuo meidät kielellisesti lähemmäksi taiteen itseisarvoisuutta ja taiteen kommunikatiivisen luonteen ymmärtämistä.

Kuinka taiteen itseisarvoisuutta sitten tulisi lähestyä kulttuurivaihtoa koskevien kysymysten näkökulmasta? Taide itseisarvona merkitsee kulttuurin läsnäoloa sosiaalisessa elämässä ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä Taide on keskustelua ja ajatusten vaihtoa, niin tekijälle kuin kokijalle – halua ajatella ääneen, halua jakaa ajatuksensa muille ja halua kohdata muiden ajatuksia. Tämä on dialogia, jossa myös taloudella on luonnollinen sijansa. Taiteen yhteiskunnallinen läpäisevyys ja näkyvyys paitsi kansallisella myös kansainvälisellä tasolla edellyttävät, että kuvataiteen kentän toimintaedellytykset on turvattu. Samalla taide on ensisijaisesti oman itsensä päämäärä, ei pääoma esimerkiksi suhteessa yhteiskuntapoliittiseen strategiatyöhön. Taide ei myöskään ole palautettavissa markkinamekanismin logiikkaan eikä sitä voida lähestyä pelkästään talouden terminologisin välinein. Taide on mahdollisuuksia, mutta nämä ovat ja näiden on oltava ennalta-arvaamattomia.

Keskeistä on pyrkiä tukemaan kotimaisen kuvataiteen kansainvälisen osallistumisen edellytyksiä moni-alaisesti ja pyrkiä ehkäisemään taiteilija- ja toimijakunnan sisäisen polarisaation mahdollisuutta (kotimainen/kansainvälinen, näkymätön/näkyvä). Tämä tarkoittaa myös kotimaassa tapahtuvan kansainvälisen toiminnan ja kuvataiteen läsnäolon tukemista. Näin huomioitaisiin myös se kulttuuripoliittisessa strategiatyössä taka-alalle jäänyt perustavanlaatuisen lähtökohta, ettei kulttuurinen vuorovaikutus ole koskaan yksisuuntaista, vaan aina toisen huomioon ottavaa dialogia. Toisin sanoen, kulttuurin vientiä ei ole ilman kulttuurin tuontia. Konkreettisimmillaan tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että suomalaisten taiteilijoiden pääsy ulkomaisiin residensseihin edellyttää ulkomaisten taiteilijoiden vastavuoroisia mahdollisuuksia Suomessa. Kulttuurivaihdon uusia resursseja on siten suunnattava yhtä lailla niin suomalaisen taiteen ja taiteen toimijoiden ”vientiin” kuin ulkomaisen taiteen, taiteilijoiden, kuraattorien, asian- tuntijoiden ja galleristien ”tuontiin”.

Taiteen itseisarvo ja sen kunnioittaminen merkitsee lopulta taiteen tekemisen, näyttämisen ja edistämisen perustoimintojen pitkäjänteistä tukemista ja luottamusta olemassa olevien taidemaailman toimijoiden ammattitaitoon ja osaamiseen. Sitä, ettei ole tarpeen kysyä ”mitä hyötyä taiteesta on?” tai ”mikä on kulttuurin arvo?”

2. Lähtökohdat

2.1. Kuvataiteen kenttä Suomessa ja kansainvälinen osallistuminen

Käsillä olevaa selvitystyötä on tehty eräänlaisessa murrosvaiheessa: samalla kun kulttuuripolitiikan välineellistävät painotukset ovat lisääntyneet, Suomessa tehdään monimuotoista, korkeatasoista, omaperäistä ja kansainvälisesti kiinnostavaa kuvataidetta. Yksi viimevuosien siteeratuimmista muutoksista on ollut suomalaisen video- ja valokuvataiteen kansainvälisen arvostuksen nousu ja siitä seurannut laaja osallistuminen nykyaiteen suurkatselmuksiin sekä taidelaitosten järjestämiin näyttelyihin. Ilahduttavaa on myös se, ettei kansainvälinen kiinnostus ole rajoittunut ainoastaan kahteen edellä mainittuun kuvataiteen alueeseen. Muun muassa ympäristö- ja tilataiteen, mediataiteen, yhteisötaiteen, performanssitaitteen sekä maalaustaiteen ja kuvanveiston toisiinsa limittyvillä alueilla toimivat suomalaiset taiteilijat ovat osallistuneet yhä laajemmin nykyaiteen kansainvälisiin tapahtumiin. Vastaavasti myös suomalaisen ITE-taiteeseen

ja sen asemaan kuvataiteen kentässä on kohdistunut kansainvälistä kiinnostusta. Tämän lisäksi suomalainen kuvataide on osallisena lukemattomissa vähemmän palstatilaa saaneissa kansainvälisissä yhteyksissä niin ruohonjuuritason toiminnassa kuin taidekorkeakoulujen ja oppilaitosten yhteisissä hankkeissa.

Kansainvälistymiskehityksen myötä myös kotimainen taidekenttä on alkanut moniäänistyä. Suomalaisen kulttuuripiirin ulkopuolelta tulevaa taidetta, taiteilijoita, tutkijoita, opettajia, opiskelijoita ja kuraattoreita voi nykyisin kohdata niin taiteilijavetoisissa gallerioissa, vierasresidensseissä kuin taiteen oppilaitoksissa. Taakse ovat jääneet ne ajat, jolloin miltei ainoana ulkomaisen taiteen esittämisfoorumeina olivat ARS-näyttelyt ja harvat taidemuseot. Seurauksena on ollut myös kasvanut mielenkiinto suomalaiseen taidekoulutukseen: ulkomaalaisten opiskelijoiden osuus korkeakouluopiskelijoista on Suomessa kaikkein suurin nimenomaan taidekorkeakouluissa. Käynnissä on siten eräänlainen avoin ja jatkuva dialogi, kulttuurien välinen inhimillinen, yhteisöllinen ja moniääninen keskustelu, johon suomalainen kuvataide osallistuu niin antavana kuin vastaanottavana osapuolena. Kuvataide on itsestään selvästi ja luontevasti yksi kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen keskeisimpiä foorumeita.

On selvää, että suomalaisen kuvataiteen kansainvälinen osallistuvuus kätkee taakseen lukuisia inhimillisiä tekijöitä. Julkisuuden valokeila ei näytä menestyneiden taiteilijoiden sinnikkään työn määrää, ei taloudellista epävarmuutta eikä ammattimaisen toiminnan edellyttämää pitkäjänteistä panostusta tuottamisen, markkinoinnin, levityksen ja kattavan suhdeverkoston järjestämiseksi. Näkyviin ei myöskään tule se huomattava osa koulutetuista kuvataiteilijoista, joka jää tukirakenteiden ja siten usein myös ammattimaisten toimintamahdollisuuksien ulkopuolelle. Vähälle huomiolle jäävät säännönmukaisesti myös ne olosuhteet, joissa kuvataiteen tuottamisesta, näyttämisestä, levittämisestä ja edistämisestä huolehtivat tahot toimivat. Kuvataiteen kotimaista toimintaympäristöä kuvaakin julkisen rahoituksen vähäisyyden ja projektisidonnaisuuden myötä seurannut toiminnan sirpaloituminen ja lyhytjänteisyys. Näistä syistä kuvataiteen kentän toimijoiden työskentelyä Suomessa luonnehtii vahvasti henkilökohtainen ja yhteisöllinen yritteliäisyys, vapaaehtoistoiminta sekä toistuva huomattavan taloudellisen riskin ottaminen.

Käsillä oleva selvitys kattaa nykyaiteen koko toimintaympäristön: maalaustaiteen ja kuvanveiston, valokuva-, media- ja videotaiteen, taidegrafiikan, käsite-, installaatio- ja tilataiteen, ympäristö- ja yhteisötaiteen sekä performanssitaiteen. Sitä vaihtelevaa toimijoiden ryhmää, joka osallistuu nykyaiteen kansainväliseen dialogiin, kutsutaan selvityksessä ”kulttuurin vaihtajiksi”. Kulttuurin vaihtajat on ryhmitelty (usein päällekkäin limittyvien) toiminta-alueiden pohjalta seuraavasti:

- 1) Kouluttajat: Kuvataideakatemia, Taideteollinen korkeakoulu, Lapin yliopisto, ammattikorkeakoulut, muut taidealan oppilaitokset
- 2) Taiteilijat: Suomen taiteilijaseura, Taidemaalari liitto, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Suomen taidegraafikot, Valokuvataiteilijoiden Liitto, Muu ry, järjestöjen ulkopuolella toimivat ammattitaiteilijat
- 3) Majoittajat / residenssitoiminta: FRAME, HIAP, Suomen Taiteilijaseuran ateljeesäätiö, muut residenssitoimijat
- 4) Edistäjät ja esittäjät: Taiteen keskustoimikunta, FRAME, AV-Arkki, taideinstituutiot (Suomen museoliitto laatii museokenttää koskevan strategian, johon sisältyvät taidemuseot), galleriat ja muut näyttelytilat
- 5) Kuraattorit ja tuottajat: *freelance* toimijat, Piknik Frequency, m-cult, Kulttuuritehdas Korjaamo, muut taidealan yritykset.

Yllä ryhmitellyt kulttuurivaihtoa tukevat suomalaiset rakenteet on esitelty lähemmin luvussa 5, ”Kulttuurin vaihtajat”, sivuilla 34-61.

2.2. Kansainvälisen vuorovaikutuksen edellytykset

Kartoitustyön pohjalta hahmottui selkeästi kolme suomalaisen kuvataiteen toimintaympäristön perustavaa edellytystä kansainvälistymiselle.

Suomalaisen taidekoulutuksen korkea taso ja tavoitettavuus luovat perustan kansainväliselle kulttuurivaihdolle. Kuvataiteilijoiden koulutustaso on korkea ja koulutusta on tarjolla laajasti eri tasoilla: yliopistoissa, ammattikorkeakouluissa, toiseen asteen oppilaitoksissa sekä varsinaisen koulutusjärjestelmän ulkopuolisissa kouluissa. Koulutusta voi saada Suomessa sellaisillakin kuvataiteen reuna-alueilla, joihin liittyvä opetus on ulkomailla harvinaista. Taiteen oppilaitokset tarjoavat monikulttuurisen oppilas- ja opettajakunnan sekä vaihto-ohjelmien ja kansainvälisten hankkeiden kautta ensimmäisen kanavan taiteilijoiden kansainväliselle verkostoitumiselle.

Toinen merkittävä edellytys suomalaisen nykytaiteen kansainväliselle menestykselle on ollut valtion suora taiteilijatuki. Useiden tutkimusten mukaan taiteilijoista erityisesti kuvataiteilijat kuuluvat pienituloisimpien ryhmään ja ovat korostuneen riippuvaisia julkisesta tuesta. Taiteilija-apurahat, kohdeapurahat, tuotantotuet ja näyttöapurahat ja muut julkiset apurahamuodot muodostavat yhden tärkeimmistä kuvataiteilijoiden tulonlähteistä ja pitkäjänteisten työskentelyolosuhteiden turvatekijöistä.⁸ Lisäksi taiteilijoille myönnettävät matka-apurahat ja residenssiavustukset ovat merkittävä keino edistää taiteilijoiden liikkuvuutta, kulttuurista vuorovaikutusta ja suomalaisen taiteen näkyvyyttä ulkomailla.⁹

Kolmanneksi, kuvataiteen kulttuurivaihtoa harjoittaa moninainen joukko toimijoita, joiden vahvuuksia ovat taiteilijalähtöisyys, joustava organisaatio ja hyvin toimivat kansainväliset verkostot. Kentän tarpeista lähteneitä korkeatasoisia hankkeita on kyetty toteuttamaan varsin pienillä resursseilla. Taidekentän uusiutumista tukevaa, kokeilevaa ja uutta luovaa toimintaa harjoittavat esimerkiksi taiteilijoiden organisoimat galleriat (kuten Galleria Huuto, Muu Galleria, Myymälä2, HIAP Project Space, Alkovi ja Maatila Helsingissä, Platform Vaasassa, Titanik Turussa, Rajatila ja Huoltamo Tampereella) sekä muut taiteilijalähtöiset toimintamuodot (esimerkiksi taiteilijajärjestöjen galleriat, AV-arkki, elektronisen taiteen festivaali Pikseliähky).

Kaiken kaikkiaan suomalaisen nykytaiteen vahvistuneet kansainväliset yhteydet antavat hyvät edellytykset kehittää kulttuurivaihdon tukea entistä laaja-alaisemmaksi. Tähän tarvitaan julkisen hallinnon ja taiteen kentän toimijoiden yhteistä pohdintaa. Esitämme, että kuvataiteen kansainvälistymiseen osoitetut uudet tukitoimenpiteet tulisi kohdistaa: (1) taiteilijoiden kansainväliseen toimintaan teosten tuotantotukena sekä residenssi-vaihdon ja liikkuvuuden resursoimisena muun julkisen ja yksityisen taiteilijatuen lisänä, (2) kuvataiteen kentän välittäjäportaan toimijoiden pitkäjänteiseen kulttuurivaihtotyöhön, (3) alan tiedotuksen vahvistamiseen ja kansainvälisen toimialatiedon tuottamiseen sekä (4) kuvataiteen kansainvälistymiseen epäsuorien rakenteellisten tukien kautta (arvonlisäverotus, lahjoitusten verovapaus).

2.3. Kulttuurivaihtoa tukeva kuvataiteen rahoitus

Kotimaisen kuvataiteen kentän ilmeisimpiä ongelmia ovat rahoituksen niukkuus ja rahoituspohjan kapeus. Tämä koskee myös kansainvälistä toimintaa. Perustoiminnan

⁸ Rensujeff (2003).

⁹ Karttunen (2005).

rahoitus perustuu pääosin opetusministeriöltä, taiteen keskustoimikunnalta, kaupungeilta ja kunnilta sekä erinäisiltä säätiöiltä (kuten Suomen kulttuurirahasto, Alfred Kordelinin, Koneen ja Paulon säätiöt) saatavaan rahoitukseen. Opetusministeriön rahoituksessa kuvataidealan toimijoille (taidemuseoiden lakisääteistä toimintaa lukuun ottamatta) etusijalla on useimmiten ollut harkinnanvarainen valtionapu, jonka keskeisimpiä ongelmia ovat niukkuus, projektisidonnaisuus ja lyhytjännitteisyys. Vastaavat ongelmat painottuvat muissakin tukijärjestelmissä.

Julkisten ja yksityisten taidelaitosten mahdollisuudet kokoelmiensa kartuttamiseen ovat kansainvälisesti verrattuna vähäiset ja kansainvälisen taidekaupan kuumentumisen myötä keskittymässä pääosin kotimaiseen taiteeseen. Tämä heijastuu taidelaitosten kansainväliseen arvostukseen. Merkittäviä yksityisiä taidekeräilijöitä maassamme on vähän, mikä myös heijastuu suoraan taiteilijoiden toimeentuloon.

Suomessa elinkeinoelämän kulttuurille myöntämä tuki on korostuneen vaatimatonta. Kuvataide on jäänyt yritysten tuen (sponsorointi, lahjoitukset, taidehankinta, markkinointiyhteistyö, muu tuki) kohteena marginaaliseen asemaan verrattuna esimerkiksi musiikin alan suuriin säveltaidetapahtumiin, festivaaleihin ja konsertteihin kohdistettuun huomioon.¹⁰

Toimijoiden rahoituspohjan laajentaminen on tärkeä tavoite, mutta se edellyttää pitkäjänteistä työtä kuvataiteen kentän toimintakulttuurin monipuolistamiseksi. Nykyisellään taiteen ja kulttuurin tukijärjestelmällä on korvaamaton merkitys kotimaisille kuvataiteen kentän toimijoille. Yksi keskeisimmistä kentältä saaduista viesteistä on toive pitkäkestoisemmasta perustoiminnan tuesta, joka mahdollistaisi pidempiaikaisen kansainvälisen toiminnan kehittämisen ja vastavuoroisen sitoutumisen. Tukikausia pidentämällä rahoitus kohdistettaisiin kahteen tai kolmeen kalenterivuoteen kerrallaan, mikä jätettäisiin strategista suunnittelua ja toimintaa. On selvää, että tarvetta on myös ajallisesti joustavammille rahoitusmuodoille, joiden avulla olisi esimerkiksi mahdollista reagoida nopeasti kansainvälisiin yhteistyömahdollisuuksiin.

¹⁰ Oesch (2005), ss. 83-95. Kaikista taiteen aloista vähäisimmäksi tuen kohteeksi muodostui valokuvataide, jota kohtaan osoitetut tuet kattoivat ainoastaan 0,3 prosenttia yritysten antamasta kokonaistuesta.

3. Strategia 2008-2012

3.1. Visio 2012

Vuonna 2012 Suomessa on elinvoimainen ja monipuolinen kuvataiteen toimijakunta, josta huomattavalla osalla on vahva ja luonteva kansainvälinen asema. Suomalaisia taiteilijoita on vuosittain mukana merkittävässä kansainvälisissä museo- ja suurnäyttelyissä, tuotantoresidensseissä sekä osallistuvissa verkostoissa. Lukuisat taiteilijat ja taiteilijaryhmät osallistuvat kansainvälisiin kuvataidetahtumeihin ja useat ovat edustettuina kansainvälisissä ja kotimaisissa gallerioissa. Myös kotimaiset välittäjäportaant toimijat ovat kansainvälisesti aktiivisia osallistujia ja keskustelun avaajia. Taideinstituutioiden näyttely- ja julkaistuotannoista sekä muista projekteista suuri osa perustuu vastavuoroiseen kansainväliseen yhteistyöhön. Näin myös ulkomaiset taiteilijat ja taidekentän toimijat ovat vakiintuneet kotimaisen taidekentän keskeisiksi osallistujiksi ja yhteistyötahoiksi. Vuonna 2012 kotimainen toimintaympäristö kannustaa ennen kaikkea kuvataiteen monimuotoisuuteen. Toimijoiden rahoitus pohja koostuu erilaisista kotimaisista ja kansainvälisistä julkisista ja yksityisistä rahoituslähteistä. Kotimainen julkinen rahoitus perustuu taiteen itseisarvon kunnioittamiseen. Hankkeiden arvioinnista ja tukemisesta päättävät alan ammattimaiset toimijat ja asiantuntijat. Julkinen tuki sisältää niin pitkäaikaisia kuin joustavia rahoitusmuotoja.

- Luovuuden ja taiteen itseisarvo on kuvataiteen kansainvälisyyden ja kulttuurivaihdon perusta.
- Suomalaisista ja ulkomaisista ammatillisista muodostuvat kulttuurivaihdon monitasoiset rakenteet ja verkostot ovat perustana taiteen tuotannolle, yhteistyöhankkeille, esittämiselle ja levittämiselle.
- Suomessa on monimuotoinen ja uutta luova kuvataiteen yhteisö, joka toimii kansallisella ja kansainvälisellä kuvataiteen kentällä aloitteiden tekijänä, diskurssin kehittäjänä ja kentän jatkuvana uudistajana. Tämä tarkoittaa myös mahdollisuuksia taiteen yhteiskunnallisen roolin ylläpitämiseen ja vahvistamiseen.

3.2 Esitykset ja toimenpiteet 2008 - 2012

Esitys 1: Kuvataiteilijoiden omaehtoisen kansainvälisen toiminnan tukeminen

Julkinen suora taiteilijatuki on keskeinen taustatekijä suomalaisen nykyaiteen rikkaalle ja omaperäiselle ilmaisukielelle, mitä yleisesti pidetään kansainvälisesti korkeatasoisena ja uudenlaisia näkökulmia avaavana.

Kuvataiteilijoiden kansainvälistä toimintaa ja verkostoitumista vahvistetaan valtion suoraa taiteilija-apurahajärjestelmää täydentävillä toimenpiteillä niin että suomalaisen kuvataiteen ulkomaiseen kysyntään voidaan vastata ja sen laajamittainen kansainvälinen esilläolo turvata.

Taiteen keskustoimikunnan tukimuotoja ja FRAMEn projektirahoitusta taiteilijoiden ja näyttelyjärjestäjien hankkeisiin laajennetaan.

Erityisesti panostetaan kuvataiteilijoiden teostuotantotuen kasvattamiseen. Tavoitteena on tuotantotukijärjestelmän luominen, joka kattaa kaikki kuvataiteen alat.

Toimenpiteet:

- Taiteen keskustoimikunnan tuotantotuen ulottaminen kaikille kuvataiteen alueille ja tukimäärän nostaminen 1 200 000 euroon. Tämä edellyttää 370 000 euron lisämäärärahaa.
- FRAMEn pitkäkestoisten tuotantojen rahoitusmuotojen kehittäminen biennaali-osallistumisia sekä ulkomailla tapahtuvaa työskentelyä varten on tulevaisuuden keskeinen kehittämiskohde. Yksittäisen teoksen kokonaiskustannukset vaihtelevat 10 000 eurosta 100 000 euroon, josta valtion tuen osuuden tulisi kattaa vähintään 50 prosenttia. Biennaali- tai muu suurnäyttelyosallistuminen merkitsee tuen osoittamista vuosittain keskimäärin 15 tuotannolle. Lisärahoituksen tarve on 108 000 euroa.
- Yllä mainittujen eri taiteenalojen ja toimijoiden teostuotantojen kokonaisrahoitustarve on vuositasolla yhteensä noin 1 900 000 euroa, josta valtion osuuden tulisi olla 70 prosenttia. Vuosittain tulee varmistaa eri toimijoiden välityksellä vähintään 15 korkeatasoisen teostuotannon toteuttaminen.
- FRAMEn projektiluonteiseen kansainväliseen näyttelytoimintaan suunnatun apurahaohjelman merkitys taiteilijoiden ja taidealan toimijoiden oma-aloitteisuuteen perustuvien projektien toteuttamiseksi on vuosi vuodelta korostunut. Rahoitustarve vaihtelee teos-, maa- ja näyttelykohtaisesti 1 000 eurosta 40 000 euroon. Vuotuinen tarve on 560 000 euroa, josta voidaan myöntää 140 keskimäärin 4 000 euron apurahaa. Lisämäärärahan tarve on 326 000 euroa.
- Taiteen keskustoimikunnan matka-apurahojen ja suoraan taiteilijoille myönnettävien residenssiapurahojen korotustarve on 100 000 euroa.

Lisärahoitustarve yhteensä: 904 000 euroa

Julkinen rahoitustaho: opetusministeriö

Esitys 2:

Väliportaan toimintaedellytysten vahvistaminen kansallisesti ja kansainvälisesti

Kuvataiteen kentän ns. väliportaan toimijoiden (taidelaitokset, kuraattorit, tuottajat, galleristit, muut ammattilaiset) roolia nykytaiteen kansalliset ja kulttuuriset rajat ylittävässä maailmanlaajuisessa toimintaympäristössä vahvistetaan. Moninainen, ammattitaitoinen ja resursseiltaan toimintakykyinen välittäjäporras luo sirpalemaisessa ja hierarkisoituneessa toimintaympäristössä keskeisen edellytyksen niin suomalaisten taiteilijoiden esillepääsulle ulkomaisissa yhteyksissä kuin ulkomaisen taiteen esilläololle

Suomessa. Taiteen tekemisen luonne on muuttunut suuntaan, jossa välittäjätahto myötävaikuttaa varsinaisen teoksen ja sen välittömän kokemuksellisen kontekstin syntymiseen. Esimerkiksi kansainväliset suurnäyttelyt ovat muotoutuneet säännöllisesti vaihtuvine teemoineen asiantuntijoiden suunnitteleiksi taide-elämän kiintopisteiksi ja kohtauspaikoiksi.

Suomalaisten taidelaitosten infrastruktuuri ja ammattitaito luovat merkittävän potentiaalin kansainvälisten näyttelyiden ja muiden vastaavien hankkeiden kehittämiseksi yhteistyössä ulkomaisten taideinstituutioiden tai *freelancer* –kuraattoreiden kanssa.

Taidelaitosten ulkopuolella toimivan tuotanto-perusteisen ja kansainväliseen verkostoitumiseen tähtäävän *freelancer* –kuraattorikentän vahvistamiseksi järjestetään kuraattorikoulutusta ja luodaan kansainvälisen kuratoinnin hankerahoitusjärjestelmä tuotantojen laajentamiseksi sekä tuottamisen kehittämiseksi.

Kansainvälisten taidemessujen asema nykytaiteen välittämisessä on merkittävä, minkä vuoksi taidegallerioille osoitetaan erillistukea messuosallistumiseen. Kansainvälisen kentän ja keskustelun läsnäolon vahvistamiseksi kotimaassa tuetaan taitelijavetoisten ja kaupallisten gallerioiden vastavuoroista kansainvälistä toimintaa.

Tukea kohdistetaan kulttuurivaihdon kahdensuuntaista liikettä painottaen erityisesti kuraattorien, galleristien, museoiden edustajien ja muiden asiantuntijoiden kansainväliseen tuotannolliseen toimintaan ja liikkumiseen. Ulkomaisia gallerioita kannustetaan erilaisin tukimuodoin kutsumaan suomalaistaiteilijoita omiin ohjelmistoihinsa ja edustukseensa. Tuki heijastaa väliportaan toimijoiden moninaisuutta ja koostuu luonteeltaan erilaisista tukimuodoista kuten matka- ja projektiapurahoista sekä yritys- ja vientituista.

Pohjoismaisen yhteistyön kehittäminen Pohjoismaiden ja Baltian maiden kesken ja suhteessa valittuihin kohtemaihin, kuten Venäjälle, on keskeistä pohjoismaisen yhteistyön jatkuvuuden turvaamiseksi.

Toimenpiteet:

- Taideinstituutioiden kansainvälisiin yhteishankkeisiin osoitetaan 350 000 euron erityismääräraha, jolla toteutetaan vuosittain 5-10 näyttelyhanketta Suomessa ja ulkomailla. Näyttelyiden valtiontakuujärjestelmä ulotetaan koskemaan myös ammatillisten taidelaitosten pienempimuotoisia ulkomaille suunnattavia nykytaidenäyttelyitä.
- Pitkäjännitteistä perusrahoitusta kehitetään pidentämällä apurahajaksoja 2-3 vuoteen. Rinnalla kehitetään myös jatkuvaan hakuun perustuvia joustavia projekti-rahoitusmuotoja.
- Gallerioiden kansainvälistymistä tuetaan 300 000 euron vuosittaisella vientituella. Tämä edellyttää 220 000 euron lisärahoitusta vuoteen 2006 verrattuna.
- *Freelancer* –kuraattorikenttää vahvistetaan kuraattorikoulutuksella ja luomalla kansainvälisen kuratoinnin hankerahoitus. Tuen tarve keskimäärin 7 osanottajan kuraattorikoulutukselle on vuosittain 150 000 euroa ja kuratoinnin hankerahoitukselle 400 000 euroa.
- FRAME:n kansainvälinen biennaali-yhteistyö sekä muut kuratoidut yhteistyöhankkeet kansainvälisten toimijoiden kanssa sekä ulkomaille että Suomeen on keskeinen

toimintamuoto, jota kehittämällä yhteydet merkittävästi laajenevat myös muille toimijoille. Vuotuinen lisämäärärahan tarve on yhteensä 150 000 euroa.

- Matka-apurahajärjestelmä ulotetaan koskemaan myös kotimaista ja kansainvälistä välittäjäporrasta kehittämällä Taiteen keskustoimikunnan ja FRAMEn tukijärjestelmiä. Tuen tarve vuositasona on yhteensä 50 000 euroa.

Lisärahoitustarve yhteensä: 1 278 000 euroa

Julkiset rahoittajat: opetusministeriö, kauppa- ja teollisuusministeriö

Esitys 3:

Residenssivaihdon jatkuvuuden turvaaminen, tuotantoresidenssien edellytysten luominen sekä residenssien avaaminen ja kehittäminen väliportaan toimijoille

Taiteilijaresidenssitoiminta on yksi keskeisimpiä rakenteellisia ratkaisuja kuvataiteen kulttuurisen vuorovaikutuksen edistämiseksi. Se mahdollistaa taiteilijoiden, kuraattoreiden, kriitikoiden ja taiteen tutkijoiden liikkumisen, verkostoitumisen ja pidempiaikaiset työskentelyjaksot kohdemaassa. Pidemmät oleskelujaksot ulkomailla luovat pohjaa kestäville kansainvälisille suhteille ja uudenlaisille aloitteille ja ajattelulle.

Kansainväliset residenssiohjelmat laajentavat suomalaisten kuvataiteilijoiden ammatimaista taidealalla työskentelyä ja näyttelytoimintaa ulkomailla. Ne perustuvat joko suorasti tai epäsuorasti vastavuoroisuuden periaatteeseen. Toisin sanoen, suomalaisten taiteilijoiden pääsy ulkomaisiin residensseihin edellyttää ulkomaisten taiteilijoiden vastavuoroisia mahdollisuuksia Suomessa. Kotimaisille residenssitoimijoille luodaan mahdollisuudet korkeatasoiseen residenssitoimintaan Suomessa taloudellista tukea huomattavasti laajentamalla.

Nykytaiteessa erityisesti tuotantoresidenssien rooli on korostunut monesta syystä: kuvataiteen käytännöt ovat kehittyneet yhä enemmän kohti prosessi- ja verkostomaisia työskentelytapoja, joissa keskeistä on yhteistoiminnallisuus ja tuotantokonseptien pitkäaikainen kehittäminen. Useat taiteilijaresidenssit ovat lähestyneet kansainvälisesti viime vuosina taidekeskusmaista toimintaa samalla kun taidekeskukset ovat sisällyttämässä toimintaansa residenssiohjelmaa näyttelyiden tuottamiseksi. Vastaavasti yhä useammat biennaalit hyödyntävät taiteilijaresidenssejä uusien teoksien toteuttamiseen. Suomeen luodaan kansainvälisesti korkeatasoinen kuvataiteen tuotantoresidenssiohjelma Suomeen NIFCA:ta vapautuneisiin jo olemassa oleviin ja ajanmukaisesti varustettuihin studio-, vierashuone- ja asuntotiloihin.

Toimenpiteet:

- Helsingissä Kaapelitehtaalla toimivan HIAPin (Helsinki International Artist-in-residence Programme) valtiontuki vakiinnutetaan vastavuoroisen residenssitoiminnan turvaamiseksi. HIAPin kokonaisrahoitustarve vuositasona on 160 000 euroa, josta valtion tuen osuuden tulisi olla 110 000 euroa. Lisärahoituksen tarve on 50 000 euroa.

- Laajentamalla taiteen keskustoimikunnan residenssitukea 100 000 eurolla kehitetään Suomen Taiteilijaseuran ateljeesäätiön tiedotus- ja koordinaatiotoimintaa sekä eri puolilla maata olevien residenssitoimijoiden toimintaa.
- Suomeen perustetaan kansainvälisen tason tuotantoresidenssiohjelma, jonka luonteva sijoituspaikka olisi Suomenlinna NIFCAn toiminnan lakattua vuoden 2006 lopussa. Hankkeen pohjoismaisen rahoituksen edellytyksenä tulee olemaan kansallisen rahoituksen osuus, jonka vuositasolla voi arvioida olevan noin 100 000 euroa. Tällöin pohjoismaisen rahoituksen tarve olisi arvioitavissa noin 200 000 euroksi.
- FRAMEn taiteilijaresidenssitoiminnan kehittämiseen ulkomailla on kasvava tarve. Kokonaisrahoitustarve on vuositasolla 150 000 euroa, mikä merkitsee 90 000 euron lisämäärärahaa. Residenssitoiminnassa vastaanottava taho kattaa aina huomattavan osan kustannuksista
- Vastavuoroinen residenssitoiminta väliportaan toimijoille (kuraattorit, kriitikot, museoammattilaiset, tutkijat ja galleristit) takaa toimijoiden pidempiaikaisen tutustumisen suomalaiseen taiteen kenttään ja konkreettisten projektien toteuttamisen. Tuen tarve vuositasolla on 30 000 euroa.

Lisärahoitustarve yhteensä: 359 000 euroa

Julkinen rahoittajataho: opetusministeriö

Esitys 4:

Aloitteellinen osallistuminen kansainväliseen taidekeskusteluun sekä kansainvälisen ja kotimaisen tiedotuksen ja markkinoinnin vahvistaminen

Suomessa on edellytykset kansainvälistä kiinnostusta herättävälle aktiiviselle osallistumiselle kansainvälisen taidekentän keskusteluun sekä aloitteellisuudelle uusien diskurssien luomisessa. Keskustelunavaajina toimivat kansainväliseen levitykseen kohdistetut julkaisut, workshopit ja seminaarit, joiden kautta kansainvälistä mielenkiintoa kohdistuu myös julkaisijan tai järjestävän tahon toimintaa kohtaan.

Taidejulkaisujen ja -näyttelyjulkaisujen, sekä taidelehtien julkaisu-, käännös- ja jakelutukea korotetaan merkittävästi. Esimerkiksi kansainväliseen jakeluun suunnattu *Framework* -taidelehti, jossa suomalainen taide kytetään laajempaan kontekstiin, on lyhyen olemassaolonsa aikana osoittautunut merkittäväksi kanavaksi FRAMEn kaltaisen organisaation tavoitteiden toteuttamisessa.

Kansainvälinen pitkäjännitteinen julkaisuyhteistyö korkeatasoisten kansainvälisten taidealan kustantamojen (esim. Walter König, Lukas & Sternberg, Revolver, Black Dog Publishing jne.) kanssa laajentaa olennaisesti mahdollisuuksia suomalaisen taiteen kansainväliselle näkyvyydelle.

Tiedotuksen tehostamiseksi osoitetaan määrärahoja tiedotuksesta vastaavien henkilöiden palkkaamiseen.

Suomen kulttuuri-instituuttien ja lähetystöjen rooli julkaisujen levikin lisäämisessä korostuu.

Toimenpiteet:

- Kuvataiteen alan julkaisujen systemaattinen tukeminen osoittamalla vuosittain 200 000 euron määräraha kirjoitus-, käänös-, painatus- ja jakelukustannuksiin. Lisärahoitustarve vuositasolla on 100 000 euroa.
- *Framework: The Finnish Art Review* -lehden perusrahoituksen turvaaminen ja jakelun tehostaminen. Lisätuen tarve lehden vakiinnuttamiseksi on vuositasolla 50 000 euroa.
- Tuki kansainvälisen tason seminaarien ja työpajojen järjestämiseen. Tuen tarve vuositasolla on 50 000 euroa. Kansainväliset yhteistyökumppanit osallistuvat kulujen kattamiseen.
- FRAME:n keskeinen tehtävä kuvataiteen tiedotuskeskuksena on kotimaisen ja kansainvälisen toimialatiedon tuottaminen sekä muu tiedotus ja markkinointi, joiden tehostaminen vaatii lisäresursseja. Tiedottaja-toimitussihteerin palkkaaminen edellyttää 50 000 euron lisärahoitusta.
- Kotimaisen kuvataiteen kentän kriittikopalvelun (sekä kotimaisia että ulkomaisia kriitikoita) luominen taiteilijoille kouluttaa sekä synnyttää keskustelua ja kiinnostusta kansallisesti ja kansainvälisesti. Tuen tarve vuositasolla on 15 000 euroa.

Lisärahoitustarve yhteensä: 265 000 euroa

Julkiset rahoittajat: opetusministeriö, ulkoministeriö

Esitys 5:

Taideoppilaitosten kulttuurivaihtotyön (kansainväliset vaihto-ohjelmat, yhteistyöhankkeet, opettaja- ja asiantuntijavierailut) edistäminen

Taidekorkeakoulujen ja muiden taiteen alan oppilaitosten vaihto-ohjelmat, kansainväliset yhteistyöhankkeet, kiertävät näyttelyt sekä vierailijaopettajat toimivat lähtökohtaisesti taiteilijan ensimmäisenä kosketuksena kansainväliseen taidemaailmaan ja ensimmäisenä tilaisuutena verkostoitua ja luoda kansainvälisiä suhteita.

Kuvataiteen oppilaitosten kansainvälisten toimintamahdollisuuksien syventäminen ja kehittäminen ovat kuvataiteen kulttuurivaihdon tukimekanismien keskeisiä kohdealueita.

- Taideoppilaitosten kulttuurivaihto-ohjelmien ja kansainvälisten yhteistyöhankkeiden laajentaminen ja levittäminen.

Lisärahoitustarve yhteensä: 100 000 euroa

Julkinen rahoittajataho: opetusministeriö

Esitys 6:

Taiteen monimuotoisuutta ja kansainvälistymistä kannustavan verotuksen kehittäminen

Kuvataiteen kulttuurivaihdon toimijuutta edistetään merkittävästi epäsuorien julkisten tukitoimien kautta.

Kulttuuri- ja taidealan pienille yritysmuotoisille toimijoille arvolisäverovelvollisuus muodostuu usein keskeiseksi kysymykseksi toiminnan mielekkään jatkamisen kannalta. Useissa EU:n jäsenvaltioissa tuetaan kulttuuriyrittäjyyttä sekä kulttuurin ja taiteen toimintaympäristön rakenteellista monipuolisuutta lainsäädännöllä, jossa pienet kulttuurialan toimijat on vapautettu arvolisäveron maksuvelvollisuudesta. Eri maissa on myös pyritty tukemaan taide- ja kulttuurialan yleishyödyllisten toimijoiden, kuten taiteilijavetoisten yhdistysten elinmahdollisuuksia säätämällä yleishyödyllisille yhdistyksille annettujen lahjoitusten verovapaudesta.

Toimenpiteet:

- Kulttuurialan pienten yritysten arvolisäverovelvollisuutta kevennetään.
- Taiteen alan yleishyödyllisille yhteisöille annettaville lahjoituksille myönnetään verovapaus.

Julkiset vastuutahot: valtiovarainministeriö, kaupp- ja teollisuusministeriö

Esitys 7:

Avoimuus, asiantuntijuus ja *arms' length* -periaate korkeatasoisen kulttuurivaihdon takaajana

Pohjoismaisen tukijärjestelmän keskeisiä piirteitä ovat jo pitkään olleet: 1) tukea myönnetään suoraan yksittäisille taiteilijoille, 2) taiteellinen laatu on tuen myöntämisen tärkein kriteeri, 3) tukijärjestelmä ei puutu taiteellisen työn autonomiaan ja 4) päätösvaltaa tukipäätöksissä käyttävät alan asiantuntijat. Toisin sanoen, taiteen julkisen

tukemisen tärkeimpänä tavoitteena on ollut taiteen edistäminen sen itseisarvoisuudesta lähtien. Nämä piirteet ovat toimineet Pohjoismaissa *arm's length* -periaatteen keskeisimpinä takaajina ja pitäneet yllä kriittistä ja rakentavaa etäisyyttä taiteen toimijoiden ja julkisen vallan välillä.

Kuvataiteen toimijoiden suurimpia huolenaiheita on viime vuosina yleistynyt taiteen välineellistäminen taloudellisen kasvun ja kansallisen kilpailukyvyn vahvistamiseen ja siitä seuraava velvollisuus toimintojen taloudellisen tehokkuuden ja tuottavuuden mittaamiseen. Alalla, joka pohjautuu muuhun kuin taloudellisen rationalismin tai markkinamekanismin logiikkaan, ei tällaisen kehityssuunnan ongelmallisuutta voida yliarvioida. Jotta suomalainen kuvataidekulttuuri ei yksipuolistuisi, suoran taiteilijatuon jatkuvuus on turvattava.

Rakenteellisille uudistuksille tai organisaatiomuutoksille ei ole niinkään tarvetta, vaan pikemminkin hallinnollisten rakenteiden avoimuudelle, selkeydelle ja riippumattomuudelle. Lähtökohtana on luottamus taiteen ammattilaisten asiantuntemukseen kuvataiteen erilaisista tuista päätettäessä. Tukipäätökset perustuvat laadullisiin kriteereihin. Tämä tarkoittaa kulttuurivaihdon tuen suuntaamista ennakkoluulottomasti myös kokeellisten, yllättävien ja rajoja rikkovien hankkeiden tukemiseen. Erityistä herkkyyttä vaaditaan arvioitaessa sellaisia hankkeita, jotka eivät sovi olemassa oleviin taiteen kategorioihin ja jäävät näin helposti tukiverkoston ulottumattomiin.

Toimenpiteet:

- Tukipäätökset perustuvat laadullisiin arviointikriteereihin.
- Kulttuurivaihtoon liittyvien hankkeiden arvioinnista ja tukemisesta päättävät alan asiantuntijat.

4. Kuvataide visuaalisessa kulttuurissa

4.1 Rajanvetoa ja paikannusta

Visuaalinen kulttuuri on käsite, johon törmäämme yhä useammin. Se on myös käsite, jolla on miltei yhtä monta määritelmää kuin on määrittelijöitä. Toisinaan sillä viitataan yleisellä tasolla meitä ympäröivään visuaaliseen todellisuuteen, toisinaan taas suppeammassa merkityksessä taidehistorian perinteistä irtaantuneeseen kulttuurin tutkimuksen suuntaukseen. Yhtä kaikki, käsite viestii inhimillisen elämysmaailmamme yleisestä visualisoitumisesta ja estetisoitumisesta, näköaistin kokonaisvaltaisesta korostumisesta. Katseemme kiinnekohta on tietyllä tavoin hajaantunut kuvataiteen alueesta, taiteilijoista ja taideteoksista ja suuntautunut kohti katsomisen ja katsotuksi tulemisen prosesseja, kohti visuaalisuutta, jota kohtaamme tai joka kohtaa meidät arjen keskellä: mainoksissa, lehtikuvissa, muodissa, muotoilussa, tietokonepeleissä, tv-ohjelmaformaateissa. Kulttuurin käsite on laajentunut kattamamaan mitä erilaisempia alueita: puhutaan ruokakulttuurista, kulutuskulttuurista, pelikulttuurista, liikunta-kulttuurista, kulttuurimatkailusta jne. On kuitenkin huomattava, että juuri tätä visuaalisen kulttuurin kaikkialle levittäytyvää muodottomuutta vasten korostuu kuvataiteen yhä suurempi merkitys ja rooli kriittisyyden, moniäänisyyden ja uusien näkökulmien esittäjänä. Siten rajanvedon tai paikantamisen ongelmia ei voida välttää – taiteen ja talouden sekä taiteen ja viihteen välisiin suhteisiin paikantuvat kysymykset ovat alati läsnä visuaalisessa kulttuurissa.

Käsillä olevassa selvityksessä rajanveto seuraa jo toimeksiannosta. Selvityksen toimeksisaaja Näyttelyvaihtokeskus FRAME toimii suomalaisen kuvataiteen edistäjänä. Näin myös selvityksen soveltamisalaksi piiryy luonnollisesti kuvataiteen toimintaympäristö kaikessa nykytaiteen laajuudessa: maalaustaide ja kuvanveisto, valokuva-, media- ja videotaide, taidegrafiikka, käsite-, installaatio- ja tilataide, ympäristö- ja yhteisötaide, performanssitaide jne. Viiteryhmän muodostaa siten se moninainen joukko henkilöitä ja tahoja, jotka osallistuvat nykytaiteen tekemiseen, opettamiseen, rahoittamiseen, tuottamiseen, näyttämiseen, levittämiseen tai muunlaiseen edistämiseen. Vaikka nykytaiteessa tapahtuukin tänä päivänä huomattavan paljon eri taiteenaloja käsittäviä rajanylityksiä rajautuvat tässä selvityksessä kuitenkin taiteen aloista ulkopuolelle esimerkiksi elokuva- ja teatteritaide sekä musiikki ja kirjallisuus. Näille valmistellaan erilliset kehittämissstrategiat.

Selvitys ei koske sellaista visuaalista kulttuuria, jota edustavat esimerkiksi kuvajournalismi, muoti- ja mainosestetiiikka tai muu kaupallinen viihde- ja massakulttuuri. Taiteen ja viihteen funktio, käytännöt ja suhde talouteen eroavat toisistaan selkeästi, minkä vuoksi kulttuurivientipuheessa on syytä tehdä kategorinen ero niiden välille. Tämä ero ei tarkoita kuvataiteen käpertymistä itsensä ympärille (sen omalakisuuutta), vaan pikemminkin dialogia suhteessa lisääntyviin pyrkimyksiin tuotteistaa ja samaistaa visuaalista kulttuuria. Dialogi taas edellyttää rajanvetoa ja paikan hakemista. Kuvataiteen paikka piiryy selvityksessä kriittisenä etäisyytenä niihin voimistuviin oletuksiin ja tulemiin, jotka heijastavat kulttuurin lisääntyvää välineellistymistä (tuotteistettavuus), dualistisuutta (vienti/tuonti, me/he), sekä kulttuurin kokonaisvaltaisen kansallisuuden ajatusta (suomalaisuus rajattuna identiteettinä).

4.2 Taiteesta puhumisen valta

Merkitysintensiivinen tuotanto, luovuuspääoma, ansaintalogiikka, arvoketju, konseptointi, cross-branding, kilpailukyky, odotushorisonetti, pääomitus – nämä ovat usein toistuvia käsitteitä kulttuurivientihankkeen raportissa *Onko kulttuurilla vientiä?*, joka on opetusministeriön, kauppaja- ja teollisuusministeriön, ulkoasianministeriön ja valtiovarainministeriön yhteisen kulttuuriviennin kehittämistyöryhmän toiminnan keskeinen lähtökohta. Minkälaisesta kulttuuripoliittisesta puheesta on kysymys? Millaiseksi muodostuu taiteen asema tässä puheesta – tai ehkä pitäisikö kysyä, millaista taidetta se tuottaa? On selvää, että puhe taiteesta tuottaa taidetta, muokkaa taiteen kenttää, sen toimijoita ja toiminnan olosuhteita. Samoin talouden korostaminen sisältökysymysten kustannuksella kuten myös taiteesta puhumattomuus kulttuuripoliittisessa keskustelussa on taiteen aluetta muokkaava kannanotto. Kumpaisessakin on kysymys huomion jakamisesta, vallasta merkityksen muodostumisen prosesseihin. Tämä on politiikan eräänlaista ydinaluetta, kuten sosiologi Zygmunt Bauman on huomauttanut.¹¹ Mihin huomionne sitten kiinnittyy, kun tarkastelemme kulttuuriviennin ympärillä ja sen taustalla olevaa institutionaalista puhetta? Vastaus on ilmeinen: talouteen.

Kulttuuripolitiikan vaiheittainen välineellistäminen, siirtyminen kulttuurin tukemisesta kulttuurin tuotannon tukemiseen, näkyy esimerkiksi käsitteissä kulttuuriteollisuus ja sisältötuotanto. Ne ovat kuuluneet kulttuuripolitiikan keskeisiin äänenpainoihin Suomessa vuosituhaten vaihteen molemmin puolin.¹² Ensimmäisellä mainitulla ymmärrettiin yleisesti merkityssisältöihin perustuvaa tuotantoa ja kulttuuriyrittäjyyttä, jossa saivat painoarvoa sisältöjen tuotteistettavuus, kopioitavuus ja levitettävyyttä. Jälkimmäisellä viitattiin puolestaan digitaaliteknologian mahdollistamiin uudensuuntauksiin tapoihin tuottaa, muokata ja levittää sisältöjä painopisteen kohdistuessa jälleen markkinaehtoisuuteen. Viime aikoina kulttuuri-talousohjelmaa on täydennetty anglo-amerikkalaisesta keskustelusta ja kulttuuripolitiikan suuntauksista omaksutun mallin mukaisesti luovuuden taloudellista hyödynnettävyyttä painottavalla terminologialla, kuten luova tuotanto, luova talous, luova luokka, luovat toimialat, luova pääoma.¹³ Luova talous määrittyi kulttuurivientipuheesta laajasti ja kattaa muun muassa ”taiteen alueet sekä näiden alojen sovellukset”.¹⁴ Osaltaan tämä retoriikka heijastaa kulttuurin kasvavaa välineellistämistä, uskoa kulttuurin merkitykseen taloudellisen muutosvoiman välineenä suhteessa kansalliseen kilpailukykyyn, alueelliseen kehitykseen ja työllisyyteen. Kuten kulttuurivientihankkeen raportti toteaa:

*Luovan talouden vetovoima-alueena Suomi houkuttelee puoleensa huippuluokan osaajia, joiden panos heijastuu luovan pääoman kumuloitumisena: positiivisena luovuuskehänä tai luovuuskierteenä.*¹⁵

Kulttuurivientihanketta voidaankin pitää loogisena seurauksena kulttuuripolitiikan kehityksestä, jossa kansantaloudelliset, tuotannolliset ja liiketoiminnalliset kysymykset asetetaan kulttuuristen sisältökysymysten edelle. Tässä kehityksessä niin taiteilijuuksien kuin muun toiminnan taiteen alalla arvottuu ja legitimoituu erityisesti taloudellisen tehokkuuden ja voiton tuottamisen näkökulmasta:

¹¹ Bauman (1996), s. 210.

¹² Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa. Kulttuuriteollisuustyöryhmän loppuraportti. Opetusministeriö. Kulttuuripolitiikan osaston julkaisusarja. 1:1999. Sisältötuotantotyöryhmän väliraportit 1-10. Helsinki. Opetusministeriö 2001-2002.

¹³ Ks. esim. Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä – Luovuusstrategian osatyöryhmien raportit. Opetusministeriön julkaisu 2005:35.

¹⁴ Koivunen (2004), s. 19.

¹⁵ *Ibid.*, s. 3.

Kulttuuriviennin heikkouksia ovat arvoketjun vuotokohdat, tiedotus, markkinointi, promootio ja vienninedistäminen sekä kulttuuriviennin strategian ja koordinaation puute hallinnossa. Toimialarakenne ei ole kilpailukykyinen. Tarvitaan lisää yrittäjyyttä ja liiketoimintaosaamista sekä immateriaalioikeuksien hallintaa. [...] Suurin kehittämispanostus tarvitaan Suomen luovan talouden nostamiseksi tietotekniikan ja biotekniikan ohella kansainvälisesti kilpailukykyiseksi toimialaksi [...].

Suomalaisten taiteilijoiden menestys voi tuottaa kansantaloudelle heihin panostettuja koulutusinvestointeja suuremman hyödyn tai (mikäli taiteilija on kirjoilla muualla) imagohyödyn.¹⁶

Kun taiteilijat ovat lisäksi asemoitu julkisessa kulttuurivientipuheessa toimijoista ensimmäiselle sijalle, edessä on joukko keskeisiä kysymyksiä. Mitä tapahtuu niille tekijöille ja toimijoille, jotka eivät täytä tuottavuudelle asetettuja vaatimuksia? Niille, joiden arvoketju vuotaa tai joiden liiketoimintaosaamisessa on puutteita? Mikä on taiteen tuotos? Miten sitä voidaan arvioida? Millaista taidetta viedään? Mitä on taiteen vienti? Nämä kysymykset nostavat esiin korostuneen tarpeen kiinnittää huomiota kulttuurista ja taiteesta puhumisen vaikutuksiin kulttuurivientihankkeessa. Kun toimiala kattaa koko taiteen kirjon, tulisi myös siitä käytävän keskustelun heijastaa herkkyyttä taiteen moninaisille olemisen tavoille. Selvää on toki, että taiteesta puhumisen vallassa on ennen kaikkea kysymys taiteilijoiden ja taiteen kentän toimijoiden mahdollisuuksista toimia (kansainvälisellä) taiteen kentällä aloitteellisina keskustelun herättäjinä. Seuraavissa kappaleissa käydään lyhyesti läpi eräitä kulttuurivientipuheen ongelmallisiksi koettuja piirteitä kuvataiteen toimintakentän, sen käytäntöjen ja sillä vallitsevien olosuhteiden näkökulmasta.

4.3 Taiteilija työntekijänä

Taiteilijuus on monella tapaa paradoksaalinen ammatti. Se on ammatti, jonka koulutukseen on Suomessa yliopistotasolla vaikeinta päästä¹⁷, mutta josta valmistuneiden keskimääräinen tulotaso jää kuitenkin matalammaksi kuin muilla samantasoisen koulutuksen omaavilla. Se on ammatti, jonka harjoittajat ovat Suomessa muuta väestönosaa paremmin koulutettuja, mutta kuitenkin huomattavasti suuremmaksi osaksi työttömiä tai eri tavoin alityöllistyneitä esimerkiksi vapaaehtoistyön tai osa-aikatyön vuoksi.¹⁸ Nämä paradoksaaliset piirteet yhdistyvät erityisesti kuvataiteilijan ammatissa: kuvataiteilijat muodostavat taiteilijaryhmän, joka omaa korkeimman koulutuksen, mutta myös matalimman toimeentulon ja korkeimman työttömyysasteen.¹⁹ Kuvataiteilijat ovat olleet pitkään työttömyysturvan kannalta heikoimmassa asemassa oleva kulttuurialan ammattiryhmä. Esimerkiksi mahdollisen teosmyynnin takia heitä on kohdeltu yrittäjinä, vaikka myynti olisi muutama sata euroa vuodessa. Yhä useammin kuvataiteilijan toimintaa työmarkkinoilla luonnehtiikin pitkälle menevä prekaarisuus, tilapäisistä työsuhteista saadun palkan, teosmyyntien ja sosiaaliturvan riittämättömyydestä ja

¹⁶ *Ibid.*, s.3, s.70.

¹⁷ Korkeakouluihin sisäänpäässeiden osuus kaikista hakijoista oli vuonna 2004 kaikkein pienin teatteri- ja tanssialalla (4 prosenttia) sekä kuvataidealalla (6 prosenttia). Ks. Korkeakouluihin hakeneet ja hyväksytyt 2004. Koulutus 2005:1. Tilastokeskus.

¹⁸ Ks. esim. Rensujeff (2005), s. 6; Karttunen (2004).

¹⁹ Ks. Rensujeff (2003). Esimerkiksi kuvataiteilijoiden kokonaistulojen mediaani vuonna 2000 oli vain 810€, kun koko taiteilijakunnalla se oli 23 546€. (s. 59). Peräti 38 prosenttia kuvataiteilijoista ilmoitti olleensa työttömänä työnhakijana vuoden 2000 aikana, kun keskimääräinen työttömyysaste koko taiteilijakunnalla oli 10-13 prosenttia. (ss. 34-38).

satunnaisuudesta johtuva taloudellinen epävarmuus.²⁰ Tätä epävarmuutta lisää apurahan-saajien lokeroiminen yhteiskunnalliseksi marginaaliryhmäksi, jolla ei ole lakisääteistä työttömyys- ja sosiaaliturvaa.

Yllä mainittu tilanne kertoo paitsi kuvataidealalle koulutettavien suuresta määrästä alan toimintaedellytyksiin nähden myös sen taustalla piilevästä yleisemmästä tendenssistä, taiteen ja työn välisen modernin aporian osittaisesta murtumisesta. Moderni taide pyrki poistamaan jyrkän dualistiset erottelut, kuten nautinto/työ, yksityinen/julkinen, aktiivisuus/passiivisuus kahden vastakkaisen käytännön avulla. Modernismiin kuuluivat toisaalta ajatukset taiteen autonomisesta vetäytymisestä arjen ja politiikan alueelta, taiteesta taiteen vuoksi. Toisaalta siihen kuuluivat poliittisesti motivoituneiden avantgarde -ryhmittymien pyrkimykset taiteen ja elämän kokonaisvaltaiseen yhdistämiseen.²¹ Fordistisen tuotantojärjestelmän näkökulmasta taide näyttäytyi kuitenkin kumpaisessakin tapauksessa korostetun vieraana, toiseuden alueena, jossa työ oli immateriaalista ja sitä tehtiin muista syistä kuin rahan ansaitsemiseksi.

Kuten taiteen ja työn suhteita tutkinut ranskalainen kulttuurisosiologi Pierre-Michel Menger on todennut, on taiteen ja työn välinen erottelu kuitenkin alkanut murentua viimeistään talouden globalisaation myötä Nykykapitalismissa taiteilijat ovat muuntumassa työntekijöiksi ja luominen prosessiksi, joka läpäisee koko yhteiskunnan alueen. Näin taiteelliselle työlle perinteisesti ominaiset ongelmat, metodit ja käytännöt ovat muodostumassa vallitsevan, abstraktin ja aineettoman työn normeiksi.²² Toisin sanoen, taiteilija ja työntekijä ovat läpikäymässä metamorfoosia yhdeksi figuuriksi, ammattimaiseksi luovaksi toimijaksi, tämän päivän tietotyöläiseksi, joka omistaa elämänsä työnteolle, työskentelee itsenäisesti kiinteästä paikasta ja ajasta riippumattomana, kulkee väliaikaisesta projektista toiseen, matkustaa alati, vastaa vaatimuksiin elämänmittaisesta oppimisesta, monialaisesta asiantuntijuudesta ja äärimmäisestä joustavuudesta sekä ylläpitää portfolioa saavutuksistaan. Prekaarisuudesta on siten tulossa uuden työn järjestämisen tavanomainen malli, alistamisen uusi normi. Kuten filosofi Jussi Vähämäki on todennut:

*Prekaarisuus on muoto, jonka toisen palveluksessa tehtävä alisteinen työ saa tietokapitalismissa. Se on työn tulevaisuus. Nyt prekaari vain näyttää itsenäisenä yrittäjänä, joka kontrolloi itse omaa työaikaansa ja kantaa toiminnan riskit, mutta hänellä ei ole minkäänlaista mahdollisuutta arvioida itsenäisesti riskejä ja tehdä itsenäisiä valintoja työn ja koulutuksen suhteen.*²³

Mieleen nousee kuva tämän päivän taiteilijasta, joka ajautuu kiihtyneen kilpailun ja lisääntyneiden asiantuntijuuden vaatimusten työntämänä jatko-kouluttautumisen kierteeseen tai ryhtyy rahoituksen asettamien edellytysten vuoksi harjoittamaan yritystoimintaa taiteellisen ilmaisunsa tuotteistamisen ja konseptoinnin ympärille. Kulttuurivientipuheessa esiintyvät äänenpainot eivät ole kovin kaukana tästä skenaariorista. Kulttuurivientihankkeen loppuraportissa hierarkisoidaan kulttuurisen tuotannon edellytykset seuraavasti: (1) Koulutus ja tutkimus: osaamisen monialaisuus, tietopohjan vahvistaminen; (2) Tuotekehitys: kokonaisnäkemys, innovaatioketju, konseptointi, *cross-*

²⁰ Karttunen (2006), s. 11. Ks. esimerkiksi yhteiskuntatieteilijöiden parissa käytävää keskustelua taiteilijoiden prekarisoitumisesta Ranskassa: www.afsp.msh-paris.fr

²¹ Monella tapaa pisimmälle taiteen, elämän ja politiikan yhdistämisen veivät Kansainväliset Situationistit (1957-1972). Ks. esim. Helena Sederholm, *Intellektuaalista terrorismia: Kansainväliset situationistit 1957-1972* (Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 1994); Marko Pyhtilä, *Kansainväliset situationistit: Spektakkelin kritiikki* (Helsinki, Like, 2005).

²² Menger (2003). Ks. myös Lazzarato (2006b).

²³ Vähämäki (2005).

branding; (3) Luovuuden perusedellytykset: taiteilijoiden työskentelyedellytykset, infrastruktuuri, kotimarkkinat; (4) Henkisen omaisuuden suoja: tekijänoikeudet, mallisuoja, patentit, tavaramerkki.²⁴ Vastaavasti on luonnostelmassa luovan talouden ja kulttuuriviennin kehittämisohjelmaksi (2005-2010) painotettu erityisesti ”vahvaa yhteyttä yritysten ja valtion toimenpiteiden välillä”, ”yrittäjyyspolitiikkaa ja vienninedistämistä”, sekä ”määrällisiä tavoitteita kulttuuriteollisuuden kasvulle ja viennille”.²⁵

Vaarana on, että yllä mainitun kaltaisen kulttuurivientipuheenseurauksena on taiteilijoiden entistä syvempi prekarisoituminen. Taiteilijan jatko-koulutautuminen ei johda automaattisesti vakaampaan työuraan tai parempaan tulotasoon. Päinvastoin, taiteilijoiden ylipätevöitymisen yleistyttyä epävarmuus on lisääntynyt myös niillä taiteenaloilla, joilla työsuhteet olivat aikaisemmin yleisiä (esimerkiksi näyttämötaide).²⁶ Suurin osa nykytaiteesta ei myöskään ole konseptoitavissa tai ”brändättävissä” tuotteiksi, vaan se omaa pikemminkin (radikaalihyödykkeen) immateriaalisen ja ei-taloudellisen luonteen. Lisäksi suurimmalla osalla taiteilijoista ei ole (eikä tarvitse olla) kykyä tai mahdollisuuksia yritystoiminnan ja sen riskien hallitsemiseen. Taloudellisen tulostavastuun tai mitattavuuden asettaminen kulttuurivaihdon tukiresurssien päällimmäiseksi edellytykseksi tai mittapuuksi merkitsisi kuvataiteen ajautumista tuen marginaaliin. Samalla kulttuuriviennin painopisteen siirtäminen taidetta helpommin tuotteistettaviin kulttuurin muotoihin merkitsisi askelta yksipuolisempaan suomalaiseen kulttuuriin. Ajatukset taiteilijoiden ”yrittäjyyskasvatuksesta” heijastavat kulttuuripolitiikassa vahvistunutta managerialismia (*new public management*), tavoitehakuista tulosohjausta, jossa riskit ja vastuu pyritään siirtämään kulttuurin tekijöiden hartioille, seurauksia ajattelematta. Kuten Kuvataideakatemian professori Mika Hannula on todennut:

Mielestäni selkein vaara kulttuuriviennissä on nykyisin kulttuurin tuotteistaminen ja sokeahko luottaminen ns. markkinoihin ja markkinamekanismeihin. On ilmiselvää, että osaa kulttuurista voidaan paketoita ja pitääkin paketoita tuotteiksi, mutta samalla tulisi olla yhtä selvää, että esimerkiksi nykytaiteen ja visuaalisen kulttuurin tekeminen vain ja ainoastaan tuotteeksi ei ole uskottavaa eikä toimivaa. Lopputulemana voi olla ”taiteen” näköistä tavaraa, mutta samalla ”tavaraa” johon ei ole ulkomaisissa tapahtumissa ja keskuksissa lainkaan kiinnostusta.²⁷

Nykyisessä tilanteessa tulisikin huomioida entistä tarkemmin, että taiteilija eroaa prekarisoituneesta työntekijästä ratkaisevalla tavalla: taiteilijaa voidaan yhä pitää ensisijaisesti toimijana, jonka motivaatio työhön ei pohjautu markkinamekanismin virtaan asettautumiseen (vaihtoarvo) vaan ennen kaikkea taiteeseen itseensä, luovaan tekemiseen (käyttöarvo). ”Taide on halua ajatella taideteosten muodossa – ja halua ajatella ääneen, halua jakaa ajatuksena muille sekä altistua samalla muiden ajatuksille. Taiteessa taloudellista kannattavuutta tärkeämpää on teoksen tekeminen sinänsä ja sen jakaminen niille, joita se kiinnostaa”, luonnehtii taiteilija Teemu Mäki.²⁸ Taide on siis riskinottoa, uskallusta heittäytyä epämääräiseen aikaan, ajattelun ja ilmaisun mahdollisuuksiin. Samalla se on riskinottoa, jonka olennaisena mahdollistajana Suomessa toimii julkinen apurahajärjestelmä, suora taiteilijatuki. Juuri tästä taiteen apurahajärjestelmä saa legitimaationsa – se luo korvaamattoman perustan taiteilijan riskinottokyvylle, riippumattomuudelle markkinoiden vaatimuksista ja edistää siten suomalaisen kuvataiteen omaperäisyyttä ja itsenäisyyttä. Olennaisin kysymys kuuluukin: kuinka mahdollistaa suo-

²⁴ Koivunen (2004), s.19.

²⁵ *Ibid.*, s. 22.

²⁶ Rensujeff (2003), s. 90.

²⁷ Mika Hannulan vastaus selvityksen kysymyksiin.

²⁸ Mäki (2005), s. 225.

malaisten taiteilijoiden luova riskinotto myös tulevaisuudessa, globalisoituvassa ja kaupallistuvassa taidemaailmassa?

Käsillä olevan selvityksen mukaan kotimaisen taiteen mahdollisuuksia kriittiseen, moniääniseen ja luovaan artikulointiin nykytaiteen pirstaloituneella kansainvälisellä kentällä edistetään parhaiten omaksumalla keskusteluun vahvasti taide- ja taiteilijalähtöinen näkökulma – nostamalla taidepolitiikka olennaiseksi osaksi kulttuuripolitiikkaa. Taiteilijalähtöisyys tarkoittaa käytännössä sitä, että kulttuurivaihdon uudet tukiresurssit muodostuisivat pitkäjänteiseksi lisärahoitukseksi, jolla tuetaan myös taiteilijoiden omaehtoisia ja itsenäisiä kansainvälisiä hankkeita – myös kokeellisia, yllättäviä tai rajoja rikkovia hankkeita, joista ei olisi odotettavissa tuottoa taloudellisessa mielessä. Tällöin kulttuurivaihdon tuki täydentäisi nykyisen suoran taiteilijatuken puutteellisuutta.²⁹ Samalla se tukisi taiteilijoiden riippumattomuutta ja itsenäisyyttä ja muodostaisi taustan suomalaisten taiteilijoiden paremmille neuvotteluasemille nykytaiteen kansainvälisellä kentällä. Tällaisen tutkimuoden merkitystä on vaikeaa yliarvioida alueella, jossa työn näkyvyydestä, sisällöistä ja suunnanvaihteluista päättävät tähtikuraattorit, taiteen suurkatselemukset, näyttävät museokompleksit ja korkean profiilin galleriat.

4.4 Määrittelemätön taide

Suomen roolia kuvataiteessa pidettiin pitkään kansainvälisesti vaatimattomana ja perifeerisenä toisin kuin klassisessa musiikissa, arkkitehtuurissa tai muotoilussa. Suomalaisen kuvataiteen ulkomainen arvostus rajoittuikin pitkään lähinnä kultakauden maalaustaiteeseen. Asiat ovat kuitenkin kehittyneet hyvään suuntaan. Viime vuosituhannen vaihteessa kuvataiteen kentällä alettiin nähdä merkkejä kasvaneesta kansainvälisestä mielenkiinnosta Suomesta ja muista Pohjoismaista tulevaa nykytaidetta kohtaan. Kiinnostus on paikantunut selkeimmin valokuva- ja videotaitteeseen, mikä liittyy ainakin yhtäältä kuvaan Pohjoismaista teknologisesti emansipoituneena alueena ja toisaalta taidemaailman ja markkinoiden vaihteleviin ilmaisullisiin ja muodollisiin preferensseihin. Lisääntynyt huomio kävi harvinaisen selväksi viimeistään vuonna 2001, jolloin aikansa keskeisiin kuvataidevaikuttajiin kuulunut sveitsiläinen kuraattori Harald Szeeman valitsi seitsemän suomalaista taiteilijaa 49:nteen Venetsian biennaalin päänäyttelyyn. Mukana olivat Veli Granö, Laura Horelli, Tuomo Manninen, Heli Rekula, Charles Sandison, Salla Tykkä ja Maaria Wirkkala. Tapahtuma ei ole jäänyt kertaluonteiseksi, vaan suomalaiset taiteilijat ovat viime vuosina osallistuneet säännönmukaisesti ja monilukuisesti taiteen suuriin katselmuksiin eri puolilla maailmaa. Esimerkiksi syksyllä 2006 järjestettyyn Belgradin biennaaliin (47. October Salon) osallistuvat Adel Abidin, Elina Brotherus, Tellervo Kalleinen ja Oliver Kochta-Kalleinen, Marja Kanervo, Aino Kannisto, Sanna Kannisto, Raakel Kuukka, Jari Silomäki, Anu Tuominen, Salla Tykkä ja Roi Vaara. Monien suomalaisten nuorten nykytaiteilijoiden ”matkalaukkuelämää” voikin jo verrata liike-elämän ammattilaisten hektiseen elämänrytmiin.³⁰

²⁹Esimerkiksi kulttuurivaihtoa koskevat taiteen keskus toimikunnan tukimuodot - matka- ja residenssi-avustukset – ovat monella tapaa riittämättömiä. Kuten Sari Karttunen on todennut: ”Kovin suuressa määrin taidetoimikuntalaiset ei näillä kahdella tukimuodolla voi edistää Suomen taiteen tunnetuksi tekemistä ulkomailla sekä kansainvälistä vuorovaikutusta taiteen alalla”, mitä lainsäädäntö siltä tällä alueella edellyttää. (Karttunen (2005), s.40.

³⁰ Sari Karttunen on tekemässä laajaa haastatteluihin pohjautuvaa tutkimusta nuorten taiteilijoiden kansainvälistymisestä. Vielä työn alla olevassa tutkimuksessa on tullut alustavasti esiin nykytaiteilijoiden nopeatemponen elämänrytmi. Eräs haastatelluista nuorista taiteilijoista kertoi matkapäiviä kertyvän vuodessa noin 165. Hyvän käsityksen nykytaiteilijoiden liikkuvuudesta saa vilkaisemalla

Kiinnostava paradoksi kulttuurivientipuheessa on valokuvan profiloituminen. *Onko kulttuurilla vientiä?* -raportissa valokuva on asemoitu irralleen muusta kuvataiteesta – oman otsikkonsa alle – samalla kun taiteen kansainvälisellä ja kotimaisella kentällä valokuva on viimeisen vuosikymmenen aikana kulkenut juuri päinvastaiseen suuntaan, nykytaiteen täysveriseksi ja monimuotoiseksi osaksi, taidemuseoiden näyttelyteokseksi ja kokoelmaostojen kohteeksi.³¹ Valinta tuskin heijastaa modernistisia ajatuksia valokuvan ilmaisullisesta erityislaadusta, vaan viitanee pikemminkin näkemykseen, jonka mukaan valokuva kääntyisi materiaalisuutensa (alumiinille pohjustetut suuret värivedokset) puolesta luontevammin kaupalliseksi vientituotteeksi verrattuna esimerkiksi tilallisiin installaatioihin. Raportissa todetaan:

*Suomalainen nykyvalokuvataide menestyy myös tärkeänä kulttuurituotteena. Suomalaisen valokuvataiteen laatua arvostetaan ja sillä on laajentuvat markkinat. Nämä uudet markkinat eivät perustu vain suomalaiseen vientitukeen, vaan ulkomaiseen rahoitukseen ja valokuvataiteen ostajiin. [...] Taideteollisen korkeakoulun Professional Studies -ohjelma on Timothy Personsin avulla kyennyt luomaan kymmenien laadukkaiden valokuvataiteilijoiden joukon, josta ollaan hyvin kiinnostuneita maailmalla. Näitä menestyjiä ovat esimerkiksi Elina Brotherus ja Pertti Kekarainen. Taideteollisen korkeakoulun valokuvataiteen osastolta valmistuneiden lisäksi on lukuisia valokuvataiteilijoita, jotka myyvät teoksiaan maailman arvostetuimmissa gallerioissa Pariisissa ja New Yorkissa.*³²

Suomalaisen valokuvataiteen korkea taso on mitä ilmeisin tosiasia, olipa kyse sitten Taideteollisesta korkeakoulusta, Kuvataideakatemiasta, ammattikorkeakouluista tai muista taidekouluista valmistuneista valokuvaajista taikka monista itseoppineista valokuvataiteilijoista.³³ Toinen kysymys on kuitenkin se, kuinka valokuvataiteesta puhutaan, kuinka sen toimintaedellytyksiä, elinvoimaisuutta ja monimuotoisuutta parhaiten edistetään. Yllä oleva lainaus on esimerkki laajasti yleistyneestä markkinointipuheesta, jossa valokuva rinnastetaan tuotteeseen, kysyntä menestykseen ja menestys laatuun. Tällaisessa puheessa kansainvälisyys redusoituu yksisuuntaiseen vientiin periferiasta kohti suuren maailman taidekeskuksia ja jossa taideteosten arvo määrittäytyy pääosin suhteessa kansainväliseen näkyvyyteen ja myynnin määrään.

Nykytaiteen kansainvälisillä markkinoilla taiteellisen menestyksen mittareina pidetään usein osallistumista taidekentällä vakiintuneisiin suurkatselmuksiin, yksityisnäyttelyitä merkittävässä taidemuseoissa, taidemaailmassa noteerattuja palkintoja, korkean profiilin gallerioiden edustusta sekä näkyvyyttä taidelehtien sivuilla ja ranking-listoilla. Taidemaailman sisäinen hierarkisointi ja arviointi muistuttaakin yhä enemmän urheilun maailmaa. Nämä piirteet heijastuvat myös suomalaiseen nykytaiteeseen kohdistuvassa ”menestyspuheessa”, jonka kohteeksi taiteilijat joutuvat tahtomattaankin. Eija-Liisa Ahtila lienee kirkkain esimerkki lahjakkaasta taiteilijasta, joka on julkisuudessa asemoitu suomalaisen menestystarinan päärooliin. Kysymys on roolityöstä, jonka olennaisen osan

esimerkiksi Taideteollisesta korkeakoulusta valmistuneiden valokuvaajien ansioluetteloita: <http://taik.homeip.net/artists/index.lasso>

³¹ Hiljattain ilmestyneessä Markus Leikolan ja Päivikki Leroux'n selvityksessä *Kulttuuriviennin liiketoimintamallit* (2006) edustavat kuvallista kulttuuria ainoastaan valokuva ja elokuva (sekä tv ja mainonta). Tähän on kuitenkin syynsä, sillä selvityksen kohteena on kulttuuriviennin ammattimainen liiketoiminta, jonka ulkopuolelle kuvataide pääosin rajautuu: ”Toisin kuin Koivusen selvityksessä, ovat tässä selvityksessä tämän selvityksen luonteen mukaisesti ensisijaisena tarkastelukohteena yritykset ja muut liiketoiminnalliset yksiköt.” (s.36.) Näin valokuvakin kattaa selvityksessä vain kaupallisen valokuvaan pohjautuvan yritystoiminnan, kuten kuvatoimistot.

³² Koivunen (2004), s.81.

³³ Viimeksi mainitusta käy esimerkkinä Esko Männikkö, jota voidaan pitää yhtenä ensimmäisistä suomalaisen valokuvan kansainvälisistä suunnannäyttäjistä.

muodostavat maininnat näkyvyydestä kansainvälisellä kentällä (MoMa 2006, Tate Modern 2002, Venetsian biennaali 1999) palkinnoista (Artes Mundi Prize 2006, Vincent Award for Contemporary Art 2000, Venice Biennial Honourable Mention 1999) sekä ranking-listauksesta (artfacts.net –ranking 2006: 257).

Luonnollisin lähtökohta nykytaiteen ja kulttuurivientihankkeen dialogille on ymmärrys siitä rajattomasta moninaisuudesta, joka nykytaiteen alue on. Tulee muistaa, että kuvataide on omistautunut jatkuvalla itsereflektiolla, rajojen etsinnälle ja muutokselle jo viime vuosisadan alkupuolen avantgardisteista lähtien. Tämä on tarkoittanut määrätietoista suuntautumista yhteisöön ohi taidemaailman, liikettä taiteesta kohti arkea, elämää, politiikkaa, tiedettä. Näin myös näkemyksemme taiteen yhteiskunnallisesta roolista on edellyttänyt alituista uudelleenarviointia erilaisten diskursiivisten käytäntöjen välillä. Nykytaiteessa rajanveto esimerkiksi suhteessa filosofiaan, politiikkaan, poliittiseen teoriaan, sosiologiaan, biologiaan tai maantietoon on toisinaan häilyvää. Kyse on monia eri yhteiskunnallisia malleja ja mekanismeja soveltavasta taiteesta, joka tarkoittaa usein myös muuta kuin taideobjektien tai artefaktien tuottamista. Jo käytetyn termistön kirjo kertoo monimuotoisuudesta: puhutaan muun muassa instituutikritiikistä, post-ateljee -taiteesta, paikkasidonnaisesta taiteesta, katutaiteesta, yhteisö- ja ympäristötaiteesta, kehotaiteesta, performanssitäiteestä jne. Vastaavasti taiteilijoiden toimintatapojen kuvaajina verbit tutkia, keskustella, kritisoida, jakaa, kartoittaa, neuvotella, ymmärtää ovat nousseet verbien maalata, piirtää, veistää ja valokuvata rinnalle. Esimerkkeinä suomalaisista taiteilijoista, joiden toiminta asettuu ainakin osaksi tällaista yhteisöllistä taustaa vasten, voidaan mainita Kalle Hamm³⁴, Minna Heikkinaho³⁵, Sanna Sarva³⁶, Markus Renvall³⁷, Jonna Pohjolainen³⁸ sekä Lea ja Pekka Kantonen³⁹.

Minkälaisen taiteen kansainvälistymistä tuetaan ja millaisin perustein? Kuinka välttää ongelmallinen nojautuminen kansallisvaltion tai ajatuksiin kansallisesta identiteetistä tai perifeerisistä erityisolosuhteista kansainvälisille taidemarkkinoille hakeutumisen strategioissa? Millaisilla keinoilla voitaisiin kiinnittää enemmän huomiota valikoitumisen prosesseihin, sekä ehkäistä kasvavaa riskiä taidekentän sisäisestä polarisaatiosta, taiteilijoiden jakautumisesta kansainvälisiin - kansallisiin, näkyviin - näkymättömiin? Kuinka ehkäistään liiallinen riippuvuus nykytaiteen kansainvälisen kentän nopeasti vaihtuvista preferensseistä? Nämä jatkokysymykset nousivat selkeästi esille tämän selvityksen

³⁴ Kalle Hamm on toiminut pitkään yhteistyössä Iranista Suomeen muuttaneen Dzamil Kamangerin kanssa. Projektissa *Pizzeria Babylon I-II* (2000-2002) he ovat lähestyneet kysymyksiä kulttuurisesta kohtaamisesta ja moniäänisyydestä luomansa käsitteellisen pizzerian mahdollistamassa tilassa. Viime vuosina Hamm ja Kamanger ovat toimineet yhteisöllisen mediataiteen parissa. Ks. esim. www.spicetrade.org sekä www.afaryan.org

³⁵ Minna Heikkinahon *Ilmaiset aamiaiset* (1994), taiteilijan Hakaniemessä pitämässään kahvilassa tarjoamat ilmaiset aamukahvit, keräsivät lama-ajan Suomessa sankan joukon ihmisiä. Heikkinaho jatkoi pyrkimyksiä dialogin aikaansaamiseksi ihmisten välillä ja myös suhteessa taidemaailmaan Kalliossa sijainneessa *Push firma beige*-galleriassa sekä viime vuosina valokuva- ja videoteoksissaan.

³⁶ Sanna Sarva käsitteli teoksessaan *Arvojen muotokuva* (1996-1997) kuvin ja tekstein maahanmuuttajien kokemuksia uudessa kulttuurissa. Teos oli esillä ulkomaalaisvirastossa ja projektin dokumentaatio myöhemmin Kluuvin galleriassa (1997). Poliittisuuden, kielen, identiteetin ja vierauden teemat ovat olleet vahvasti läsnä myös Sarvan myöhemmissä valokuvateoksissa, kuten sarjassa *Museoitu sota* (2006).

³⁷ Markus Renvallin projekti *Rohko – taidetta nuorille miehille* (2002) suuntautui nuorille 16-24 vuotiaalle miehille kokonaisvaltaiseksi ”parantavaksi rohdoksi” ja henkisen hyvinvoinnin lisääjäksi tarjoamalla spontaanin ja itselähtöisen mahdollisuuden niin taiteen kokemiseen ja tekemiseen kuin yleiseen ”lorvailuun” taidemuseossa (Tennispalatsi).

³⁸ Myllypuron lähiötaiteilijana Jonna Pohjolainen on tehnyt yhteisötaidetta kaatopaikan päälle rakennettujen kerrostalojen asukkaiden kanssa.

³⁹ Lea ja Pekka Kantonen ovat työskennelleet 80-luvun lopulta lähtien erilaisten alkuperäiskansojen parissa (Rarāmurit / Pohjois-Meksiko, setukaiset / Kaakkois-Viro, saamelaiset / Suomen Lappi). Järjestämällä työpajoja nuorille ja lapsille ja tekemällä mm. yhteisöllistä performanssi- ja videotaidetta, he ovat pyrkineet välittämään nuorten näkemyksiä omasta elämästään niin alkuperäiskansojen yhteisöissä kuin yleisölle. Teoksia on ollut esillä esimerkiksi Kiasmassa, Helsingin kaupungin taidemuseossa sekä Valokuvataiteen museossa.

kuluessa käynnissä olevan kulttuurivientikeskustelun ytimeen kaikkien suomalaisen nykytaiteen kansainvälisyyttä edistävien tahojen pohdittavaksi.

4.5 Toimijoiden kesken

*Globalisoitumisen maailmassa kansainvälinen vuorovaikutus tapahtuu yhä enemmän epävirallisesti yksilöiden ja yhteisöjen tasolla eikä valtiollisesti ohjatulla toiminnalla. Kulttuurituotanto on yksittäisten toimijoiden tuottamaa.*⁴⁰

*Kulttuurinen ja taiteellinen vaikutus näkyy suomalaisen kulttuurituotannon korkeana ja kilpailukykyisenä laatuna. Suomalaiset kulttuurituotteet eivät kilpaile massatuotannon kanssa, vaan ne edustavat merkitystuotannon osaamisen huippua. Suomen kulttuurituotannon brändinä CREAMIN takaa laadun ja viimeiset innovaatiot.*⁴¹

Kulttuurien välinen dialogi on nykytaiteen verkostoituneella ja pirstaleisella kentällä korostuneesti toimijoiden – taiteilijoiden, taideyleisön, taideorganisaatioiden – välistä. Vuoropuhelu tapahtuu, jos tapahtuu, horisontaalisissa suhteissa, toimijoiden välillä, paikallisuuksien välillä. Kysymys on kulttuurin aineettoman tuotannon sekä kommunikaation alueesta, joka on etäällä vertikaalisista rakenteista, kuten kansallisvaltion läheisestä ohjauksesta, sen autoritaarisesta puheesta, siitä lähtevistä rajatun kansallisen identiteetin ajatuksista tai muista tavoista kansallisen ”yhtenäiskulttuurin” ulkopuolen rajaamiseen. Toimijoiden välisyys nykytaiteen kentällä koostuu yhä useammin avoimista ja yhteistoiminnallisista verkostoista, alueista, joita filosofi ja sosiologi Maurizio Lazzarato kutsuu ”yhteen liittyneiden aivojen toiminnaksi”: ”Aivojen välinen yhteistyö eroaa yhteistyöstä smithiläisessä tai marxilaisessa tehtaassa siinä, että se tuottaa yhteistä hyvää: tietoja, kieliä, tieteitä, taidetta, palveluja, informaatiota ja niin edelleen.”⁴² Lazzaraton mukaan kyse on ei-valtiollisen ”julkisen” yhteistyön muodoista, verkostoista (networks) ja tilkkutäkeistä (patchworks), joiden avointa dialogisuutta vastaan kansallisvaltion tai markkinoiden autoritaarinen puhe asettuu.

Monet kulttuurivientipuheen olennaisimmista ongelmista hahmottuvat toimijoiden välisyyttä vasten. Kysymys nationalismista on harvoin etäällä kulttuuripolitiikasta, ja myös kulttuurivientiretorikassa se on voimakkaasti läsnä. Nykytaiteen kentällä korostuneen läheiset liitännät valtioon, kuten valtiojohtoiseen ja markkinavetoiseen vienninedistämiseen, taiteen rinnastaminen teollisuuden vienninaloihin tai sen tuotteistaminen CREAMIN kaltaisilla brändeillä ovat paitsi ongelmallisia ja kyseenalaisia itsessään myös kiusallisia sekä taiteilijoille että muille taidealan toimijoille. Nykytaiteen kenttä on alue, jossa toimitaan monella tapaa ”vailla kansalaisuuksia” verkostoihin pohjautuen. Mahtipontiset kansallisuuden ja oletetun kansallisen yhtenäisyyden ympärille muokatut näyttelyt ovat syrjäytyneet huomattavasti hienovaraisempien ja arksampien osallistumisten tieltä. Myös taiteilijoista on paljolti tullut toimijoita ”ilman papereita”, eräänlaisia nomadeja, jotka ovat jatkuvassa liikkeessä kulttuurien välillä. Siksi ei ole yllättävää, että nationalismi ja identiteettipolitiikka ovat muodostuneet nykytaiteen kestäviksi kriittisen kysymisen ja kyseenalaistamisen kohteiksi. Liian ilmeiset kytkökset kansallisuuteen ja kansallisvaltioon voivat vaikeuttaa suomalaisten taiteilijoiden ja taidekentän toimijoiden kansainvälisiä toimintamahdollisuuksia. Tähän verrattavaan

⁴⁰ Koivunen (2004), ss.29-30.

⁴¹ *Ibid.*, s. 26.

⁴² Lazzarato (2006a), s.112.

johtopäätökseen on päätyntä myös paneeli, joka käsitteli *FinnSight2015* -hankkeessa ymmärtämisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen haasteita:

*Gloaalissa ja monikulttuuristuvassa maailmassa se [suomalaisuus] voi olla lisääntyvästi heikkous. Erilaisuuden hyödyntäminen ja uusien näkökulmien aktiivinen etsiminen on suomalaisille haaste. Eri lailla ajattelemaan rohkaistuminen, eri lailla ilmaiseminen ja eri lailla kuuntelemaan oppiminen ovat käytännön tehokkaan monikielisen ja monikulttuurisen vuorovaikutuksen edellytyksiä ja uuden oppimisen mahdollisuuksia.*⁴³

Yllä esitetyn kaltainen toimijoiden välinen yhteistyö nostaa esiin kysymyksiä kulttuurisen ja taiteellisen tuotannon luonteesta. *Onko kulttuurilla vientiä?* -raportissa ongelmana pidetään arvoketjun vuotamista ja toteaa tämän edellyttävien toimenpiteitä kuten yrittäjyyden lisäämistä, liiketoimintaosaamisen parantamista sekä immateriaalioikeuksien hallintaa. On toki selvää, että uusia resursseja tarvitaan tukemaan taidekentän erilaisten toimijoiden työtä kulttuurisen vuorovaikutuksen edistämiseksi. Tämä tarkoittaa niin taiteilijoiden, taiteen oppilaitosten, taidejärjestöjen, taiteen tiedotus- ja edistämiskeskusten kuin museoiden, gallerioiden, kuraattoreiden, kriitikoiden, tutkijoiden sekä taiteilijaresidenssien tukemista. On kuitenkin perusteltua kysyä: missä määrin fordistiseen, fyysisen tuotteen tehdasmaiseen liukuhihnatuotantoon (tehtaasta kuluttajalle) palautuva ajatusmalli, kuten arvoketju, voi kuvata vuorovaikutuksellista, verkottunutta ja aineetonta tuotantoa, josta nykytaiteessa on kysymys?

Lazaraton mukaan taideteokset ovat tänä päivänä yhä useammin yhteishyödykkeitä Marcel Duchampin kuvaamassa mielessä: ”Taideteos on puoliksi taiteilijan toiminnan tulosta, mutta toinen puoli syntyy yleisön (katsovan, lukevan, kuuntelevan) toiminnasta.”⁴⁴ Ajatus lineaarisesta arvoketjusta ei siten tavoita taideteoksen ominaisuuksia, jotka eivät ole teoksessa itsessään, eivät omistettavia, vaihdettavia, tai kulutettavia, vaan konstituoituvat siinä teokseen suuntautuvassa dialogissa, johon yleisö ja taidekentän erilaiset toimijat, kuten kuraattorit, museot, galleriat ja kriitikot osallistuvat. Nykytaiteessa taideteos ei myöskään välttämättä palaudu fyysiseen objektiin tai teoskappaleeseen, vaan se voi perustua vuorovaikutukseen jonkin ryhmän kanssa, yhdessä olemisen ja tekemisen prosessiin, jonka mahdollinen dokumentaatio museo- tai galleriatilassa on vain fragmentti teoksen kokonaisuudesta. Näin esimerkiksi suomalaisen yhteisö-, ympäristö- tai performanssitaiteen kansainvälisessä osallistumisessa on useimmiten kysymys kertaluonteisista tapahtumista, ajatusten ja kokemusten avoimesta vaihtamisesta, joka pakenee tuottajan ja kuluttajan dynamiikkaa. Taiteelle ja taiteen kentän toimijoille ominainen dialogisuus on siten myös ristiriidassa tekijänoikeusteollisuuden kanssa, joka kulttuurivientihankkeen raportissa nähdään kulttuurisen tuotannon kulmakivenä.⁴⁵ Kokemukset taiteen kentältä kertovat kuitenkin vivahteikkaammasta todellisuudesta.

Pixelache / Pikseliähky on mediataiteeseen ja sen erilaisten alakulttuurien käytäntöihin pureutuva vuosittainen festivaali Helsingissä, joka käynnistyi taiteilija ja kuraattori Juha

⁴³ FinnSight2015 (2006) , s. 232.

⁴⁴ Lazarato (2006), s. 112.

⁴⁵ Koivunen (2004), ss. 36-42. Raportissa *Onko kulttuurilla vientiä?* esitetyt näkemykset tekijänoikeuden merkityksestä ovatkin yllättäviä siihen nähden, että monella tavalla raportin taustalla oleva Richard Florida on peräänkuuluttanut tekijänoikeuksien purkamisen ja niistä vapaan alueen (esimerkkinään free software) merkitystä luovuuden mahdollistajana. Ks. myös Vaden (2007). On selvää, että tekijänoikeudet muodostavat prekarisoituneille taiteilijoille toimeentulon keskeisen turvaajan ja neuvotteluaseman takaajan taidemarkkinoilla. Kokonaan toinen kysymys on kuitenkin tekijänoikeusteollisuuden etujen nostaminen kulttuuripolitiikan keskiöön. Tällöin puheena ei enää ole taiteilijoiden toimeentulon tai aseman parantaminen, vaan teollisuuden etujen ajaminen.

Huuskosen aloitteesta vuonna 2002.⁴⁶ Ruohonjuuritasolta, yhteisöllisyydestä mediataiteen toimijoiden välillä, lähtöisin olevana festivaalina, se on hyvä esimerkki yllä mainitun kaltaisesta toimijoiden välisyydestä. Pikseliähkyn tavoitteena on ollut muun muassa vuoropuhelun edistäminen ns. perinteisen luovan taiteen alueen ja nopeasti kehittyvien uusmediallisten alakulttuurien välillä esittelemällä kokeellisia hankkeita erilaisilta kansainvälisiltä verkostoilta ja yhteisöiltä (VJ-yhteisö, media-aktivismi, open source, demoscene, jne.). Se on alusta lähtien ollut paikallisuuksien välinen tapahtuma, jonka puitteissa eri kulttuureista tulevat mediaa ja teknologiaa kokeellisesti yhdistävät eri alojen taiteilijat, arkkitehdit, insinöörit, konseptisuunnittelijat ja aktivistit ovat voineet jakaa ajatuksia, kokemuksia, taidetta lähtökohtaisesti ilman tekijänoikeuden asettamia rajoituksia. Festivaali on järjestetty Helsingin lisäksi läheisessä yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa muun muassa Tukholmassa, Bratislavassa, New Yorkissa, Montrealissa ja Bogotassa. Keväällä 2006 festivaali järjestettiin myös Pariisissa laajana kymmenen päivän mittaisena tapahtumien kokonaisuutena nimellä Mal au Pixel.⁴⁷ Pikseliähky on esimerkki onnistuneesta kulttuurisesta vuorovaikutuksesta ja verkostoitumisesta, joka on pohjautunut taloudellisesti paitsi vapaaehtoistyöhön ja yhteisöllisyyteen myös järjestävän tahon henkilökohtaiseen apurahoitukseen suoran taiteilijatuon muodossa. Pikseliähky kertoo myös jyrkkien vienti/tuonti -dikotomioiden hyödyttömyydestä aikana, jolloin ideat ja ilmaisut virtaavat muuntuen ja rikastuen niiden koskettaessa erilaisia paikallisuuksia. Tätä taustaa vasten kulttuurivientikeskustelussa esitetty näkemys tuntuu hyvin vieraalta:

*Suomalaisen mediakulttuurin heikkoutena on infrastruktuurin ja paikallisen toimintaympäristön kehittymättömyys. [...] Mediataiteesta tulee kulttuuriteollisuutta yritystoiminnan puitteissa, joka tarvitsee omia tukimuotojaan.*⁴⁸

4.6 Viennistä vaihtoon

Edellä käsiteltyjen näkökulmien kautta hahmottuu esiin kysymys kulttuurivienti - käsitteen ongelmallisuudesta nykyaikaisen alueella. Kulttuurivientipuheessa käsite on saanut varsin ristiriitaisen sisällön. Kulttuurivientihankkeen raportti toteaa yhtäällä, että kulttuuriviennillä tarkoitetaan “kulttuurituotannon kaupallista vientiä muihin maihin”, mutta painottaa toisaalla, että “kulttuuriviennillä tarkoitetaan kulttuuripiiristä toiseen tapahtuvaa kulttuuristen merkitysten vaihdantaa”, joka ”sisältää ennen muuta vuorovaikutus- ja yhteistyöprosesseja”.⁴⁹ Kummasta siis on kysymys, viennistä vai vaihdosta, yritystoiminnasta vai kulttuurisesta vuorovaikutuksesta? Nähtävästi kyse on kuitenkin enemmän jälkimmäisestä, sillä raportissa todetaan: “Aiemmin puhtaasti vientiajatuksen perustuva malli on muuttunut eri kulttuurien väliseksi kulttuurikumppanuudeksi, jossa vastavuoroisesti myös tuodaan Suomeen muiden kulttuurien tuotteita ja tuotantoja.”⁵⁰

Miksi sitten käyttää kulttuuriviennin käsitettä, joka ilmentää yksisuuntaista kulttuurista toiseen tapahtuvaa monologia, jos tarkoituksena on viitata kulttuuriseen vuorovaikutukseen, moniääniseen dialogiin kulttuurin keinoin? Käsitteen yksipuolisuus tulee esiin myös Tekesin toimeksiannosta laaditussa selvityksessä *Kulttuuriviennin liiketoimintamallit*. Selvityksen laatineet Markus Leikola ja Päivikki Leroux rajaavat kulttuuri-

⁴⁶ Ks. www.pixelache.ac

⁴⁷ Ks. www.malaupixel.org

⁴⁸ Koivunen (2004), s. 83.

⁴⁹ *Ibid.* (2004), ss. 27-28.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 29.

viennin kattamaan ensisijaisesti vain yritysten ja liiketoiminnallisten yksikköjen toiminnan ja toteavat: “Viennin sijaan on yksinkertaisempaa puhua laajemmasta käsitteestä, kansainvälistyminen.”⁵¹ Tähän on päädytty esimerkiksi Ruotsissa, jossa kulttuurin ja globalisaation yhteyksiä pohtivan kulttuuriministeriön strategiamietinnön otsikko on *Kulturlivets internationalisering*.⁵² Ilmaisuu välttää tavan, jolla sana vienti assosioituu perinteisen vientiteollisuuden harjoittamaan ulkomaankauppaan ja siten tietyllä tavalla myös 1970- ja 1980-lukujen Suomeen. Toisaalta käsite kansainvälistyminen ei myöskään ilmennä sitä sirpalemaisuu tta ja avoimuutta, joka sävyttää eikansallisvaltiopohjaista kulttuurista kenttää (taideyhteisöt, kulttuuri- ja kansalaisjärjestöt, virtuaaliset yhteisöt, alueelliset toimijat, taiteilijat, kuraattorit, tutkijat, galleriat jne.), joka toimii pikemminkin toimijoiden välisissä vuorovaikutussuhteissa. Ruotsin kulttuuriministeriön strategiamietintö nostaa kuitenkin esiin myös rakentavamman termin kulttuurivaihto (*kulturutbyte*).

Käsite kulttuurivaihto kuvaa tarkemmin niitä avoimen vuorovaikutuksellisia prosesseja, joihin kuvataide pohjautuu, on kysymys sitten taiteen opettamisesta, tekemisestä, tuottamisesta, näyttämisestä, levittämisestä tai muunlaisesta edistämisestä. Kulttuurivaihto ilmentää myös selkeämmin alueiden välisyyttä, liikkuvuutta ja niitä monisuuntaisia, kokemuksellisia ja vuorovaikutuksellisia prosesseja, joissa kuvataiteen merkityksenmuodostus tapahtuu. Näin kulttuurivaihto tuo meidät kielellisesti lähemmäksi taiteen kommunikatiivisen luonteen ymmärtämistä. Näistä syistä kulttuurivaihto muodostaa tämän selvityksen käsitteellisen kulmakiven.

⁵¹ Markus Leikola – Päivikki Leroux: *Kulttuurin liiketoimintamallit*, Tekes 2005, s. 14.

⁵² *Kulturlivets internationalisering*, Regeringens skrivelse 2005/06:188.

5. Kulttuurin vaihtajat

Nykytaiteen kotimainen kenttä muodostuu joukosta erilaisia ja eri tavoin kansainvälistymiseen suhtautuvista toimijoista. Toiset toimijoista sitoutuvat paikalliseen tai alueelliseen toimintaympäristöön ja siellä käytävään keskusteluun. Toiset sen sijaan osallistuvat aktiivisemmin kulttuurien väliseen dialogiin suhteessa nykytaiteen kansainväliseen kenttään - kukin omalla tavallaan, omasta positiostaan käsin ja omien pyrkimystensä ja resurssiensa antamin mahdollisuuksin. Viimeksi mainittua toimijoiden joukkoa kutsutaan tässä yleisesti kulttuurin vaihtajiksi. Kysymys on avoimesta, hajanaisesta ja vaihtelevasta nykytaiteen toimijoiden ryhmästä, joka voidaan tämän selvityksen tarkoituksiin jaotella toimialakohtaisesti: (1) kouluttajat, (2) taiteilijat, (3) majoittajat / residenssitoiminta, (4) edistäjät, esittäjät ja näyttäjät sekä (5) kuraattorit ja tuottajat. Kuten sanottu, näiden kategorioiden rajat eivät ole selkeitä vaan toimijoiden roolit limittyvät nykytaiteen kentällä monella tapaa toisiinsa. Seuraavaksi tarkastellaan selvitystyön aikana kertyneiden vastausten ja muun aineiston pohjalta näiden toimijoiden roolia, vahvuuksia ja heikkouksia nykytaiteen kulttuurivaihdossa sekä tehtyjä ehdotuksia kulttuurivaihdon edistämiseksi. Tarkoituksena on hahmotella lyhyesti kuvataiteen toimijakentän suhdetta kulttuurivaihtoon. Selvitystyön rajallisen ajan vuoksi katsauksen ulkopuolelle jää lukuisia aktiivisia kulttuurin vaihtajia.

5.1 Kouluttajat

Koulutus määrittää yhä keskeisemmällä tavalla taiteilijaksi tulemisen ja valikoitumisen prosesseja sekä taiteilijan ammattimaisia toimintamahdollisuuksia. Nykyisin taiteilijaksi legitimoidutaan ennen muuta muodollisten opintojen ja tutkintojen kautta. Parhaimmassa tapauksessa opinnot tarjoavat mahdollisuuden erilaisuuden kohtaamiseen ja vapaaseen kokeiluun moniäänisessä ympäristössä. Yhä olennaisempaa on se, millaisia valmiuksia taiteilijakoulutus antaa kulttuuriset rajat ylittävään vuorovaikutukseen ja verkostoitumiseen, toimimiseen ammattimaistuneella nykytaiteen kentällä. Suomalaiset taidealan oppilaitokset⁵³ – joita tässä selvityksessä edustavat taideyliopistot⁵⁴ – ovat kulttuurin vaihtajina monella tapaa esimerkillisiä toimijoita. Taideyliopistot ovat pitkään olleet ainoita suomalaisia oppilaitoksia, joihin on enemmän tulijoita ulkomailta kuin sinne lähtijöitä. Kulttuurien välinen jatkuva dialogi on nykyisin arkipäiväinen ja erottamaton osa korkeakoulutason taiteilijakoulutusta. Kulttuuriselta taustaltaan monimuotoisen oppilas- ja opettajakunnan sekä vaihto-ohjelmien ja kansainvälisten hankkeiden kautta taiteen oppilaitokset toimivat avoimena tilana keskustelulle ja uuden kokeilemiselle. Samalla ne toimivat usein myös ensimmäisenä ja monella tapaa tärkeimpänä askeleena taiteilijan kansainväliselle verkostoitumiselle:

Kulttuurivaihto on alan opiskelijoille välttämättömyys. Sen syventäminen ja kehittäminen on suomalaisen kuvataiteen opetuksen yksi keskeisistä pilareista, jopa sen elinehto. Me emme kykene kehittämään ja pitämään yllä rakentavan itsekriittistä toimintaa, jos emme

⁵³ Taiteen koulutusta on Suomessa tarjolla laajasti eri tasoilla: yliopistoissa, ammattikorkeakouluissa, toiseen asteen oppilaitoksissa, sekä varsinaisen koulutusjärjestelmän ulkopuolisissa kouluissa. Ammattikorkeakouluja on kaikkiaan 31, joista 23 tarjoaa taidealan koulutusta. Kuvataiteilijaksi voi valmistua esimerkiksi seuraavista ammattikorkeakouluista: Etelä-Karjala, Kemi-Tornio, Lahti, Pohjois-Karjala, Satakunta, Tampere, Turku. Varsinaisen julkisen koulutusjärjestelmän ulkopuolisia toimijoita ovat esimerkiksi Vapaa taidekoulu, Taidekoulu Maa, Oriveden opisto, Limingan taidekoulu, Kemian taidekoulu, ja Pohjoismainen taidekoulu.

⁵⁴ Yliopistotasoisesta kuvataiteen opetuksesta vastaavat Suomessa Kuvataideakatemia, Taideteollinen korkeakoulu sekä Lapin yliopiston taiteen tiedekunta (av-mediakulttuuri, kuvataidekasvatus).

*ole jatkuvasti aktiivisesti läsnä kansainvälisessä vuorovaikutuksessa ja yhteistyöprojekteissa.*⁵⁵

Kuvataideakatemia

Kuvataideakatemia vastaa ainoana toimijana kuvataiteen koko koulutusalan yliopisto-opetuksesta Suomessa. Sen opetus perustuu taiteelliseen käytäntöön ja taiteelliseen tutkimukseen. Kulttuurivaihto ja kulttuurien välinen vuorovaikutus on luonteva ja keskeinen osa KuvA:n toimintaa, mikä heijastuu eri tavoin kaikilla sen toiminnan osa-alueilla:

- opiskelijavalinnoissa ja ulkomaalaisten tutkinto-opiskelijoiden määrissä (vuoden 2006 valinnoissa hyväksytyistä opiskelijoista 25 prosenttia ulkomaalaisia)
- opettaja- ja kuraattorivierailuissa (vuonna 2005 yli 60 ulkomaista vierailijaopettajaa, luennoitsijaa jne.)
- kansainvälisessä verkostoitumisessa (pohjoismainen NORDPLUS, eurooppalainen ERASMUS, tohtoriverkostot EARN ja BALTART, Suomi–Venäjä -verkosto FIRST, eurooppalaisten taidekoulujen liitto ELIA, kuvataideyliopistojen eurooppalainen PARADOX-verkosto)
- opetuksellisissa, tutkimuksellisissa ja muissa yhteistyöprojekteissa (esim. työpajat, näyttelyt, kuratointikoulutus)
- kansainvälistymistä tukevassa apurahajärjestelmässä (ulkomaiset opintomatkat, erityisprojektit)
- ulkomailla sijaitsevilla opiskelijoille tarkoitetuissa ateljeissa (Berliini, New York)
- perusopetuksen ja tutkimuksen laadunvarmistusjärjestelmän rakentamisessa yhteistyössä kuuden ulkomaisen kuvataiteen yliopiston kanssa

Kulttuurivaihdon näkökulmasta KuvA:n keskeisiä vahvuuksia ovat sen tunnettavuus ulospäin suuntautuvana ja tasokkaana kansainvälisenä taideyliopistona sekä sen yhteydet aktiivisiin ja kattaviin verkostoihin ja erilaiset yhteistyömuodot kuvataiteen kansainvälisen kentän toimijoiden kanssa.⁵⁶ Kulttuurivaihdon heikkoudet ja muutostarpeet koskevat ensi sijassa tarjolla olevia resursseja. Nykyisellään kulttuurivaihdon rahoituksen keskeisenä ongelmana pidetään sen projektisidonnaisuutta ja lyhytaikaisuutta, jotka hankaloittavat pitkjänteisen toiminnan kehittämistä ja vastavuoroista sitoutumista. Kulttuurivaihdon esteeksi nähdään myös alan toimijoiden yleinen resurssipula, koskien erityisesti kotimaisia yhteistyötahoja, kuten kansainvälistä taiteilijaresidenssiohjelmaa

⁵⁵ Mika Hannulan kyselyvastaus.

⁵⁶ Verkostojen on koettu toimivan hyvin niin Pohjoismaissa, Euroopassa kuin myös esimerkiksi Lähi-Idässä ja Yhdysvalloissa. Esimerkistä käy kansainvälinen kuvataiteen akatemioiden konsortium, jonka puitteissa järjestettiin ARS06 -näyttelyn yhteydessä kaksiviikkoinen työpaja nimeltä *Collaboration on Site*. Konsortiumin ensimmäisen hanke oli vastaavanlainen työpaja ja näyttely osana Istanbulin biennaalia syyskuussa 2005. Helsingin työpajaan (21.7 – 6.8.2006) osallistui yhteensä 44 opiskelijaa ja 8 opettajaa. He tulivat seuraavista paikoista: Chicago, Manchester, Kassel, Tel Aviv, Taipei ja Istanbul. Seuraavaksi työpaja pidetään kesällä 2007 Kasselissa, virallisena osana Documenta -näyttelyä.

HIAPia. Keskeiseksi ongelmaksi on koettu myös kulttuurivientiin liittyvä yksisuuntaisuus: ”Kuvataideakatemia vienti on syvällisen erikoisosaamisen vientiä ja tuontia. Tavoitteena ei ole keskittyä vain vientiin vaan oleellista on luoda kansalliset puitteet myös kulttuurin ja taiteen tuonnille.”⁵⁷

Kulttuurivientihankkeen osalta pidettiin erityisen tärkeänä sitä, että kehitteillä oleva resursointi perustuisi samanarvoisuuteen kentän erilaisten toimijoiden välillä ja ottaisi huomioon myös taiteilijavetoiset hankkeet, pienimuotoiset työpaja- ja näyttelyprojektit sekä vaihtoehtoiset ja epäkaupalliset toiminnan muodot. Kulttuurivaihdon resursseista päättävään tahoon tulisi tästä syytä kuulua myös eri taiteen alojen sekä taideyliopistojen edustus. Olennaista on kyky vastata kentän tarpeisiin spontaanisti ja joustavasti – toisin sanoen uusien ja jähmeiden virallisten organisaatioiden välttäminen:

*Ratkaisumalli on hyvin yksinkertainen. Me emme tarvitse uutta organisaatiota, emme edes organisaatiouudistusta. Me tarvitsemme lisää selkeyttä, lisää luottamusta ja lisää rahoitusta jo nyt hyvin toimivien organisaatioiden kuten FRAME:n ylläpitämiseen ja kehittämiseen.*⁵⁸

Taideteollinen korkeakoulu

Taideteollinen korkeakoulu on merkittävä kulttuurin vaihtaja erityisesti elokuva- ja lavastustaiteen, muotoilun, graafisen suunnittelun, valokuvataiteen, ympäristötaiteen, mediataiteen ja taidekasvatuksen alueilla. Se on yksi kansainvälisimpiä yliopistoja Suomessa ja myös alansa suurimpia korkeakouluja Euroopassa.⁵⁹ TaiKin strategian mukaan taiteellinen toiminta, tutkimus ja niihin liittyvä yhteiskunnallinen vaikuttaminen ovat opetustehtävän ohella korkeakoulun ydinaluetta. Tämän pohjalta korkeakoulu valikoi myös kulttuurivaihtoon liittyvät projektinsa siten, että ne palvelevat opetusta, taiteellista toimintaa tai tutkimusta. Kulttuurivaihdon näkökulmasta TaiK:n vahvuuksia ovat esimerkiksi:

- yliopiston korkea profiili ja taiteellinen ja tutkimuksellinen osaaminen⁶⁰
- luontainen kansainvälisyys (ulkomaisia opiskelijoita 17 prosenttia, henkilöstössä kymmeniä ulkomaisia professoreja, opettajia, tutkijoita, sekä vuosittain yli 150 vierailevaa opettajaa tai muuta asiantuntijaa)
- vahva ja pysyvä yhteistyöverkosto niin kotimaisiin kuin ulkomaisiin taideoppilaitoksiin, kulttuuriorganisaatioihin ja tekijöihin (yhteistyöyliopistoja kaikissa maanosissa, 146 yhteistyösopimusta vuonna 2005, eurooppalainen Cumulus-verkosto, Pohjoismainen Cirruc-verkosto, lähialueyhteistyön Polarus-verkosto, jne.)

⁵⁷ Kuvataideakatemia kyselyvastaus. Hyvä esimerkki paikallista keskustelua rikastuttavasta kulttuurin ”tuonnista” on kuvataideakatemia puitteissa oppilasvetoisesti järjestettävä poliittisen elokuvan festivaali *Lens Politica*. Ks. www.kuva.fi/lenspolitica sekä www.lenspolitica.net

⁵⁸ Mika Hannulan kyselyvastaus.

⁵⁹ Taideteollisessa korkeakoulussa opiskelee vuonna 2006 ennätysmäärä ulkomaalaisia opiskelijoita. Ulkomaalaisten opiskelijoiden määrä kasvoi viidenneksellä viime vuoteen verrattuna ja heitä on nyt lähes 17 prosenttia (344 henkilöä) kaikista opiskelijoista vaihto-opiskelijat mukaan lukien. Tohtoriopiskelijoista 18 prosenttia on ulkomaalaisia.

⁶⁰ Esimerkiksi voi nostaa TaiK:n medialaboratorio –osaston vahvan uusmedian ja mediataiteen osaamisen, joka tunnetaan laajasti myös ulkomailla. Syksyllä 2006 medialaboratorio osallistui kutsuttuna ARS ELECTRONICA –tapahtumaan Itävallassa, mitä voidaan pitää laajimpana suomalaisen elektronisen taiteen ulkomaisena esittäytymisenä. Ks. www.aec.at

- laaja opetustarjonta (esimerkkinä kansainvälisessäkin vertailussa harvinainen ympäristötaiteen maisterinkoulutusohjelma)
- oppilaiden kansainvälistymistä suoraan tukeva toiminta, kuten valokuvataiteen opetuksen yhteydessä muodostettu Galleria TaiK ja Helsinki School⁶¹

Kulttuurivientiin liittyvät heikkoudet näyttäytyvät koko kenttää koskevinä ongelmina, jotka paikantuvat ennen kaikkea resurssien puutteeseen sekä tähän liittyviin suomalaisen taidekentän rakenteellisiin ominaispiirteisiin, kuten tuottaja- tai kuraattoriportaana lähes kategoriseen puuttumiseen. Tilanteen parantamiseksi nähdään tarvetta ensisijassa pitkäjänteisille rahoitusmalleille, jotka huomioisivat myös kulttuurivaihdon kaksisuuntaisuuden: “Kansainvälisen vuorovaikutuksen ja dialogin merkitystä koko taidekentän kehittäjänä ei voi liikaa korostaa.”⁶²

5.2 Taiteilijat

Suomalaiset kuvataiteilijat ovat yhä monilukuisempi joukko. Täsmällisiä lukumääriä on vaikea arvioida, mutta taiteilijajärjestöjen jäsenmäärien perusteella kuvataiteilijoiden lukumäärä on moninkertaistunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Suomen Taiteilijaseuraan, kuvataiteilijoiden ammattiliittojen yhteisjärjestöön, kuuluu 2600 ammattikuvataiteilijaa. Suomen Kuvataidejärjestöjen liittoon kuuluu 42 järjestöä, joissa vuonna 2006 oli 3 968 taiteilijajäsentä. Kuvataiteen koulutuspaikkojen suuri määrä merkitsee nuorille taiteilijoille entistä tiukempia kilpailuasetelmia: “Nämä lukumäärät ovat huikeita verrattuna ammattikunnan tämänhetkiseen kokoon, joten tulokkaat joutuvat pinnistämään luovuutensa äärimmilleen keksiäkseen keinon työllistää itsensä taidealalla tai edes sen liepeillä.”⁶³

Suomalainen kuvataiteilija on viimeisen kymmenen vuoden aikana joutunut pohtimaan työtään ja rooliaan entistä laajemmin, asemoitumaan – tavalla tai toisella – kansainvälistymisen avaamiin uusiin mahdollisuuksiin. Etenkin nuoret suomalaiset taiteilijat näyttävät sopeutuneen uusiin olosuhteisiin hämmästyttävän nopeasti.⁶⁴ Osittain tämä johtuu korkeasta koulutustasosta – peräti 90 prosenttia kuvataiteilijoista on suorittanut taideopintoja Suomessa, ulkomailla tai molemmissa. Käytännössä jokainen alle 35-vuotias taiteilija on koulutautunut alalle.⁶⁵ Vahvat henkilökohtaiset kytkökset nykytaiteen kansainväliseen kenttään juontavatkin usein suoraan tai epäsuorasti juuri koulutautumiseen – on kyse sitten ”kouluvuosien” oppilasvaihdosta, kuraattorivierailuista tai ulkomailla kiertävistä oppilasnäyttelyistä. Toisaalta yhä keskeisempää roolia

⁶¹ Galleria TaiK on vuodesta 1997 alkaen toiminut ei-kaupallinen ja paikkaan sitoutumaton galleria, joka esittelee TaiKista valmistuvia taiteen (ja muotoilun) ammattilaisia. Sen päämäärä on tehdä tunnetuksi TaiKin oppilaita ja edistää heidän ammatillista uraansa jo opiskeluaikana toimimalla nykytaiteen ammattimaisella kentällä. Galleria TaiK on ainoa oppilaitos-galleria maailmassa, joka säännöllisesti osallistuu keskeisille alan messuille, kuten Tukholman ja Berliinin taidemessuille. Ulkomailla Galleria TaiK osallistuu säännöllisesti kuraattori Timothy Personsin johdolla taidemessuille ja järjestää näyttelyitä myös muissa yhteyksissä. Esimerkiksi noin kolmenkymmenen TaiKista valmistuneen tai siellä opettaneen valokuvaajan muodostama Helsinki School -yhteisnäyttely on kiertänyt viimeisten muutaman vuoden aikana Tukholmassa, Berliinissä, Brysselissä, Zagrebissa, Prahassa, Pariisissa ja Lontoossa.

⁶² Taideteollisen korkeakoulun kyselyvastaus.

⁶³ Karttunen (2004), s. 35.

⁶⁴ Tästä kertovat alustavat tulokset Sari Karttusen työn alla olevasta tutkimuksesta, joka käsittelee suomalaisten nuorten taiteilijoiden kansainvälistymistä Karttunen (2006b), s.15.

⁶⁵ Karttunen (2006a).

kansainvälistymisessä näyttelevät myös taiteilijavetoiset galleriat ja muut taiteilijalähtöiset hankkeet, taiteilijajärjestöt sekä kuvataiteen tiedotuskeskus FRAME. Näiden tuella ja kattavilla verkostoilla taiteilijat ovat saaneet avattua varsin pienessä ajassa toimivia väyliä kansainväliselle kuvataiteen kentälle.

Nuorten taiteilijoiden uudenlainen kansainvälisyys näkyikin luontevana ja ammattimaisena toimintana nykytaiteen erilaisilla foorumeilla, mikä heijastuu myös yleistyvinä yhteistyösopimuksina ulkomaisten gallerioiden kanssa. Kasvavaa osaa nuorista kuvataiteilijoista edustaa korkean profiilin ulkomainen galleria, joka edistää heidän uraansa näyttelyiden, teosvälityksen ja messuosallistumisien keinoin. Uudenlaisiin yhteistyömuotoihin liittyy toisinaan myös ongelmallisia piirteitä: ”Galleristi markkinoi taiteilijaa ja pyrkii ohjaamaan tämän uraa. Vaikka galleristi toimii puskurina kaupallisuuden suuntaan, tiukka työohjelma kovassa kilpailutilanteessa on omiaan karistamaan viimeisetkin taiteilijamyytin rippeet.”⁶⁶

Kaiken kaikkiaan kysymys on kuvataiteilijan ammatin jonkinlaisesta murrostilasta – ammattimaistumisesta, rationaalistumisesta, keskiluokkaistumisesta. Käytännössä tämä voi tarkoittaa osalle taiteilijoista parempia mahdollisuuksia hankkia elanto taiteen avulla, mikä merkitsee samalla myös entistä haasteellisempia neuvotteluasetelmia suhteessa taidemaailman institutionaalisiin vallankäyttäjiin. Selvää on kuitenkin, että kansainvälistyminen ei tule koskemaan samalla tavalla koko taiteilijakuntaa, vaan sisältää myös mahdollisuuden kentän toimijoiden jyrkempään polarisoitumiseen. Siksi on tärkeää edistää nykytaiteen kulttuurivaihdon tasapuolisuutta tukemalla laaja-alaisesti sekä taiteilijoiden omaehtoisia hankkeita että erilaisten taiteilijajärjestöjen kulttuurivaihtotyötä. Nämä ajatukset tulevat esiin myös järjestökentältä saaduissa kyselyvastauksissa. Taiteilijoiden korkea järjestäytyminen tarjoaa hyvän perustan taide- ja taiteilijalähtöiseen näkökulmaan kulttuurivaihdossa. Taiteilijalähtöisyys tarkoittaisi sitä, että kulttuurivaihdon uudet tukiresurssit muodostuisivat pitkäjänteiseksi lisärahoitukseksi, jolla tuetaan taiteilijoiden omaehtoisia ja itsenäisiä kansainvälisiä hankkeita, myös kokeellisia ja rajoja rikkovia hankkeita, joista ei ole odotettavissa taloudellista tuottoa. Tällöin kulttuurivaihdon tuki täydentäisi nykyistä suoraa taiteilijatukea erityisesti teostuotantojen sekä matka- ja residenssiavustusten osalta.

Suomen Taiteilijaseura

Suomen Taiteilijaseura on suomalaisten kuvataiteilijoiden ammattiliittojen yhteisjärjestö.⁶⁷ Vuonna 1864 perustetun seuran ja sen liittojen jäseninä ovat suomalaiset kuvataiteilijat taidemaalareista, taidegraafikoista ja kuvanveistäjistä multimedia-taiteilijoihin.⁶⁸ Taiteilijaseuran perustehtävä on suomalaisen kuvataiteen edistäminen, millä tarkoitetaan niin kuvataiteilijoiden aseman parantamista kuin kuvataideyleisön palvelua. Taiteilijaseura yhdistää suomalaistaiteilijat moneen kansainväliseen kuvataiteen verkostoon. Pohjoismaainen yhteistyö tapahtuu Nordiska Bildkonstnärer (BiN) -järjestössä. Maailmanlaajuisena kuvataiteen ja taiteilijoiden yhteenliittymänä on toiminut International Association of Art (IAA/AIAP) Unescon yhteydessä.

Taiteilijaseuran näyttelytoiminta on taiteilijoiden ylläpitämää näyttelytoimintaa.⁶⁹ Tämän lisäksi Taiteilijaseura osallistuu kansainvälisiin nykytaiteen näyttelyihin, järjestää

⁶⁶ Karttunen (2006a), s. 11.

⁶⁷ Ks. www.artists.fi

⁶⁸ Taiteilijaseuran piirissä on noin 2600 ammattikuvataiteilijaa. Lisäksi Taiteilijaseurassa on mukana myös 40 paikallisyhdistyksen liitto.

⁶⁹ Taiteilijaseuran säännönmukaisesti Helsingin taidehallissa esittäytyvässä näyttelyohjelmassa on seuraavaksi vuorossa Suomen taiteen V triennaali 2007, joka jatkaa vuodesta 1994 lähtien ulkomailla

suomalaisen taiteen näyttelyitä Suomessa ja ulkomailla ja hoitaa taiteilijoiden osallistumisia ulkomailla järjestettyihin näyttelyihin. Taiteilijaseuran vahvuuksia ovat kattava kontaktiverkosto (maanlaajuinen jäsenistö ja eri kuvataiteen alat), asiantunteva henkilöstö sekä joustava ja projektiluontoinen näyttelytoiminta, joka mahdollistaa sen, että eri projekteissa painotetaan eri asioita. Heikkoudet liittyvät rahoituksen epävarmuuteen ja pirstaleisuuteen, mistä seuraa turhaa työtä jo valmisteltujen projektien peruuntuessa. Rahoituksen vähyys ja epävarmuus nähdään myös koko kentän heikkoutena ja kulttuurivaihdon esteenä. Taiteilijaseuran mukaan olisi olennaista hyödyntää taiteilijoiden ja muiden toimijoiden kansainvälisiä suhteita ja luoda pitkäjänteisiä tukimekanismeja, jotka viennin ohella mahdollistaisivat ulkomaisen taiteen ja taiteilijoiden kutsumisen Suomeen sekä välittäjäportaan toimintaedellytysten parantamisen.

Taidemaalari liitto

Taidemaalari liitto on Suomen ammattitaidemaalareiden valtakunnallinen järjestö, joka on perustettu vuonna 1929. Liitto työskentelee kuvataiteen edistämiseksi ja kuvataiteilijoiden ammatillisten ja sosiaalisten etujen parantamiseksi. Taidemaalari liitto ylläpitää tm-galleriaa Helsingissä, minkä lisäksi liitolla on myös muuta näyttelytoimintaa. Taidemaalari liiton jäsenkunta koostuu noin 1 300 ammattitaiteilijasta. Liiton tiedotus tavoittaa jäsenistön ohella noin 50 paikallista taiteilijaseuraa ja taidekouluja. Enemmistö jäsenkunnasta on kiinnostunut kansainvälisestä toiminnasta.

Liiton kansainvälinen toiminta on ollut viime vuosina projektimuotoista ja keskittynyt taiteilijoiden liikkuvuuden ja verkostoitumisen edistämiseen. Esimerkkeinä voidaan mainita vuodesta 2001 lähtien järjestetyt Suomi-Unkari-Romania -symposiumit, Suomi-Kiina -työpaja 2006 ja *On the Road* -näyttely Lissabonissa 2004. Lyhyet, 10-15 vuorokauden mittaiset työpajat, joiden taiteilijakohtaiset kulut pyritään kattamaan liiton projektirahoituksella, mahdollistavat myös pienituloisimpien tai perheellisten taiteilijoiden osallistumisen. Kulttuurivaihtoon liittyvän toiminnan heikkoudet paikantuvat rahoituksen projektisidonnaisuuteen, mikä haittaa pitkäjänteistä suunnittelutyötä. Koko kentän ongelmaksi on koettu taiteilijoiden yleinen resurssipula, järjestöjen pitkäkestoisen kansainvälisen toimintarahoituksen puute sekä välittäjäportaan puuttuminen. Ongelmaksi nähdään myös perheellisten ja varttuneempien taiteilijoiden rajallisemmat mahdollisuudet osallistua kansainvälisiin taiteilijaresidensseihin. Taidekirjojen ja -lehtien julkaisu- ja levittämistuen vähäisyys on tiedotustyön keskeinen puute.

Kulttuurivientihankkeen osalta tuotiin esiin tarve välttää taidetta tuotteistavaa mallia ja korostettiin kulttuurivaihdon vastavuoroisuuden merkitystä. Tässä kansainväliseen yhteistyöhön pohjaava residenssitoiminta olisi keskeinen kehittämiskohde. Lisäksi kehittämisalueina painotettiin taiteen erityistä vientitukea gallerioille ja kuraattoreille (KTM), tiedotusmateriaalien ja julkaisujen sekä tiedotuskäytäntöjen tukimuotojen kehittämistä. Lisäksi Suomen kulttuuri-instituuttien roolien arviointi olisi tarpeellista.

Suomen Kuvanveistäjäliitto

Suomen Kuvanveistäjäliitto on kuvanveistäjien ammattiliitto, joka on perustettu vuonna 1910. Liiton tarkoituksena on edistää suomalaista kuvanveistotaidetta, valvoa kuvanveistäjien ammatillisia, taloudellisia ja sosiaalisia etuja, edistää kansainvälistä yhteis-

toimintaa sekä yleisön kiinnostusta kuvanveistoon. Liiton ylläpitämä Galleria Sculptor esittelee ensisijaisesti suomalaista kuvanveistotaidetaita, mutta järjestää myös ulkomaisia ja eri taiteen alojen edustajien näyttelyitä.⁷⁰ Liitto järjestää joka viides vuosi nykykuvanveistoa esittelevän *SCULPTOR* -näyttelyn sekä muita näyttelyitä kotimaassa ja ulkomailla. Vuonna 2000 liitto järjesti *Transitions*-näyttelyn Malmön taidemuseossa ja Rostockin taidehallissa, missä mukana oli 12 eturivin kuvanveistäjää. Samana vuonna järjestettiin myös kulttuurikaupunkivuoteen liittyen Helsingin kaupungin ja EU:n rahoittama *HEART*-projekti, jossa kahdeksan suomalaista ja kahdeksan ulkomaalaista kuvanveistäjää muista Euroopan kulttuurikaupungeista kokosivat taidenäyttelyn jokaiseen kulttuurikaupunkiin ympäri Eurooppaa. Liitto osallistui myös EU-maiden veistosnäyttelyyn Washingtonissa Kennedy Centerissä vuonna 2001 ja toimi yhteisjärjestäjänä *Sculpture Quadrennial - European Space* -näyttelyssä Riikassa vuonna 2004.

Suomen Kuvanveistäjäliiton vahvuutena on aktiivinen jäsenistö, johon kuuluu 365 ammattikuvanveistäjää. Käytännössä kaikki ammattikuvanveistäjät kuuluvat järjestöön. Toimintatavat ovat taiteilijalähtöisiä ja joustavia ja taiteellinen asiantuntemus on korkea-tasoista. Taiteilijoiden henkilökohtaiset verkostot ovat myös välittömästi käytössä.

Liiton toiminnan keskeisin ongelma aiheutuu resurssien puutteesta. Perusrahoituksen niukkuus supistaa työntekijöiden määrän minimiin. Työllistettävien ja työharjoittelijoiden avulla projekteja kyetään viemään eteenpäin, mutta samalla resursseja menee hukkaan lyhytaikaisten tilapäisten työntekijöiden jatkuvasti vaihtuessa. Koska jokaiselle projektille on haettava koko rahoitus ulkopuolelta, on suunnittelu- ja valmistelutyö pitkällä tähtäimellä vaikeaa. Jokainen kansainvälinen näyttelyprojekti on järjestölle suuri riski, ja pahimman tapahtuessa toiminta lamaantuu pitkäksi aikaa. Projekteja olisi usein mahdollista käynnistää varsin nopealla aikataululla, mutta pitkälliset apurahojen hakuprosessit eivät ole riittävän joustavia ja saattavat kokonaan estää projektien toteuttamisen. Selkeä rahoitusongelma ja kulttuurivaihdon este liittyy siihen, että taiteilijajärjestöjen toimihenkilöillä (näyttelysihteerit, toiminnanjohtajat) ei ole mahdollisuuksia verkostoitua kansainvälisesti esimerkiksi osallistumalla kansainvälisiin seminaareihin tai suorittamalla ulkomaisia tutustumiskäyntejä. Kuvanveistäjäliiton mukaan kentän pienten toimijoiden asiantuntemusta tulisi hyödyntää tukemalla henkilöstön palkkaamista ja verkostoitumista sekä osoittamalla määrärahoja toimijoiden kansainväliseen yhteistyöhön.

Suomen Taidegraafikot

Suomen Taidegraafikot ry on taidegraafikoiden ja taidepiirtäjien liitto, jonka jäseniä yhdistää graafisten menetelmien käyttö taiteellisessa ilmaisussa. Taidegraafikot on perustettu vuonna 1931 ja sillä on 339 jäsentä. Yhdistyksen tavoitteena on taidegraafikoiden aseman ja arvostuksen parantaminen sekä näyttelymahdollisuuksien lisääminen sekä kotimaassa että ulkomailla. Yhdistys ylläpitää Helsingissä Galleria G:tä. Se hoitaa myös yhteyksiä ulkomaisiin järjestöihin, läheisimmin pohjoismaisten taidegraafikoiden Nordisk Grafik Unioniin. Toiminnan vahvuutena on aktiivinen ja kansainvälinen jäsenistö, sekä hyvin toimiva galleriatila. Toiminnan heikkoudet ja kulttuurivaihdon rakenteelliset esteet näyttäytyvät resurssien niukkuutena ja tiedon ja tiedotuksen puutteellisuutena.

⁷⁰ Vuonna 1998 Sculptorissa oli Constantin Brancusin varhaiskauden veistokset -näyttely. Vuonna 2001 Sculptorissa vieraili kuvanveistäjä David Nash ja vuonna 2007 on tulossa kuvanveistäjä Tony Craggin näyttely.

Valokuvataiteilijoiden Liitto ry

Valokuvataiteilijoiden Liitto (VL) on perustettu vuonna 1988. Sillä on hieman alle 300 jäsentä. Liitto edustaa nimensä mukaisesti kuvataiteilijoita, joille valokuva on taiteellisen ilmaisun pääasiallinen väline. Liitto ylläpitää Suomen vanhinta valokuvagalleriaa, Valokuvagalleria Hippolyteä Helsingissä. Kuukausittain vaihtuvien näyttelyiden lisäksi galleria hoitaa teosmyyntiä. Liitto järjestää vuosittain valokuvataiteen myyntinäyttelyn sekä säännöllisten gallerianäyttelyjen lisäksi erilaisia temaattisia näyttelyitä kotimaassa ja ulkomailla. Liiton toiminta ja sen vahvuudet sijoittuvat keskeisesti kulttuurivaihdon alueelle: jäsenistö koostuu suureksi osaksi kansainvälisesti toimivista taiteilijoista; liitto järjestää Suomessa kansainvälisiä valokuvataidetapahtumia – viimeisimpänä *Helsinki Photography Festivalin*, joka toteutettiin yhteistyönä British Councilin kanssa; seideoi, tuottaa ja koordinoi näyttelyitä ulkomaille, viimeisimpänä Saksassa kiertänyt näyttely *Zwischen Traum und Wirklichkeit*; Valokuvagalleria Hippolyte on kansainvälisesti verkostoitunut ja tuottaa näyttelyitä yhteistyössä ulkomaisten toimijoiden kanssa kotimaassa ja ulkomailla. Se ylläpitää kokoelmaa jäsentensä portfolioista ja kirjoista, joita esitellään vierailijoille. Liitto on myös järjestänyt suomalais–ranskalaista -taiteilijavaihtoa vuodesta 2004 lähtien yhteistyössä kahden alueellisen valokuvakeskuksen, Ranskan kulttuuri-instituutin ja Suomen Pariisin suurlähetystön kanssa. Valokuvataiteilijoiden Liiton yhteistyökumppaneita ovat olleet mm. FRAME, museot, alueelliset valokuvakeskukset, kulttuuri-instituutit, British Council, Goethe-instituutti ja suurlähetystöt kansainvälisten näyttelyiden ja taitelijavaihdon järjestämisessä.

Toiminnan heikkoudet liittyvät resurssien vähäisyyteen ja projektisidonnaisuuteen. Kulttuurivaihdon kansainvälisiä yhteistyötarjoajia on huomattavasti enemmän kuin mihin resurssit antavat mahdollisuuksia. Vastaavasti projektirahoituksen epävarmuus ja siihen liittyvä taloudellinen riskinotto sekä väliportaan toimijoiden tuen ja koulutuksen puuttuminen nähdään kulttuurivaihdon esteenä yleisemmin. Kulttuurivientihankkeen resurssien kohdistamista kansainväliseen näyttelytuotantoon ja julkaisutoimintaan, residenssitoimintaan sekä väliportaan liikkuvuuteen pidetään keskeisenä. Olennaista olisi vahvistaa ja tukea jo olemassa olevien toimijoiden mahdollisuuksia kulttuurivaihtoon sekä huomioida kuvataiteen kentän erityispiirteet.

Muu ry

Vuodesta 1987 toiminut Taiteilijayhdistys Muu ry edustaa ja edistää Suomessa kokeellisia taiteenaloja kuten media-, video-, valo- ja äänitaidetta, uusia esittäviä taiteita kuten performanssia ja aktioita sekä tanssi-, teatteri-, käsite- ja ympäristötaidetta. Yhdistyksen tarkoituksena on tukea taiteilijoita heidän työssään sekä lisätä vuoro-vaikutusta heidän tai alalla muilla tavoin toimivien välillä. Muu ry:llä on 460 jäsentä.

Muu ry tekee yhteistyötä sekä kotimaisten että ulkomaisten taide- ja kulttuuri-organisaatioiden kanssa. Kansainväliset vaihtonäyttelyt ja yhteistyöprojektit ovat merkittävä osa toimintaa. Yhdistys on koko toimintansa ajan toiminut tärkeänä kontaktipintana kuraattorien ja taiteilijoiden välillä. Muu-taiteista kiinnostuneet ulkomaiset kuraattorit vievät suomalaista taidetta maailmalle ja yhdistyksen ulkomaiset jäsenet sekä vieraat tuovat kansainvälisyyttä kotimaiselle taidekentälle. Kotimaassa Muu ry osallistuu myös taide- ja kulttuuripoliittiseen keskusteluun.

Esimerkkejä Muu ry:n kulttuurivaihtotyöstä ovat joka toinen vuosi järjestettävä *Amorph!* -performanssitaiteen festivaali, sekä vuonna 2004 alkanut *ITU* -projekti. Monille erityisen mieleen painuvaksi *Amorph!* -tapahtumaksi on muodostunut elokuussa 2003 toteutettu *Amorph!03 Summit of Micronations* -tapahtuma, maailman ensimmäinen mikrovaltioiden

huippukokous, joka toteutettiin Finlandia-talossa ja Harakan saarella. Kolmivuotisessa videotaitteen *ITU* -tuotantoprojektissa syntyi neljä uutta, ammattimaisesti tuotettua teosta, joita markkinoidaan koti- ja ulkomaisille museoille, gallerioille, tv-kanaville ja festivaaleille.

Muu ry:n kulttuurivaihtotyön vahvuuksia ovat toiminnan joustavuus ja ruohonjuuritason tuntemus, suora yhteys taiteilijoihin ja kentän organisaatioihin kotimassa ja ulkomailla, aktiivinen ja liikkuva jäsenistö, kulttuurivaihdon luonteen ymmärtäminen, toiminnan ja jäsenistön monimuotoisuus, kansainvälinen tunnettavuus, yhteistyökyky ja idearikas toimintakulttuuri. Toiminnan heikkouksina ovat ennen kaikkea resurssien puute: pitkäkestoisen perustoiminnan rahoituksen vähäisyys ja tuotantoprojektien suunniteltujen puuttuminen Julkishallinnon vientiorientoituneet näkemykset koettiin ongelmallisina pienimuotoiselle, kulttuurista vuorovaikutusta painottavalle toiminnalle.

5.3 Majoittajat: residenssitoiminta

Black Mountain College Yhdysvalloissa toimi 1930-1940 -luvulla eurooppalaisten taidepakolaisten ja amerikkalaisten taiteilijoiden asuin- ja työyhteisönä, jossa taiteilijat kuten John Cage, Merce Cunningham ja Robert Rauschenberg inspiroituvat yhteisessä "taidelaboratoriossaan". Samalla muovautui monet nykyistenkin taiteilijatalojen tai residenssien tavoittelemista piirteistä: arkisesta ympäristöstä ja tutusta tilanteesta irtautuminen uuteen riskialttiiseen tilanteeseen, intensiivinen jakso yhdessä muiden, usein ulkomaalaisten taiteilijoiden kanssa, eri taiteenalojen tekijöiden vuorovaikutus, työskentelylle otollinen aika, tila ja ilmapiiri.⁷¹ Nykyisin taiteilijaresidenssien luonne maailmalla vaihtelee suuresti alkaen yhden hengen pienistä vierasateljeista aina useiden kymmenien taiteilijoiden keskuksiin.⁷²

Nykytaiteen kentällä on korostunut erityisesti tuotantoresidenssien rooli. Tähän on monia syitä: kuvataiteen käytännöt ovat kehittyneet yhä enemmän kohti prosessi- ja verkostomaisia työskentelytapoja, joissa keskeistä on yhteistoiminnallisuus ja tuotantoprosessien pitkäaikainen kehittäminen. Kansainvälisesti katsoen taiteilijaresidenssien toimintakenttä on laajentunut kohti näyttely-, workshop-, seminaari- ja julkaisutoimintaa. Taideinstituutioiden ja -museoiden toiminnan painopiste on perinteisesti keskittynyt jo valmiiden teosten esittämiseen ja levittämiseen eikä niillä usein ole resurssia teostuotantojen ja diskurssien kehittämiseen ja toteuttamiseen. Kotimaisten museoiden näyttelyhankkeissa tulisikin hyödyntää laajemmin residenssitoiminnan antamia tuotantollisia mahdollisuuksia. Esimerkiksi yhä useammassa kansainvälisessä biennaaleissa hyödynnetään taiteilijaresidenssejä uusien teoksien toteuttamisessa.

Kansainväliset residenssiohjelmat perustuvat joko suorasti tai epäsuorasti vastavuoroisuuden periaatteeseen. Toisin sanoen, suomalaisten taiteilijoiden pääsy ulkomaisiin residensseihin edellyttää ulkomaisten taiteilijoiden vastavuoroisia mahdollisuuksia Suomessa. Ulkomainen kiinnostus suomalaisiin taiteilijaresidensseihin on myös huomattavaa. Kotimaisilla taiteen toimijoilla ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia vieraanvaraisuuteen: julkinen tuki kuvataiteen (taiteilijat ja väliporaan toimijat) tuontiin koetaan taiteen kentällä riittämättömäksi, miltei olemattomaksi. Siten myös taiteilijaresidenssien monipuolinen toiminta Suomessa on jäänyt suhteellisen vähäiseksi ja kansainvälisessä vertailussa vaatimattomaksi – huolimatta siitä, että juuri taide-elämän stimuloiminen ja taiteilijoiden kansainvälisten yhteyksien edistäminen olivat keskeisiä motivoijia

⁷¹ Malkavaara – Kauhanen (1997), s. 8.

⁷² Tietoja vierasateljeista ja taiteilijakeskuksista eri puolilla maailmaa: www.resartis.org

suomalaisten residenssiohjelmien käynnistämiseksi. Huomattava sysäys residenssitoiminnan kehittymiselle oli Taiteen keskustoimikunnan residenssijaoston perustaminen vuonna 1996 ja seuraavana vuonna alkanut avustusten jakaminen suomalaisten residenssien perustamiseen ja ylläpitämiseen sekä residensseissä vierailuun ulkomailla.⁷³ Taiteen keskustoimikunnan residenssijaosto arvioi kehittämissuunnitelmassaan vuonna 1997 residenssitoiminnan tilaa Suomessa seuraavasti:

Taiteilijavierastointamme on hajanaista; siellä täällä on jotakin, mutta kokonaisuunnittelu puuttuu. [...] Keskeinen ongelma on siis se, että Suomessa ei ole sellaisia kansainvälisiä taiteilijavierasohjelmia jotka tarjoaisivat taiteen tekijöille mahdollisuuden pidempiaikaiseen taiteelliseen työskentelyyn ja vuorovaikutukseen maiden rajojen yli. Suomalaisten taiteilijoiden osallistuminen tällaisiin ohjelmiin edellyttää usein myös sitä, että ulkomaisille taiteilijoille avataan täällä vastavuoroisia mahdollisuuksia.⁷⁴

Olemmeko tänä päivänä paremmassa tilanteessa kuin kymmenen vuotta sitten? Tietyiltä osiltaan tilanne on varmasti parantunut: lukuisia uusia pieniä residenssejä on ilmaantunut⁷⁵, kunnat ja erilaiset kulttuurilaitokset ovat ottaneet residenssitoiminnan osaksi kansainvälistymis-strategiaansa, taiteilijat saavat tukea liikkuvuuteen ja residenssiin osallistumiseen ulkomailla jne.⁷⁶ Toisaalta on myös havaittavissa piirteitä, jotka viestivät siitä, ettei kulttuuripolitiikan päätöksenteon tasolla asennoituminen residenssitoimintaan ole juurikaan muuttunut. Tätä ilmentävät suomalaisten residenssitoimijoiden (viimeaikaisena esimerkkinä HIAP, Helsinki International Artist-in-residence Programme) rahoituksen vakiintumattomuus sekä Pohjoismaisen nykytaiteen instituutin NIFCAN toiminnan lakkauttaminen vuoden 2007 alusta. Edelleen on epäselvää kuka vastaa Suomenlinnan vierasateljeetoiminnan rahoituksesta, järjestämisestä ja kehittämisestä.

Vuonna 1997 asetettu tavoite monialaisen ja kansainvälisen taiteilijakeskuksen perustamisesta Helsinkiin vuoteen 2000 mennessä on osoittautunut liian toiveikkaaksi. Sama koskee suureksi osaksi myös tavoitteita kahdenvälisistä ja vastavuoroisista ateljeevaihtosopimuksista, jotka ovat jääneet varsin vähäisiksi suomalaisten toimijoiden resurssipulan vuoksi. Vastaavasti tavoite rahoituspäätösten pituudesta – ”rahoituspäätösten tulisi tarvittaessa olla useampivuotisia esim. 3 vuodeksi”⁷⁷ – on edelleen ajan-kohtainen.

Uusiin kulttuurivaihdon resursseihin kohdistuu odotuksia taiteilijaresidenssitoiminnan konkreettisesta edistämisestä Suomessa. Tavoitteena on, että suomalaisiin residenssiin kohdistuvaan kansainväliseen kysyntään voitaisiin vastata ja solmia vastavuoroisia residenssivaihtosopimuksia suomalaisten kuvataiteilijoiden kansainvälistymisen edistämiseksi. Lisäksi kuvataiteen kentällä on jo pitkään ollut odotuksia merkittävän kansainvälisen visuaalisen kulttuurin keskuksen (tuotanto- ja tutkimusresidenssitoiminta sekä toiminnallinen infrastruktuuri) perustamisesta Helsinkiin. Keskus vastaisi muun muassa visuaalisen kulttuurin kansainvälisellä kentällä yleistyneeseen prosessimaisen ja verkostopohjaisen työskentelyn vaatimuksiin, jossa näyttelytoimintaa ei voi välttämättä erottaa teoksen tuotantoprosessista sekä yleisemmin taiteilijoiden teostuotantojen tukemisesta.

⁷³ Vuosien 1999 ja 2004 välillä on myönnettyjen residenssiavustusten määrä vaihdellut noin 160 000€ ja 200 000€ välillä (1999: 164 700€, 2004: 184 200€). Ks. Karttunen (2005), s. 14.

⁷⁴ Malkavaara – Kauhanen (1997), s. 15.

⁷⁵ Aktiivisesti toimivia residenssejä voitaneen arvioida olevan eri puolella maata noin kolmekymmentä, joista noin kolmesta on ympärivuotisia. Ks. www.artists.fi/studio/suomi_ateljeetluettelo.html. Lisäksi Riikka Suomen tutkimuksen *Kansainvälinen taiteilijaresidenssitoiminta Suomessa 1995-2005* yhteydessä on koottu suomen ateljeesäätiön rekisteriin 45 taiteilijavierastointia Suomessa harjoittavaa tahoa.

⁷⁶ Ks. Suomi (2005), ss. 33-36.

⁷⁷ Malkavaara – Kauhanen (1997), s. 58.

Erinomaisena vaihtoehtona on Suomenlinnaan perustettava kansainvälisesti korkeatasoinen tuotantoresidenssi-ohjelma. Tämä keskus jatkaisi ja kehitettäisi Suomenlinnan pitkää traditiota pohjoismaisena ja kansainvälisenä residenssikeskuksena, jolla on jo vakiintunut asema kansainvälisessä visuaalisen kulttuurin kentässä.

FRAMEn kansainvälinen artist-in-residence -yhteistyö

FRAMEn kehittämistavoitteisiin kuuluu taiteilija- ja kuraattoriresidenssitoiminta, jolla luodaan pidempiaikaisia työskentelymahdollisuuksia suomalaisille taiteilijoille yhteistyössä merkittävien kansainvälisten residenssitoimijoiden kanssa, kutsutaan ulkomaisia asiantuntijoita Suomeen pidempiaikaiseen kuraattoriresidenssiin konkreettisten näyttely- ja/tai julkaisuhankkeiden tuottamiseksi sekä lähetetään suomalaisia kuraattoreita ulkomaisiin kuraattorikoulutusohjelmiin ja instituutioihin.

Taiteilijaresidenssien osalta erityiseksi tavoitteeksi on asetettu pääsy mukaan ohjelmiin, joihin osallistuminen perustuu kansainvälisen arvioinnin kautta tapahtuvaan vuosittaiseen valintaan ja joihin liittyy näyttely- ja / tai julkaisumahdollisuudet. Jatkossa pyritään paitsi hyödyntämään olemassa olevia verkostoja, myös laajentamaan yhteyksiä sellaisiin kansainvälisesti arvostettujen organisaatioiden kanssa, jotka erilaisten hakumenettelyjen kautta kutsuvat osallistujat huolellisesti laadittuihin ja paikallisten järjestäjien rahoittamiin ohjelmiin.

Residenssitoiminnan ydinajatuksena on sellaisten yhteistyömuotojen kehittäminen kotimaisten yhteistyökumppaneiden kanssa (ks. HIAP, Kuvataideakatemia), joilla luodaan edellytyksiä vastavuoroiseen ulkomaisten taiteilijoiden ja kuvataidealan ammattilaisten vaihtoon.

Vuodesta 2003 lähtien FRAME on tehnyt yhteistyötä 18 eri residenssitoimijan kanssa: New York, Los Angeles, Rio de Janeiro, Sao Paulo, Sydney, Weimar, Berliini, Zagreb, Istanbul, Varsova, Tokio, Aomori (Japani), Amsterdam, Lontoo, Liverpool, Bristol ja Gateshead (Iso-Britannia). Tulevina vuosina pyritään toteuttamaan ulkomailla vuosittain noin 15-20 residenssijaksoa, joiden kesto vaihtelee kuukaudesta yhteen vuoteen. Lähiajan tavoitteena on laajentaa residenssiyhteistyötä aasialaisten toimijoiden kanssa.

Lisäksi FRAME on kutsunut Suomeen vuosittain 2-3 kuraattoria 1-3 kuukautta kestäviin tutkimusresidenssi-ohjelmiin yhteistyössä HIAPin kanssa. Tämän toimintamuodon laajentaminen olisi eräs avain pidempijänteisen näyttely- ja julkaisuyhteistyön kehittämiseksi. Vastaavasti tulisi luoda edellytykset suomalaisten kuvataidealan asiantuntijoiden työskentelylle kansainvälisissä tutkimusresidensseissä ja taideinstituutioissa.

Helsinki International Artist-in-residence Programme HIAP

HIAPin⁷⁸ ydintoimintana on kansainvälisen kulttuurivaihdon edistäminen taiteilijaresidenssitoiminnan muodossa. HIAP on keskeisimpiä suomalaisia taiteilijaresidenssejä, monella tapaa visuaalisen kulttuurin risteyskohta, jossa suomalainen kulttuurinen toimintaympäristö ja ulkomaiset toimijat kohtaavat.⁷⁹ Konkreettisella tasolla HIAPin tehtävänä

⁷⁸ www.hiap.fi

⁷⁹ Yhteistyössä Näyttelyvaihtokeskus FRAMEn ja Kuvataideakatemian kanssa HIAP aloitti vuonna 2004 *Finnish Mobility* -hankkeen, jonka kautta FRAMEn kutsumana ohjelmaan kutsutaan kuraattoreita ja taideteoreetikkoja ja -kirjoittajia. Kuvataideakatemia tarjoaa HIAPin residenssitaiteilijoille mahdollisuuden

on tarjota ulkomaalaisille taiteilijoille työskentelymahdollisuuksia Suomessa, suomalaisille taiteilijoille työskentelymahdollisuuksia ulkomailla residenssivaihtojen puitteissa sekä suomalaiselle taideyleisölle taide-elämyksiä ulkomaisten taiteilijoiden näyttelyiden, esitysten, luentojen ja muiden yleisötilaisuuksien muodossa. Vuosittain noin 10-18 kuvataiteilijalle, tanssijalle, koreografille, kuraattorille ja tutkijalle annetaan mahdollisuus 2-3 kuukauden mittaiseen työskentelyperiodiin Suomessa.

Vuonna 2006 HIAP järjesti 18 taiteilijaresidenssiä Helsingissä. Näistä 8 on kutsu-residenssejä, 6-7 taiteilijavaihtoihin perustuvia residenssejä sekä 3-4 yhteistyössä kansainvälisten ja paikallisen taideorganisaation kanssa toteutettuja residenssejä HIAP on jo usean vuoden ajan toteuttanut taiteilijavaihtoja residenssiorganisaatioiden kanssa eri puolilla maailmaa, mm. Puolaan (Nykytaiteen keskus Ujazdowski), Iso-Britanniaan (Live Arts-residenssit) ja Brasiliaan (Capacete ja EXO). Taiteilijavaihdot on toteutettu osin yhdessä Näyttelyvaihtokeskus FRAMEn ulkomaille suuntautuvan taiteilijaresidenssi-ohjelman kanssa siten, että FRAME on vastannut Suomesta ulkomaille lähtevien taiteilijoiden ja HIAP Suomeen saapuvien ulkomaalaisten taiteilijoiden järjestelyistä. Vuonna 2006 HIAP käynnisti useita taiteilijavaihtoja kahdenvälisin sopimuksin ulkomaisen yhteistyötahon kanssa siten, että HIAP vastaa sekä lähtevien että saapuvien taiteilijoiden järjestelyistä.⁸⁰

HIAPin kansainvälisen residenssitoiminnan vahvuusalueita ovat mm:

- laaja kansainvälinen kontaktiverkosto, joka mahdollistaa sisällöllisesti korkeatasoisten ohjelmien toteuttamisen (HIAP on jäsenenä kansainvälisessä residenssiverkostossa Res Artis – Worldwide Network of Artist Residencies)
- hyvä substanssiosaaminen, sisällölliset valmiudet
- kansainvälisesti tunnettu ja aktiivisena toimijana arvostettu
- selkeä ja rajattu toimenkuva
- vahvat tulevaisuuden mahdollisuudet

Toiminnan kehittämistarpeet paikantuvat HIAPilla selkeästi puutteellisiin resursseihin ja matalaan julkiseen tukeen suhteessa toiminnan laajuuteen, valtakunnalliseen merkitykseen ja kasvupotentiaaliin. Merkittävin konkreettinen este kulttuurivaihdon kehittämiseksi yleisemminkin näyttäytyy alan toimijoiden resurssipulana ja rahoituspohjan kapeutena. Lisäksi pitkällä tähtäimellä ongelmalliseksi nähdään mahdollinen kulttuurivaihdon kehitysnäkymä, jossa kulttuurivaihto keskittyy kapea-alaiseksi tiettyjen toimijoiden "erityistoimialaksi". Yhtä tärkeäksi kuin kansainvälisyystyöhön erikoistuneiden orga-

työskentelyyn sekä integroi heitä opetusohjelmaansa. HIAP tekee myös tiivistä yhteistyötä useiden pääkaupunkiseudun museoiden ja gallerioiden kanssa. Vaihtosopimukset on solmittu seuraavien tahojen kanssa: Frankfurt am Mainin kaupungin kulttuuriasiainkeskus (yhteistyössä Frankfurter Kunstvereinin kanssa), National Art Studio (valtion nykytaiteen museon alainen), Soul, Etelä-Korea; CEAAC-taidekeskus, Strasbourg; Temple Bar Gallery & Studios, Dublin; Centre d'Art i Natura, Katalobnia; 1a space Hong Kong Hong; Duolun Museum of Modern Art, Shanghai, Kiina. Vuoden 2006 aikana HIAP on lähettänyt suomalaisia taiteilijoita ulkomaille yhteistyökumppaniensa residensseihin seuraavasti: Timo Kelaranta (National Art Studio, Etelä-Korea), Anni Laakso (Frankfurtin kaupunki), Timo Vartiainen (Centre d'Art i Natura, Katalonia) ja Hannu Karjalainen (CEAAC, Strasbourg). Yhdessä FRAMEn kanssa residenssivaihtoja toteutetaan ja kehitetään mm. seuraavien organisaatioiden kanssa: SPACEX, Exeter, UK; AirAntwerpen, Belgia; Nykytaiteen keskus Ujazdowski, Varsova, Puola; Galleria Vermelho, Sao Paulo, Brasilia; Capacete, Rio, Brasilia.

⁸⁰ HIAPin kyselyvastaus.

nisaatioiden työn tukeminen nähdään kulttuurikentän herättäminen kansainvälistymisen tarjoamiin mahdollisuuksiin:

Olisi tärkeää, että kulttuurivaihto toteutuisi mahdollisimman laaja-alaisesti siten, että sen kokisivat omakseen ja siihen osallistuisivat niin toimijoina kuin rahoittajinakin mahdollisimman monet erilaiset tahot yksilöistä suurin organisaatioihin, kukin omista tarpeistaan käsin. Parhaat lopputulokset ovat usein ennakoimattomia ja etukäteen suunnittelemattomia. Spontaanin ja innovatiivisen kulttuurialan kansainväliseen kasvuun päästään, mikäli kulttuurivaihdon annetaan arkipäiväistyä ja kukoistaa mitä erilaisimmilla toiminnan tasoilla.⁸¹

Kulttuurivientihankkeen keskeisiksi ongelma-alueiksi nähdään yksisuuntainen vienti-ajattelu sekä taloudelliseen tehokkuuteen sidottu tavoitehakuisuus:

HIAP ry:n näkemyksen mukaan kulttuuriviennin strategioita ja mahdollisuuksia tulee tarkastella laajasti kulttuurisen vuorovaikutuksen edellytysten ja kansainvälistymiskehityksen viitekehityksessä. Mottona ei ole vientiä ilman tuontia ja jos haluaa jotain saada, täytyy myös antaa Kulttuurin "vaihtotaseen" tulee pitkällä aikavälillä olla tasapainossa. Vieraanvaraisuus voi olla paras vientivaltti.⁸²

Suomen Taiteilijaseuran ateljeesäätiö

Suomen Taiteilijaseura⁸³ hankkii ja vuokraa kuvataiteilijoille kohtuuhintaisia työtiloja ja ateljee-huoneistoja sekä harjoittaa kansainvälistä residenssitoimintaa. Kotimaan lisäksi säätiöllä on ateljee- ja työtiloja myös Espanjassa ja Italiassa.⁸⁴ Vuoden 2005 aikana säätiön ulkomaanateljeissa työskenteli 74 taiteilijaa 1-2 kuukauden jaksoina. Kansainvälisessä vaihtoateljeeverkostossa on mukana säätiön Tapiolan vierasateljee, jonka kansainvälinen taiteilijavaihto-ohjelma perustuu vastaavien ulkomaisten taiteilijakeskusten kanssa tehtyihin sopimuksiin. Ulkomaalaiset taiteilijat työskentelevät 4-6 kuukauden ajan Tapiolan ateljeessa ja suomalaistaiteilijat vastavuoroisesti sopimus-kumppanin ateljeissa ulkomailla. Nykyisinä sopimuskumppaneina ovat Christoph Merian Stiftungin Internationales Austausch- und Atelierprogramm Region Basel (iaab) Sveitsissä ja Conseil des arts et des lettres du Québec Kanadassa. Ateljeesäätiöllä on yhteistyötä myös muiden työtiloja tarjoavien yhteisöjen kanssa, joilla on ateljeita mm. Italiassa, Meksikossa ja Yhdysvalloissa.

Säätiön vahvuudet kulttuurivaihdossa pohjautuvat laajaan verkostoitumiseen ja yhteyksiin kansainvälisiin toimijoihin sekä suomalaisiin taiteilijajärjestöihin (pysyvä läsnäolo Res Artis -verkostossa vuodesta 1995 lähtien, toimiminen eurooppalaisen Pépinières -verkoston kansallisena koordinaattorina ja yhtenä ohjelmakumppanin allekirjoittajajamaana sekä yhteydet Itämeren maiden residenssitoimijoihin). Residenssisaralla vahvuuksina ovat myös yhteistyö kotimaisten residenssien, ulkomailla olevien vierasateljeiden sekä Taiteen keskustoimikunnan kanssa, koottu tieto residensseistä ja niiden toiminnasta sekä tiedottaminen taiteilijoille työskentelymahdollisuuksista ulkomailla.

⁸¹ HIAPin kyselyvastaus.

⁸² Ibid.

⁸³ www.artists.fi/studio/index.html

⁸⁴ Säätiöllä on ateljeetalot Marbellassa ja Grassinassa.

Kulttuurivaihdon kannalta ongelmalliseksi koettiin riippuvuus projektirahoituksesta sekä säätiön omien ulkomailla olevien vierasateljeiden vähäiset yhteydet paikallisiin toimijoihin. Yleisen rahoitustilanteen heikkous vaikeuttaa myös kulttuurista vieraanvaraisuutta:

Ateljeesäätiö ja pääkaupunkiseutu ei ole pystynyt vastaamaan kysyntään koskien Helsinkiin tulevia taiteilijoita, eli taiteilijoiden mahdollisuudet hakea residensseihin pääkaupunkiseudulle ovat rajoitetut / heikot: lähinnä vain vaihtosopimusten tai kutsuperiaatteella toimivia residenssejä, ei avointa hakua kaikille ulkomaisille taiteilijoille.”⁸⁵

Kulttuurivientijärjestelmän mahdolliset ongelmat näyttäytyvät myös kulttuurisena yksisuuntaisuutena: “Ateljeesäätiö näkee kulttuurinviennin kulttuurivaihtona ja kanssakäymisenä, kansainvälistymisenä pikemmin kuin vientinä.”⁸⁶

5.4 Edistäjät ja esittäjät

Kuvataiteen esittäminen tai näyttäminen on nykytaiteen kulttuuriset ja maantieteelliset rajat ylittävällä ja toimijoiden välisiin horisontaalisiin suhteisiin perustuvalla kentällä monitahoinen työskä. Perinteisen taidemuseon tai gallerian paikka- ja tilasidonnaisen toiminnan oheen on muotoutunut uudenlaista esittämisen- ja näyttämistoimintaa, joka on yhteen tilaan tai paikkaan sitoutumatonta, kiertävää ja prosessinomaista.

Kuvataiteen esittämisen ja näyttämisen alueella operoiva suomalaisten toimijoiden joukko on huomattavan heterogeeninen, sisältäen aktiivisia kulttuurin vaihtajia alkaen Valtion taidemuseosta ja alueellisista taidemuseoista pienempiin taiteilijavetoisiin gallerioihin. Taidemuseokentän rooli suomalaisen kuvataiteen kansainvälistymisen tukijana on potentiaalisesti merkittävä. Vaikka suomalaisilla taidemuseoilla on kansainvälisesti verrattuna vielä toistaiseksi suhteellisen vähäistä kansainvälistä näyttelyyhteistyötä, Suomesta käsin toteutetut suomalaiset tai kansainväliset näyttelyt ovat keskeinen mahdollisuus kansainvälisten yhteyksien laajentamiseksi. Esimerkiksi FRAME on tuottanut näyttelyitä yhteistyössä muutamien kotimaisten taidemuseoiden ja Helsingin taidehallin kanssa kansainvälisiin yhteyksiin, mikä on selvästi tukenut institutionaalisten yhteyksien syntymistä. Yhteistyökumppaneiksi on etsitty projektikohtaisesti toimijoita, joilla on valmiudet sisällölliseen suunnitteluun ja yhteyksien hoitamiseen sekä tekniset ja käytännölliset mahdollisuudet järjestelytehtävien hoitamiseen. Vastavuoroisuuteen perustuvaan yhteistyöhön päästään varsinaisesti kuitenkin vasta kun taidelaitoksille on osoitettavissa tukea ulkomaisten näyttelyhankkeiden toteuttamiseen Suomessa. Taidemuseoiden kulttuurivaihtotyö ei kuitenkaan kuulu tämän selvityksen piiriin, sillä Suomen museoliiton toimesta laaditaan museokenttää koskeva strategiaesitys.

Tässä selvityksessä on keskitytty niihin kulttuurin vaihtajiin, jotka eivät ole suoraan liitännäisiä valtioon tai kuntiin ja jotka harjoittavat vaihtuvaa näyttelytoimintaa ilman omia pääasiallisia kokoelmia. Kulttuurin ja taiteen eri muotoja edistävien perinteisten kansallisten toimijoiden, kuten taiteen keskustoimikunnan rinnalle on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana tullut toimijoita, jotka keskittyvät nimenomaisesti kuvataiteen kulttuurivaihdon ja suomalaisten kuvataiteilijoiden kansainvälistymisen edistämiseen. Näitä ovat ennen kaikkea Suomen taideakatemian säätiön yhteydessä toimiva Näyttelyvaihtokeskus FRAME sekä suomalaisen mediataiteen levityskeskus AV-arkki. Ne ovat

⁸⁵ Ateljeesäätiön kyselyvastaus.

⁸⁶ Ibid.

tietyllä tavalla avanneet kuvataiteen kentän hallinnollisia hierarkioita ja tuoneet taiteilijoille lisää kaivattuja kanavia ja mahdollisuuksia taiteellisen ja kansainvälisen toimintansa edistämiseen ja rahoittamiseen. FRAME:n ja AV-arkin nopeasti kasvanut toiminta myös viittaa siihen, että taiteilijat ovat ilahduttavasti hyödyntyneet lisääntyneitä mahdollisuuksia. Kulttuurivaihdon tukijärjestöjen rooli on korostunut kuvataiteen kansainvälisten biennaalien, triennaalien ja muiden suurnäyttelyiden lisääntymisen myötä sekä kansainvälisten taidelaitosten suomalaista taidetta kohtaan osoittaman kiinnostuksen myötä.

Taiteen keskustoimikunta

Taiteen keskustoimikunnan rooli kuvataiteilijoiden toimintaedellytysten tukijana on keskeinen. Vaikka se itse harjoittaa suhteellisen vähän kansainvälistä toimintaa, sen myöntämät kohdeapurahat ja työskentelyapurahat muodostavat yhden tärkeimmistä kuvataiteilijoiden tulonlähteistä ja pitkäjänteisten työskentelyolosuhteiden turvaajista. Pauli Rautiaisen tuore tutkimus *Taiteilija-apurahajärjestelmän toimivuus ja koettu vaikuttavuus* vahvistaa taitelija-apurahajärjestelmän korvaamattoman roolin taiteen tekemisen turvaajana.⁸⁷ Apurahat luovat perustan taiteilijan riippumattomuudelle ja edistävät siten suomalaisen taiteen omaperäisyyttä ja mahdollisuuksia erottautua kansainvälisellä kentällä Vastaavasti taiteen keskustoimikunnan myöntämät matka-apurahat ja residenssiavustukset ovat merkittävä keino edistää taiteilijoiden liikkuvuutta, kulttuurista vuorovaikutusta ja suomalaisen taiteen näkyvyyttä ulkomailla. Lisäksi toimikunta myöntää valokuvan- ja mediataiteen produktiotukea.

Taiteen keskustoimikunnan avustukset ulkomaisiin matka-avustuksiin, taiteilijavaihtoon, residenssiavustuksiin ja Ars Baltic -toimintaan vuonna 2006 on 510 000 euroa. Avustukset kattavat kaikki taiteen alat. Nämä tukimuodot ovat kuitenkin riittämättömiä niin resurssien määrän kuin kohdemaidenkin osalta; suurin osa matka- ja residenssiavustuksista kohdistuu Eurooppaan. Keskimääräisesti avustukset ovat pieniä (keskimäärin 730 euroa), eivätkä kata muuta kuin matkakustannukset. Hakijoiden määrä on ollut jatkuvassa nousussa, joten matka-avustukset ovat vähäisinäkin yksittäisille taiteilijoille tärkeitä Taiteen keskustoimikunnalle suunnattujen hakemusten määrästä niiden osuus on 10 %, mutta jaetusta rahamäärästä vain pari prosenttia.

Lisäksi Valtion kuvataidetoimikunta jakaa avustuksia, jotka tukevat taiteilijoiden kansainvälisiä kontakteja ja kulttuurivaihtoa. Toimikunta myöntää esimerkiksi kuvataiteen julkaisutukea (määräraha vuodelle 2007 on 100 000 euroa), joka on suunnattu kuvataiteilijoiden kansainvälistymiseen, kuten kansainvälisen esittelymateriaalin tekemiseen (internet-sivut, katalogit). Kuvataidetoimikunta myöntää myös kuvataiteen näyttelytukea ja toiminta-avustuksia kuvataiteen toimijoiden näyttelytoimintaan.

Näyttelyvaihtokeskus FRAME

Näyttelyvaihtokeskus Näky perustettiin vuonna 1992 Suomen taideakatemian säätiön alaisuuteen edistämään kuvataiteilijoiden kansainvälisiä yhteyksiä, sittemmin nimeksi on vakiintunut Näyttelyvaihtokeskus FRAME Finnish Fund for Art Exchange.⁸⁸ Keskuksen

⁸⁷ Ks. Rautiainen (2006). Yli 80 prosenttia tutkimuksen vastanneista taiteilijoista katsoi taitelija-apuraha antaneen enemmän aikaa taiteelliseen työhön, turvanneen toimeentulon ja omanneen kannustavan vaikutuksen (ss. 37-40). Noin 35 prosenttia vastaajista myös ilmoitti, että myös muita (2-5) henkilöitä työllistyi apurahan mahdollistaman työn seurauksena.

⁸⁸ www.frame-fund.fi

toiminnan rahoittajana on opetusministeriö. FRAME on palvelu- ja asiantuntijalaitos, joka toimii kansainvälisten kulttuurisuhteiden luojana ja ylläpitäjänä edistääkseen suomalaisen taiteen näkyvyyttä merkittävässä kansainvälisissä yhteyksissä. Keskukselle on määritelty seuraavat yleisluonteiset tehtävät:

- tukea suomalaisten taiteilijoiden ja taiteilijaryhmien kansainvälistä näyttelytoimintaa ja taiteilijoiden tuotantoa esittelevien vieraskielisten painotuotteiden toteuttamista myöntämällä näihin tarkoituksiin projektitukea. Tuen ehtona ovat laadulliset kriteerit
- antaa taloudellista tukea sellaisille muiden toteuttamille hankkeille, joissa suomalaisella taiteella on merkittäviä mahdollisuuksia esittäytyä kansainvälisissä yhteyksissä
- toimia tuottajana ja julkaisijana itse tai yhteistyössä muiden suomalaisten ja kansainvälisten tahojen kanssa
- tarjota taiteilijoille ja yhteistyökumppaneille asiantuntija- ja koordinoitua kansainvälisen yhteistyön kehittämiseksi

Näiden tehtävien edistämiseksi FRAMEn toiminta jakautuu käytännössä kuuteen keskeiseen toiminnan alueeseen:

1. Avustustoiminta:

- projektiapurahaohjelma (taiteilijoiden suora projektituki)⁸⁹
- kansainväliset suurnäyttelyt (suomalaisen nykytaiteen osallistuminen keskeisiin näyttelyihin)⁹⁰

2. Muu kansainvälinen näyttely- ja julkaisuyhteistyö⁹¹

3. Asiantuntijavierailuohjelma⁹²

4. Residenssiohjelmat:

- kuraattori-residenssit Suomessa⁹³
- *artist-in-residence* -yhteistyö ulkomailla⁹⁴

5. Yhteistyöverkostot

6. Viestintä ja neuvontapalvelut:

- *Framework: The Finnish Art Review*'n julkaiseminen

⁸⁹ Projektiapurahaohjelman puitteissa tuettiin vuonna 2005 104:ää hanketta yhteensä 264 486 eurolla.

⁹⁰ Vuonna 2005 tuettiin suomalaisten taiteilijoiden osallistumista kahdeksaan kv-suurnäyttelyyn: 51. Venetsian biennaali; 9. Istanbulin biennaali; Expo 2005 –maailmannäyttely (Nagoya); Shanghai Youth Biennale 2005; 3. Valokuvataiteen Ars Baltica –triennaali (Malmö); 2. Prahian biennaali; sekä Yokohaman kansainvälinen nykytaiteen triennaali.

⁹¹ Vuonna 2005 toteutettiin 12 yhteistyöhanketta tai näyttelyvaihtokeskuksen omaa tuotantoa.

⁹² Näyttelyvaihtokeskuksen vierailuohjelman puitteissa Suomessa vieraili vuonna 2005 31 asiantuntijavierasta.

⁹³ Kuraattori-residenssiohjelman puitteissa Suomessa työskenteli kolme kansainvälistä asiantuntijavierasta vuonna 2005.

⁹⁴ Vuonna 2005 yhteensä 16 suomalaista taiteilijaa toimi ulkomailla seuraavissa residenssiohjelmissa: Arts Initiative Tokyo, Tokio; FACT, Liverpool; Capacete, Rio de Janeiro; Artist Network Residency Programme, New York; Location One, New York; 18th Street Art Complex, Los Angeles; Centre for Contemporary Art at Ujazdowski Castle, Platform Garanti Contemporary Art Center, Istanbul; BALTIC Centre for Contemporary Art, Gateshead; Artspace, Sydney; EXO Experiment ORG, Sao Paulo.

- muu tiedotustoiminta

Näyttelyvaihtokeskus FRAMEn toiminta on laajentunut 13 vuodessa merkittävästi: vuonna 1993 FRAME tuki tai oli mukana järjestäjänä 16 hankkeessa 7 maassa, vuonna 2005 toteutuneita tai tuettuja hankkeita oli 149, yhteensä 34:ssä eri maassa. Tuki-järjestelmän perustana on yhteistyö lukuisien eri kuvataidealan toimijoiden kanssa. Näistä merkittävimpiä ovat olleet kotimaassa Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskus AVEK, AV-arkki, HIAP, taiteen keskustoimikunta ja sen toimikunnat, taidemuseot, taidegalleriat ja -järjestöt, Kuvataideakatemia ja Taideteollinen korkeakoulu sekä Pohjoismainen nykytaiteen instituutti NIFCA. Vuonna 2007 FRAMEn toiminnan painopisteitä ovat ulkomaille suuntautuvan tiedotustoiminnan tehostaminen ja kuraattori-työpajan käynnistäminen. Erityisesti pyritään painottamaan kansainvälisistä aloitteista syntyvien yhteishankkeiden kehittämistä kansainvälisen kiinnostuksen aktivoimiseksi ja ylläpitämiseksi.

Keskeisimmät ongelma-alueet paikantuvat tiedotuksen riittämättömyyteen, tuotantotuen puutteeseen, välittäjäportaan heikkoon asemaan sekä taidekaupan kansainvälisten liiketoimintamahdollisuuksien vähäisyyteen.

AV-arkki

AV-arkki⁹⁵ on taiteilijoiden vuonna 1989 perustama voittoa tavoittelematon yhdistys, jonka jäseninä on noin 130 suomalaista mediataiteilijaa. Yhdistyksen toiminnan tarkoituksena on levittää ja arkistoida jäsentensä mediataidetta: video-, tietokone- ja elokuva-taideteoksia, installaatioita ja Cd-rom teoksia. AV-arkki pyrkii myös ajamaan jäsentensä etuja ja edistämään mediataiteen ja -kulttuurin asemaa yleisesti. AV-arkin päätehtävänä on levittää suomalaista mediataidetta ja kokeellista elokuvaa – erityisesti kansainvälisesti – festivaaleille, tapahtumiin, museoihin ja gallerioihin. Yhdistys tarjoaa tapahtumiin yksittäisten taiteilijoiden teoksia, kuratoituja kokonaisuuksia sekä asiantuntemusta yhteistyöprojekteihin. AV-arkki toimii myös levitysarkeistona, joka on sopimuksesta avoinna kuraattoreille, tutkijoille, opettajille, kriitikoille ja taiteilijoille. AV-arkki järjestää näytöksiä ja näyttelyitä suomalaisesta ja kansainvälisestä mediataiteesta yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Vuosittain AV-arkki järjestää Helsingissä *View*-festivaalin – suomalaisen mediataiteen katselmuksen, jossa esillä ovat kaikki vuoden aikana levitykseen tulleet uudet teokset.

AV-arkin levitystoiminta on ollut nopeasti kasvavaa ja vuonna 2005 levitettiin ennätysmäärä teoksia: yhteensä 65 taiteilijalta, 178 eri teosta 20 maassa ja 70 erilaisessa esityspaikassa. Vuoden 2005 kansainvälisistä tapahtumista voidaan mainita *Nordisk Panorama*-elokuvafestivaalit (2005 Bergenissä), *European Short Film Biennale* (Ludwigsburg), ZKM (Karlsruhe) sekä suomalaisen videotaiteen laajat esitykset Bostonissa ja Göteborgissa.

AV-arkin vahvuuksia ovat:

- osaava, sitoutunut ja koulutettu henkilökunta

⁹⁵ www.av-arkki.fi Ks. Annamari Vänskän kirjoittama AV-arkin lyhyt historia: www.av-arkki.fi/web/index.php?id=214

- hyvät henkilökohtaiset suhteet kansainvälisiin levitysorganisaatioihin ja moniin kansainvälisiin kuraattoreihin sekä festivaaleille
- hyvä yhteystietorekisteri
- tehokas toimintakulttuuri
- ajanmukainen laitekanta

Toiminnan heikkoudet ovat sidoksissa rahoituksen epävarmuuteen, projektiluon-
toisuuteen ja resurssien yleiseen riittämättömyyteen. Näiden vuoksi toimintaa on vaikeaa
suunnitella pitkäjänteisesti. Toiminta saattaa halvaantua yhdenkin rahoituslähteen
pettäessä. Audiovisuaalisella toimintakentällä myös digitalisoituminen edellyttää tuntuvia
resursseja. Ongelma on myös se, ettei katalogeihin ja mainosmateriaaleihin voi hakea
erityismäärärahoja. Vähillä resursseilla toimittaessa jokaisen työpanos saa ”liian” ison
merkityksen. Käytännössä esimerkiksi vuosittaisen *View* -festivaalin järjestäminen mer-
kitsee AV-arkille sellaisten riskien ottamista, jotka yrityspuolella olisivat ”järjettömiä”.
Näin ollen keskeisimmäksi kehittämistarpeeksi myös kulttuurivaihdon järjestelmän
kannalta nousee perusrahoituksen turvaaminen ja riittävyys (vertailukohtana kahden
vuoden mittaiset rahoitusperiodit Kanadassa), mikä mahdollistaisi pitkäjänteisen työn,
pysyvät ja vakituiset työsuhteet sekä mahdollisuuden jatkuvaan kouluttautumiseen. Tältä
pohjalta ajatukset kulttuurivientihankkeen tuomista mahdollisuuksista ovat positiivisia:

*Tämä on juuri sellainen rahoitusmuoto, jolla voitaisiin turvata AV-arkin kaltaisten
organisaatioiden jatkuva rahoitus. AV-arkin tehtävä on kansainvälinen vienti ja sitä
olemme tehneet viimeiset 16 vuotta.*

m-cult

Uuden mediakulttuurin keskus m-cult⁹⁶ perustettiin vuonna 2000 kehittämään
mediakulttuurikentän käytäntöjä ja rakenteita. m-cultin toimintaan kuuluvat mediakult-
tuurialan tiedotus ja dokumentointi, kulttuuri- ja viestintäpoliittinen työ sekä kansain-
väliset workshopit ja tapahtumat. m-cult toimii alan kansainvälisissä verkostoissa ja
rakentaa Suomessa yhteyksiä taiteen, teknologiakehityksen ja tutkimuksen välille.

m-cult.net -tietopalvelu⁹⁷ edistää kulttuurivaihtoa kahteen suuntaan: tiedottamalla suoma-
laisista ja pohjoismaisista toimijoista ja tuotannoista kansainvälisesti sekä tarjoamalla
tekijöille tietoja kansainvälisistä esiintymismahdollisuuksista, kilpailuista ja residens-
seistä. Pohjoismaisessa yhteistyössä kehitettyyn palveluun kuuluvat myös uutiset,
toimija- ja teosesittelyt sekä ilmoitustilan tarjoaminen alan tapahtumille. Vuonna 2005
käynnistynyt monikanavainen m2hz-televisiohanke ja siihen liittyvä Kurvin mediatila
laajentavat m-cultin tiedotus- ja tukitoimintaa.⁹⁸ Tavoitteena on luoda kulttuurin ja
kansalaisyhteiskunnan toimijoille yhteisiä resursseja ja tavoittaa uusia yleisöjä niin
paikallisesti (tv-kanava) kuin kansainvälisesti (internet).

Kansainvälisten mediakulttuurikeskusten tavoin m-cult toimii yli sektorirajojen
tavoitteenaan kehittää sosiaalisia ja kulttuurisia innovaatioita, avoimia mediainfra-

⁹⁶ www.m-cult.org

⁹⁷ www.m-cult.net

⁹⁸ www.m-cult.org/kurvin_mediatila.pdf <http://www.m2hz.net>

struktuureja ja monialaista mediaosaamista. Taiteilijoiden, teknologiakehittäjien ja tutkijoiden yhteiset workshopit ja tapahtumat ovat m-cultille keskeinen jatkuvan kulttuurivaihdon muoto. Lisäksi m-cult toteuttaa taiteen ja tutkimuksen vuorovaikutushankkeita ja konsultointia kulttuurin ja teknologian alalla.

m-cultin vahvuuksia ovat:

- laaja kansainvälinen kontaktiverkosto, arvostus asiantuntevasta työstä ja toiminta digitaalisen mediataiteen, tutkimuksen ja kehityksen suomalaisena yhteystahona
- työ on kauttaaltaan kansainvälistä, verkostoista ja mediakulttuurin keskustusten yhteistyöstä syntynyttä ja niiden mukana kehittyvää
- alan jatkuva dokumentointi ja m-cult.netin ylläpito: online-tietokannat toimijoista, tuotannoista, kansainvälisten esitysmahdollisuuksien esittely sekä alan keskustelun seuranta
- yhteinen kartoitustyö ja tietopalvelukehitys pohjoismaisten toimijoiden kanssa: m-cult.netillä on pohjoismainen painopiste ja sen kävijämäärät ovat kasvaneet jatkuvasti (kv-käyttäjää 50 prosenttia)
- m-cultin yhteistyössä tuottamat, mediataiteen uusia aloja esittelevät ja käsitteellistävät tapahtumat (mm. ohjelmistotaiteen *Readme*, *ISEA 2004* ja *Performing places*) ovat luoneet kotimaisille tekijöille korkeatasoisia kansainvälisiä foorumeita, jotka ovat saaneet erinomaista palautetta osallistujilta

Heikkoudet liittyvät puutteellisiin resursseihin. Mediataiteen kentän kannalta keskeisimmät kehitystarpeet ovat:

- toimijoiden entistä kiinteämpi yhteistyö sekä organisaatioiden resursointi niin, että se luo edellytykset toiminnan ammattimaiselle harjoittamiselle
- hankerahoitukseen painottunut tuki tulee usein varsin myöhään vuodesta, mikä johtaa ylimitoitettuun vapaaehtoistyön määrään ja siihen että mediataide-organisaatiot elävät jatkuvasti alasajon uhatta
- mediataiteen ja -kulttuurin kentällä suurin puute on edelleen ammatillisen kehittymisen ja tuotantorakenteiden kohdalla: muuttuva mediaympäristö edellyttää uusia taitoja ja toimintamalleja

Kuvataiteen kulttuurivaihdon ongelmat näkyvät esimerkiksi mediataiteen alalla kansainvälistä työtä tekevien tekijöiden ja organisaatioiden alhaisessa resursoinnissa. Moniulotteisena taiteen alueena mediataide jää usein rahoitusmuotojen väliinputoajaksi. Tilanteen parantamiseksi m-cult on esittänyt erityisen mediataiteen tukirakenteen (toimikunnan) perustamista ja keskustellut digitaalisen mediakulttuurin tiedotuskeskustoiminnasta opetusministeriön kulttuurivientiyksikön kanssa.

Kulttuurivientihankkeen osalta keskeisestä on, ettei digitaalista mediataidetta ja kulttuuria nähdä taiteen alueena, jolta väistämättä odotetaan kaupallista hyödynnettävyyttä. m-cultin haastattelututkimusten valossa alan tekijöiden näkökulmasta keskeistä on muun muassa teknologia- ja yhteiskuntakritiikki, eri kansalaisryhmien osallistuminen sekä kokeellinen media/sovellustuotanto. m-cult on korostanut mediakulttuurin sosiaalista, kulttuurista ja

kriittistä ulottuvuutta ja tuonut esiin myös tämän kritiikin uutta luovat ja rakentavat mahdollisuudet. m-cultin tulevaisuuden tavoitteista voidaan mainita erityisesti Cartesin kanssa kehitteillä oleva yhteistuotantomalliin pohjautuva kansainvälinen residenssi-ohjelma, joka täydentää olemassa olevien kotimaisten residenssiohjelmien profiilia erityisesti mediataiteen näkökulmasta tarjoamalla tuotantoresursseja sekä suomalaisille että kansainvälisille tekijöille.

Galleriat ja muut näyttelytilat

Galleristit ry määrittelee taidegallerian pysyvässä osoitteessa sijaitsevaksi, ympäri vuoden toimivaksi vaihtuvien näyttelyiden näyttelytilaksi, johon yleisöllä on avoin ja ilmainen sisäänpääsy.⁹⁹ Määritelmän alle mahtuu monenlaisia toimijoita. Perinteisten alan toimijoiden – yksityiset liiketoiminnalliset galleriat sekä järjestöjen ylläpitämät galleriat – ohkeen on syntynyt myös ilahduttavasti uusia tahoja, taiteilijavetoisia ja kokeellisia näyttelytiloja. Kulttuurivaihdon näkökulmasta erilaisille toimijoille on myös vakiintunut omat toimintatapansa: liiketoimintaa harjoittavat galleriat pyrkivät viemään edustamiaan taiteilijoita myös ulkomaille kun taas ei-kaupalliset, yhteisölliset ja kokeellisemmat toimijat profiloituvat aktiivisemmin foorumeina yllättävälle ja uudentalaiselle ilmaisulle sekä ulkomaisten taiteilijoiden toiminnalle Suomessa. Kumpaakin toimijajoukkoa yhdistää galleriapohjaiselle kulttuurivientityölle myönnetyn julkisen tuen vähäisyys tai olemattomuus.

Kulttuurivientihankkeen käynnistyminen on nostanut esiin kuvataiteen kentällä pitkään esitettyjä toiveita tilanteen edistämisestä julkisilla tukitoimilla, jotka huomioisivat gallerioiden roolin keskeisinä kulttuurin vaihtajina ja taiteilijoille korvaamattomina esiintymisfoorumeina.¹⁰⁰ Keskeistä on gallerioiden ja erilaisten näyttelytilojen mahdollisten tukimuotojen kyky myötäillä toimijoiden profiilia ei-kaupallisen (OPM) ja kaupallisen (KTM) kulttuurivaihtotyön välillä. Erityisenä haasteena liiketaloudellisiin perustein toimiville kotimaisille gallerioille on avautuminen myös ulkomaisten taiteilijoiden edustamiseen ulkomailla – pelkästään yhtä kansalaisuutta edustavia gallerioita ei kansainvälisellä kuvataiteen kentällä pidetä uskottavina. Tähän tarvitaan luonnollisesti lisäresursseja.

Galleristit ry:n jäsengallerioita on 33. Valtaosa taidegallerioista on 1-3 henkilön pienyrityksiä, jotka toimivat osakeyhtiöpohjalta, saaden tulonsa (taiteilijoilta perityistä) tilojen vuokrasta (300 – 800 euroa) ja/tai myytyjen teosten provisioista (20-50 prosenttia). On selvää, että maantieteellisen sijainnin ja vähäisten kotimaisten markkinoiden vuoksi pienten kotimaisten toimijoiden mahdollisuudet kansainvälistymiseen ovat puutteelliset. Taidegalleriat ovat kuitenkin niitä tahoja, jotka voivat edustaa suomalaisia taitelijoita kansainvälisillä taidemessuilla.

Taidemessujen merkitys nykytaiteen välittämisessä sekä gallerian ja taiteilijan ammattimaisessa profiloitumisessa on tänä päivänä korostumassa. Messuja järjestetään alan asiantuntijoille, galleristeille, museosiantuntijoille, kriitikoille ja kuraattoreille sekä suurelle yleisölle lukuisissa suurkaupungissa ympäri maailmaa. Vain muutama suomalaisgalleria on saavuttanut sellaisen kansainvälisen aseman, että ne tulevat kutsutuksi arvostetuimpiin, valintaprosessin kautta toteutettaviin messutapahtumiin. Tällöinkin tapahtuma edellyttää aina merkittäviä panostuksia, mikä on käytännössä muodostunut esteeksi suomalaisille toimijoille. Tämän vuoksi keskeisimmäksi kehittämistarpeeksi koetaan pitkäjännitteisen vientitukimekanismin aikaansaaminen gallerioi-

⁹⁹ www.galleriat.net/galleristit/

¹⁰⁰ On arvioitu, että galleriat kattaisivat kuvataiteilijoiden näyttelytarpeesta noin 85 prosenttia.

den messuosallistumisien edistämiseksi.¹⁰¹ Tässä yhteydessä olisi mahdollista noudattaa Tanskan esimerkkiä julkisesta tuesta silloin, kun yksittäinen galleria tai muu näyttelytila on hyväksytty merkittävään messutapahtumaan.¹⁰² Tanskassa kokemukset uudenlaisesta tukimekanismista ovat olleet erittäin positiivisia. Lisäksi tuotiin esiin tarve galleriatoiminnan tukemiseen epäsuorien julkisten ja rakenteellisten tukitoimenpiteiden kautta: keventämällä kulttuurialan pienten yritysten arvolisäverovelvollisuutta ja yleishyödyllisille yhteisöille annettujen lahjoitusten verotusta.¹⁰³

Suomessa on huomattava määrä taiteilijoiden ja taiteilija-yhdistysten tai osuuskuntien ylläpitämiä näyttelytiloja, jotka tuovat moninaisia vaihtoehtoja taidekentän perinteisille instituutioille ja uudistavat kentän vakiintuneita hierarkioita. Esimerkiksi Helsingissä toimivat Galleria Huuto, HIAP/Project Room, Maatila, Myymälä2, Alkovi, Parasit3, Turussa Galleria Titanik, Tampereella Huoltamo ja Vaasassa Platform.¹⁰⁴

Erilaisilla taiteilijavetoisilla näyttelytiloilla on monia yhteisiä piirteitä. Ne ovat lähtökohtaisesti epäkaupallisia. Toimintaa ylläpidetään talkootyöllä ja toiminnasta aiheutuvat kustannukset pysyvät alhaisina omakustannusperiaatteella. Taiteilijat vastaavat itsenäisesti ja vapaasti taiteellisista linjauksista sekä näyttelyiden järjestelyistä kuten esimerkiksi valvonnasta. Näin tekijät voivat myös kommunikoida suoraan yleisön kanssa ilman välikäsiä – tämä on mahdollisuus, jota kaupalliset galleriat harvoin tarjoavat.

Taiteilijavetoiset näyttelytilat pyrkivät myös toimimaan foorumeina laaja-alaisesti kuvataiteen kaikenlaisille ilmentymille ja toimijoille: näyttelymahdollisuuksia annetaan myös opiskelijoille ja aloitteleville taiteilijoille ja näyttelyiden lisäksi gallerioissa järjestetään performansseja, kokeilevia musiikkitapahtumia, elokuva- ja videoesityksiä sekä erilaisia keskustelutilaisuuksia. Perustavana toiminta-ajatuksena ja arvona on uudenlaisen, yllättävän ja kriittisen ilmaisun mahdollistaminen, tilan antaminen sosiaalisen, kulttuurisen tai yhteiskunnallisen ulottuvuuden sisältäville taiteellisille tuotannoille ja puheenvuoroille. Niukkojen resurssien puitteissa taiteilijavetoiset toimijat järjestävät ulkomaisten ja kotimaisten tekijöiden yhteisprojekteja ja kuratoivat ulkomaille suuntautuvia näyttelyitä. Tämä erottaa taiteilijalähtöiset tilat keskimääräisistä liiketoiminnallisista gallerioista, joiden toiminta keskittyy useimmiten kotimaisen taiteen esittelemiseen.

Yllä esitettyjen piirteiden perusteella taiteilijavetoiset näyttelytilat muodostavat Suomessa korvaamattoman alueen kuvataiteen uusiutumiseksi, uusien ajatusten ja ilmaisujen muokkaantumiseksi. Ne ovat ainoita paikkoja, jossa sekä uudet ja alalle vakiintumattomat että kuvataiteen reuna-alueilla operoivat toimijat voivat kokoontua ja esitellä toimintaansa. Siten näiden toimijoiden kulttuurivaihtotyön tukeminen on ensiarvoisen tärkeää.

¹⁰¹ Kauppa- ja teollisuusministeriö lopetti gallerioiden kokeiluluonteisen vientituen myöntämisen vuonna 2003.

¹⁰² Tanskassa aloitettiin syyskuussa 2005 vuoden mittainen kokeilu automaattisesta gallerioiden vientituesta siinä tapauksessa että galleria hyväksytään merkittävälle taidemessuille. Merkittävyys määrittyy viranomaisten arvioinnin perusteella. Ensimmäisen vuoden kokeiluvaiheessa tarkoitukseen on varattu 1,25 miljoonaa Tanskan kruunua eli 300 000 euroa. Käytössä ollut tuettavien messujen lista sisälsi seuraavat 20 taidemessua: Armoy Show (New York), ARCO (Madrid), Art Athina (Athens) Art Basel, Art Basel (Miami Beach), Liste Basel, Art Brussel, Art Chicago, Art Cologne, Art Forum Berlin, Liste Berlin, Art Frankfurt, Artissima (Torino), Art Vienna, FIAC (Paris), Frieze Art Fair (London), MACO (Mexico), NADA (Miami), Paris Photo, Rheinschau (Cologne). Jos tanskalainen galleria sai kutsun tai se anomuksesta hyväksyttiin johonkin näistä messuista, julkinen tuki kattoi automaattisesti 40 prosenttia messuosallistumisen kuluista ja 25 prosenttia kuljetuskuluista.

¹⁰³ Taidegallerioiden taideteosten välitystoiminta muuttui arvolisäverovelvolliseksi vuoden 2003 alusta lähtien. Vero on suuruudeltaan 22 prosenttia. Taiteilijajärjestöjen galleriatoiminta on arvolisäverosta vapaata.

¹⁰⁴ www.galleriahuuto.net; www.hiap.fi; www.myymla2.com; www.alkovi.com; www.galleriahuoltamo.net; www.platform.fi; www.arte.fi/titanik

Helsingin Taidehalli

Helsingin Taidehalli on yksityisen säätiön (Helsingin Taidehallin säätiö) ylläpitämä perinteinen ja kansainvälinen näyttelytila. Taidehalli pyrkii tuottamaan suomalaista visuaalista taidetta esitteleviä tasokkaita ja ajankohtaisia näyttelyitä, joita tarjotaan esitettäväksi kansainvälisesti. Vuonna 2006 Taidehalli on tuottanut seuraavat ulkomailta esillä olleet näyttelyt:

- Seppo Renvall, Domus Atrium -nykytaiteen keskus, Salamanca
- Jouko Lehtola, Domus Atrium -nykytaiteen keskus, Salamanca
- Kaarina Kaikkonen, Charlottenborg, Kööpenhamina
- Eero Aarnio, Conde Duquen kulttuurikeskus, Madrid¹⁰⁵

Taidehalli pyrkii laajentamaan kansainvälistä yhteistyötä erityisesti eurooppalaisen Kunstahalle-verkoston puitteissa. Myös muiden tahojen kanssa tehdään yhteistyötä. Pyrkimyksenä on kuratoida ja tuottaa näyttelyitä yhteistyössä suomalaisten ja kansainvälisten tahojen kanssa. Kulttuurivaihtotyössä Taidehallin vahvuuksia ovat:

- toimivat ja kauniit näyttelytilat, jotka tulevat olosuhteiltaan ja tekniikaltaan vastaamaan kansainvälisiä standardeja tulevan peruskorjauksen (v. 2008) jälkeen
- yhteistyötä edellyttävä toimintatapa: Taidehalli tuottaa lähes kaikki näyttelyt yhteistyössä erilaisten suomalaisten ja kansainvälisten tahojen kanssa
- pitkä historia ja kokemus kansainvälisestä yhteistyöstä
- toimiva ja laajeneva kansainvälinen yhteistyöverkosto, jonka erikoisuutena on eurooppalaisten taidehallien välinen yhteistyö ja verkostoituminen
- Taidehallia ylläpitää yksityinen säätiö; tämä tekee tietyissä suhteissa Taidehallista nopean ja joustavan toimijan, joka pystyy reagoimaan muutoksiin, mahdollisuuksiin ja tilanteisiin monia muita taidelaitoksia herkemmin
- suomalaisittain pitkä kokemus yritysyhteistyöstä

Toiminnan keskeisiksi heikkouksiksi koetaan resurssien niukkuus niin talouden kuin henkilökunnan osalta. Julkisen tuen osuus vuosittaisesta budjetista on noin 33 prosenttia lopun jäädessä omarahoitteiseksi osuudeksi. Tämä tarkoittaa keskimääräistä suurempaa taloudellista omavastuuta ja riskien ottoa. Taidehalli onkin tässä mielessä poikkeuksellinen institutionaalinen toimija taiteen kentällä. Julkisen tuen alhaisesta osuudesta seuraa pitkäjännitteisen suunnittelun epävarmuus sekä liian vähäiset mahdollisuudet tuottaa "omia" näyttelyitä. Tärkeimmäksi tarpeeksi koetaan juuri julkisen tuen osuuden kasvattaminen. Kulttuurivientijärjestelmän kehittämistarpeet koetaan ensisijaisesti taloudellisiksi:

¹⁰⁵ Vuonna 2007 Eero Aarnion näyttely on esillä Meksikossa: Museo Franz Mayer, Mexico City. Myös laajemmasta Etelä-Amerikan kiertueesta neuvotellaan.

*Paljon puhuttu luovuus on olemassa kentällä, sitä sinänsä ei voi lisätä hallinnollisesti, mutta sen syntymisen edellytyksiä voi tukea ja luoda. Kulttuurivaihtoon suunnattavan rahallisen panostuksen huomattava vahvistaminen. Monet esteet ovat puhtaasti taloudellisia.*¹⁰⁶

Kuraattorit ja tuottajat

Visuaalisen kulttuurin alalla taideteosten levitys tapahtuu asiantuntijuuteen perustuvan väliportaan verkostojen kautta. Nykyaiteen kansainvälisissä käytännöissä kyseessä ovat useimmiten kuraattorit, jotka toimivat joko itsenäisinä tai taideorganisaatioiden palkkalistoilla. Taideteosten kansainvälisen levittämisen kannalta välittäjäporras – kuraattorit, tuottajat ja kriitikot – ovat yhä keskeisemmässä asemassa. Nykyaiteen kentällä kuraattori ei kuitenkaan toimi vain teosten levittäjänä tai esittäjänä, vaan osallistuu usein myös teoksen varsinaiseen työstämiseen tai tuottamiseen eräänlaisena tukijana, jota kiinnostaa teoksen kokemisen välitön konteksti sekä näyttelyn tai muun projektin kokemuksellinen ja yhteisöllinen vaikuttavuus. Tunnettujen kansainvälisten kuraattoreiden luomat näyttelykokonaisuudet muodostuvatkin usein ”tapauksiksi”, koko taidemaailman mielenkiinnon kohteiksi ja puheenaiheiksi. Joissakin tapauksissa näyttelyt heijastavat kuraattorin persoonaa siinä määrin, että on ruvettu jopa puhumaan kuratoiduista näyttelykokonaisuuksista eräänlaisina teoksina, joita voitaisiin suojata esimerkiksi tekijänoikeudella.¹⁰⁷

Kuraattoreiden keskeinen merkitys nykyaiteessa on heijastunut jo pitkään nykyaiteen kuraattoreiden erilaisina koulutusohjelmina. Yksi ensimmäisistä ohjelmista oli Royal College of Artin ja Iso-Britannian Arts Councilin yhteinen koulutusohjelma. Vuonna 1992 Lontoossa käynnistetty ohjelma jatkuu edelleen.¹⁰⁸ Suomessa on tarjottu lähinnä manageri-, yrittäjä- ja teknistä tuottajakoulutusta, jossa huomiota on kiinnitetty niukasti alan sisällöllisen osaamisen kehittämiseen. Teknisen tuottamisen osaaminen tai puhtaasti taidehistoriaan pohjaava tausta ei kuitenkaan välttämättä riitä nykyaiteen saralla kuraattorina toimimiseen. Käytännön taidot ja tarvittava taideteoreettinen ja filosofinen tietämys sekä kuvataiteen hallinnolliset taidot ja osaaminen on hankittava pääasiallisesti muualta.

Suomalaisen visuaalisen kulttuurin kentällä välittäjäporras on kansainvälisesti heikko tarkasteltaessa alan koulutusta, ammatinharjoittajien lukumäärää ja asiantuntijuutta. Tämä johtuu ensisijaisesti tukimuotojen suuntaamisesta suoraan taiteilijatukeen ja kulttuuri-instituutioiden ja museoiden toimintaan. Rahoitusmekanismien yksipuolisuus näkyy myös siinä, ettei ulkomaisten kuraattoreiden tai muiden asiantuntijoiden kutsumiseksi erilaisiin työtehtäviin ja projekteihin ole juurikaan saatavissa julkista rahoitusta. Kuvataiteen kentän toimijoiden työskentelyä Suomessa luonnehtiikin vahvasti henkilökohtainen ja yhteisöllinen yritteliäisyys, vapaaehtoistoiminta, sekä toistuva huomattavan taloudellisen riskin ottaminen. Käytännössä esimerkiksi pienempien taideorganisaatioiden omalle näyttelytuotannolle ja sitä kautta kuraattorien työtilaisuuksille kentällä ei ole ollut juurikaan edellytyksiä. Kotimaisten taidemarkkinoiden vaatimattomuudesta johtuen Suomessa ei liiemmästi ole työtilaisuuksia museokentän ulkopuolella.

¹⁰⁶ Taidehallin kyselyvastaus.

¹⁰⁷ Tällaista keskustelua on käyty mm. Ranskassa.. Ks. esim. Bernard Dufour, *Des expositions comme oeuvres de l'esprit* (Revue Internationale du Droit D'auteur 180/1999).

¹⁰⁸ Kuraattorikoulutusohjelmia on käynnissä mm. seuraavissa taideinstituutioissa tai oppilaitoksissa: Nykyaiteen insituutti De Appel (Amsterdam), Bard College (New York), Calofornia College of Arts (San Francisco), Université de Rennes, Konstfack (Tukholma).

Kaiken kaikkiaan kysymys on keskeisistä visuaalisen kulttuurin kentän rakenteellisista ongelmista, jotka eivät ole ratkaistavissa vain kulttuurivientihankkeen yhteydessä. Tästä huolimatta on selvää, että kulttuurivientihankkeen myötä mahdollistuvilla lisäresursseilla taidealan laitoksille ja muille väliportaan toimijoille voi olla ratkaisevaa merkitystä pyrittäessä lisäämään suomalaisten kuraattoreiden määrää, ammattitaitoa ja kansainvälistymistä.

Näyttelyvaihtokeskus FRAME pyrkii osaltaan tarttumaan alan asiantuntijuuteen ja kansainväliseen verkottumiseen liittyviin ongelmiin käynnistämällä opetusministeriön myöntämän projektiapurahan turvin 2006 - 2007 pilottiprojektina suomalaisen kuraattori-työpajan, jota kehitetään pohjoismais-balttilaisena yhteishankkeena. Suomalaisena yhteistyökumppanina on Kuvataideakatemia, jonka opetussuunnitelmaan on kehitteillä työpajaa tukevaa ja siihen nivottavaa koulutusohjelmaa.

Työpajan tavoitteena on lisätä sekä ulkomaille että Suomeen suunnattuja näyttelyhankkeita osana FRAMEn perustoimintaa ja vahvistaa suomalaisen välittäjäportaan kansainvälisiä verkostoja, ammatillista osaamista ja asiantuntijuutta. Pyrkimyksenä on ensisijaisesti perehdyttää ja verkottaa suomalaisia jo alalla toimivia ja potentiaalisia uusia välittäjäportaan edustajia alan käytäntöihin kansainvälisten asiantuntijoiden kanssa. Rivien väliin jäävänä tavoitteena on muuttaa myös se, ettei kansainvälisesti merkittäviin biennaaleihin tai muihin taidetapahtumiin ole kutsuttu suomalaisia kuraattoreita muiden pohjoismaisten kuraattoreiden tapaan. FRAMEn omiin ja sen kansainvälisten yhteistyökumppaneiden verkostoihin perustuen pilottivaiheen aikana toteutetaan osin työharjoittelun ja osin kurssimuotoisen koulutukseen kautta 4-5 projektia niin, että hankkeiden toteuttamiseen osoitetaan tuotannollista tukea.

Piknik Frequency ry / Pikseliähky festivaali

Piknik Frequency ry on voittoa tuottamaton mediakulttuurin yhdistys, jonka pääasiallinen toiminta on tuottaa vuotuinen Pikseliähky festivaali. Se keskittyy elektronisiin alakulttuureihin (esim. VJ-kulttuuri, media-aktivismi, avoimen lähdekoodin kehittäjäyhteisö jne.), joiden toiminta perustuu kansainvälisiin, ruohonjuuritason verkostoihin. Pikseliähky on tällä alueella kansainvälisesti tunnettu ja merkittävä festivaali. Festivaali on tähän mennessä järjestetty Helsingin lisäksi Tukholmassa, New Yorkissa, Montrealissa, Pariisissa, Bratislavassa ja Bogotassa Kolumbiassa. Pikseliähkyn kansainväliset vierailut on järjestetty yhteistyössä paikallisten organisaatioiden kanssa. Pikseliähky tekee tällä hetkellä yhteistyötä useiden festivaalin ja tapahtumien kanssa ympäri maailmaa (esim. Piksel-työpaja Bergenissä, Doors of Perception –konferenssi New Delhissä, ISEA 2006 symposiumi San Josessa). Pikseliähky teki yhteistyötä Pohjoismaisen nykytaiteen instituutin NIFCAN kanssa ja järjesti vuosittain festivaalin yhteyteen taiteilijaresidenssin, jonka puitteissa yksi festivaalin vieraiksi kutsutuista taiteilijaryhmistä voi työskennellä Helsingissä 1-2 kuukauden ajan.

Sen sijaan kulttuurivaihdon heikkouksia ei ole helppo keksiä – Pikseliähkyä on alusta lähtien kehitetty luonteeltaan kansainväliseksi tapahtumaksi. Konkreettisin heikkous on ehkä pienet resurssimme. Pikseliähky on toteutettu vuosittain pääasiassa pienen ydinjoukon vapaaehtoisella työpanoksella. Olemme tällä hetkellä tilanteessa jossa pienet resurssimme eivät riitä sekä Helsingissä toteutettavan festivaalin toteuttamiseen sekä kansainvälisen yhteistyöverkoston kehittämiseen. Joudumme muuttamaan toimintamme luonnetta lähiaikoina ellemmme onnistu hankkimaan lisäresursseja tapahtumien järjestämiseen.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Piknik Frequency'n kyselyvastaus.

Ongelma-alueeksi nähdään julkisen tuen puute uusille organisaatioille ja tekijöille. Pikseliähky esittelee uusilla medioilla ja teknologioilla toteutettuja kokeellisia projekteja. Projektien toteuttajat ovat taiteilijoita, designereita, tutkijoita, opiskelijoita, arkkitehtejä, insinöörejä, kansalaisjärjestökentän toimijoita, aktivisteja jne. Tämänäyppiset poikkiteolliset ja –taiteelliset projektit eivät välttämättä sovi olemassa oleviin taiteellisen toiminnan kategorioihin ja ovat tästä syystä monesti väliinpuotoajia, jolloin niiden kehittämiseen on hankala löytää tukea. AVEK on ollut tärkeä tukija tällä saralla.

Kulttuuritehdas Korjaamo Oy

Kulttuuritehdas Korjaamo¹¹⁰ on uusi toimija kulttuurin sisältöjen tuottajana. Korjaamo on osakeyhtiö, jonka toiminta perustuu itsenäiseen kulttuurialan yksityisyrittäjyyteen. Korjaamon tueksi on myös perustettu Kulttuuriyhdistys Korjaamo ry, jonka olemassaolo mahdollistaa joustavan toiminnan yhdistyskontekstissa, silloin kun se on tapahtumien järjestämisen kannalta edullisinta. Kulttuuritehdas Korjaamo on lähtökohtaisesti kansainvälisyyteen pyrkivä kulttuurikeskus ja kaupunkikulttuuritoimija Helsingissä. Korjaamo pyrkii tuottamaan kulttuurisisältöjä monialaisesti eri kulttuurialoilta, myös niitä yhdistellen ja uusia ilmiöitä luoden. Kansainvälisyys ja kulttuurivienti tarkoittavat Korjaamon yhteydessä sekä perinteistä kulttuurivaihtojattelua että liiketoimintalähtöistä kulttuurivientiä.

Kulttuurivientihankkeen näkökulmasta Korjaamon vahvuuksiksi on määritelty mm:

- yrittäjäosaaminen
- pitkäjänteiseen kehittämiseen sitoutunut johto
- Korjaamon henkilöstön vahva kokemus kansainvälisestä toiminnasta eri yhteyksissä
- henkilökohtaiset kansainväliset kontaktiverkostot ja Korjaamon kansainvälinen yhteistyöverkosto Trans Europe Halles
- osakeyhtiö / yhdistys -työnjako on rahoituksen ja toiminnan suunnittelun suhteen joustava
- hyvä verkostoituminen Suomessa median, markkinoinnin, kulttuuriorganisaatioiden ym. suuntaan
- kevyt ja joustava organisaatorakenne
- hyvä projektihallintaosaaminen
- ”poikkitaiteellisuus” – kyky tuottaa monimuotoisia ja innovatiivisia sisältöjä

Kansainvälisen toiminnan heikkouksiksi nähdään yleistöimijuus (erityisalojen tietämättömyys), kulttuuriviennistä vastaavan henkilöstön puuttuminen sekä profiili

¹¹⁰ www.korjaamo.fi

uutena toimijana. Korjaamon toiminnan kehitystarpeita ovat rahoituspohjan monipuolistaminen, henkilöstön lisääminen ja vientiosaamisen nostaminen. Visuaalisen kulttuurin kotimaisen kentän ongelmiksi Korjaamo määrittelee tuottajaportaan puuttumisen, niukan tai olemattoman julkisen tuen kulttuurialan yrityksille, gallerioiden heikon riskinottokyvyn, visuaalisen kulttuurin toimijoiden kroonisen resurssipulan, tuen projektisidonnaisuuden ja liiketoiminnallisen osaamisen heikon tason. Korjaamon mukaan kehitteillä olevan kulttuurivientijärjestelmän tulisi allokoita tuntuvia resursseja ja luoda sekä joustavia että pitkäjännitteisiä tukimuotoja. Lisäksi tuen jakoperusteiden tulisi pohjautua kulttuuritoimijoiden asiantuntijuuteen.

Korjaamon kansainvälisen toiminnan keskeiset painopistealueet tai hankkeet tulevat olemaan:

- nykyvalokuva – Helsinki School -festivaali Suomessa vuosittain ja nykyvalokuvaan liittyvä projektinhallinta ulkomailla toteutettavaan näyttely- ja messutoimintaan sekä oheistuotteisiin liittyen kuvataiteen messutoiminta (hankesuunnittelu käynnissä – ensimmäisenä toteutumisajankohtana elokuu 2007, sen jälkeen vuosittain)
- kuvataiteen messutoiminta (hankesuunnittelu käynnissä – ensimmäisenä toteutumisajankohtana elokuu 2007, sen jälkeen vuosittain)

6. Riskinottamisen taide

Nykytaiteen kentällä toimittaessa kysymys on ennen kaikkea riskin ottamisesta. Tietyllä tapaa näin pitää ollakin. Taiteessa on oltava riskinsä, sekä taloudelliset että taiteelliset. Claes Andersson on kiteyttänyt asian osuvasti:

Politiikalta puuttuu se, mikä taiteella on: epäonnistumisen oikeus. Jos taiteessa oltaisiin yhtä varovaisia ja sovinnaisia kuin politiikassa, todellista uutta luovaa taidetta ei tehtäisi lainkaan. Luovuus edellyttää leikkiä ja kokeilua, oman persoonan lapsellisten ja kaikkivoimpien puolten käyttämistä. Yleensä epäonnistumisen pelko pysäyttää luomisprosessin. Taiteen alalla se on tajuttu. Taiteellisen luomistyön edellytyksenä on turvallisuuden nappaaminen yli laidan ja heittäytyminen ennakoimattomiin ja tuntemattomiin maailmoihin. On uskallettava hypätä.¹¹¹

Taloudelliset riskit ovat kuitenkin monille toimijoille suuruudeltaan sellaisia, että ne muodostuvat käytännössä esteeksi kulttuurivaihdolle tai ylipäänsä toiminnalle kuvataiteen kentällä. Esimerkiksi kotimaisten taiteilijoiden näyttelyiden tuottamisesta ulkomailla pidättäytytään sen vaatimien suurten resurssien vuoksi. Kahdenvälinen sopimus residenssiyhteistyöstä jää syntymättä kotimaisten toimijan rajallisten voimavarojen vuoksi. Kotimaisten kuvataiteen vuotuinen katselmus muodostuu resursseiltaan niin vaativaksi, että se lamaannuttaa toiminnan pitkäksi aikaa. Puhumattakaan siitä, että kokonainen ammattimainen väliportaan toimijoiden ryhmä jää kehittymättä taloudellisten toimintaedellytysten puuttuessa.

Taloudelliset riskit kuvataiteen kentällä liittyvät myös taiteellisen uudistumisen ja riskin ottamisen kykyyn. Kansainvälisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksia ja aktiivisuutta rajoittavasta tukijärjestelmästä voi seurata visuaalisen kulttuurin käpertyminen omaan nurkkakuntaisuuteensa. Vastaavasti taloudellisten riskien välttäminen esimerkiksi väliportaan toiminta-alueella voi kääntyä populaarin, yleisövetoisen aineiston tuottamiseen tai sellaisten teemojen (esimerkiksi kommunikaatio- ja digitaalitekнологia) käsittelemiseen, jotka ovat lähellä hanketta rahoittavia yrityksiä. Tällöin seurauksena on yksinkertaisesti suomalaisen kuvataiteen ja kulttuurin köyhtyminen.

Kuvataiteessa on keskeisesti kysymys julkishyödykkeiden tai radikaalihyödykkeiden alueesta. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sekä taideteos että taidekokemus voidaan useimmiten jakaa ilman että kumpikaan niistä vähenevät. Kyse on yhteisestä hyvästä, jolloin myös kuvataiteen toimijoiden riskejä tulisi pyrkiä jakamaan suoran taiteilijatuon toimivaksi havaitun mallin mukaisesti¹¹² Tällöin kysymys on kulttuurivaihdon julkisen tuen muodosta, joka ei ole numeraalista tuottoa edellyttävä investointi, vaan pitkäjänteinen ja tinkimätön kuvataiteen kentän toimijoiden laadukkaan kansainvälisen työn julkinen tukimuoto:

Toisin sanoen, kulttuurivaihdossa pitää pystyä keskittymään laatuun. Siis keskittymään laadun toteuttamisen ja tekemisen tukemiseen. Eli tukea hankkeita, jotka ovat orgaanisia, innovatiivisia ja yllättäviä. Hankkeita, jota ottavat hallittuja riskejä ja joissa ”tuotto” on paljon muutakin kuin vain lukuja paperilla.¹¹³

Vahvan, omaleimaisen, aktiivisesti ja tasapuolisesti kulttuurivaihtoon osallistuvan kotimaisten kuvataiteen näkökulmasta ei nopealla aikavälillä käyttöön otettavia vaihtoehtoja kulttuurin julkiselle tuelle ole sanottavammin näkyvissä. Selvityksen kyselyvastaukset myös osoittavat, ettei ratkaisuja ole löydettävissä lisääntyneestä taloudellisen tuottavuuden ja mittavuuden vaatimuksista, jotka rajoittavat jo entisestään niukoilla resursseilla sinnittelevien toimijoiden kulttuurivaihtotyön mahdollisuuksia.

¹¹¹ Claes Andersson (2000)

¹¹² Ks. Rautiainen (2006).

¹¹³ Mika Hannulan kyselyvastaus.

6.1 Perustoiminnan rahoituksesta

Yllä esitetyt suomalaiset kuvataiteen kulttuurivaihdon toimijat ovat hyvin heterogeeninen ja hajanainen joukko niin toimialueiden, toimintatapojen kuin toiminnan rahoituksenkin kannalta katsottuna. Tämä tarkoittaa sitä, ettei niiden analyttinen ja yksityiskohtin pureutuva vertaileminen taloudellisesta näkökulmasta ole kovinkaan mielekäästä. Liiketoiminnallisten toimijoiden osalta vertailu ei ole mahdollista liikesalaisuuksien vuoksi. On myös huomioitava se, että useiden toimijoiden kulttuurivaihtoon liittyvät hankkeet toteutetaan yhteistyössä kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden kanssa, joiden hankerahoitusosuudet eivät ilmene nyt puheena olevien toimijoiden tilinpäätöstiedoissa eivätkä siten ole arvioitavissa kokonaisrahoituksissa. Toimintakenttää tarkasteltaessa voidaan kuitenkin nostaa esiin yleisiä huomioita toimijoiden perustoiminnan rahoituksesta.

Taiteen oppilaitosten, kuten taideyliopistojen, rahoitus on pääosin oma laaja ja erilaisia kysymyksiä sisältävä kenttänsä, johon ei tässä selvityksessä ole ollut mahdollisuuksia paneutua. Kuvataiteen ja yritysrahoituksen ongelmallinen suhde näkyy kuitenkin taideyliopistojen rahoituksellisessa rakenteessa: Esimerkiksi kuvataideakatemiassa julkisen rahoituksen / budjettirahoituksen osuus toimijan koko rahoituksesta on 97,3 prosenttia kun vastaava luku yliopistoissa keskimäärin on 64,2 prosenttia.¹¹⁴ Taustalla on kuvataiteen koulutuksessa ja kuvataiteessa ylipäänsä tärkeänä pidetty tarve välttää liiallista altistumista markkinoiden ja kilpailun ohjaavuudelle, ja siten vaatimuksille tuotavuudesta. Parhaimmillaan taiteen oppilaitokset toimivatkin innovatiivisina ja riippumattomina tiloina uuden kokeilemiselle ja luomiselle.

Kuten edellä on toistuvasti todettu, kuvataiteilijat ovat Suomessa taiteilijoiden prekariaattia. He ovat korkeasti koulutettuja, mutta koulutuksella näyttäisi olevan poikkeuksellisen vähän merkitystä heidän tulotasolleen. Kuvataiteilijoiden kokonaistulojen mediaani vuonna 2000 oli vain 15 810 euroa, kun koko taiteilijakunnalla se oli 23 546 euroa.¹¹⁵ Peräti 38 prosenttia kuvataiteilijoista ilmoitti olleensa työttömänä työnhakijana vuoden 2000 aikana, kun keskimääräinen työttömyysaste koko taiteilijakunnalla oli 10-13 prosenttia.¹¹⁶ Suomalaiset kuvataiteilijat ovat siten korostuneen riippuvaisia valtiosta ja muista apurahoja myöntävistä tahoista. Moniammatillisuus – usean työn tekeminen samanaikaisesti – on kuvataiteilijan ammatissa välttämättömyys. Tullakseen toimeen on suurimman osan tehtävä taiteellisen toiminnan ohessa muita töitä: Vuonna 2000 vain yksi kolmesta (32 prosenttia) kuvataiteilijasta oli tehnyt ainoastaan taiteellista työtä. Sen sijaan taiteelliseen työhön liittyvää työtä oli tehnyt 59 prosenttia taiteilijoista, kun taas miltei yksi neljästä (23 prosenttia) kuvataiteilijasta oli työskennellyt kokonaan ei-taiteellisen työn parissa.¹¹⁷ Taiteellisesta työstä saadut tulot muodostivat keskimäärin kolmasosan kuvataiteilijoiden kokonaistuloista – useamman kuin yhden neljästä (27 prosenttia) jätessä kokonaan ilman taiteellisesta työstä saatuja tuloja.¹¹⁸

Korostunut riippuvaisuus julkisesta tuesta on realiteetti myös kuvataiteen moninaisille institutionaalisille toimijoille. Selvityksen kyselyyn saadut vastaukset osoittivat, että julkisen rahoituksen (OPM, taiteen keskustoimikunta, kaupungit) osuus koko toiminnan rahoituksesta on usemmilla toimijoilla huomattava. Esimerkiksi taiteilijajärjestöillä se on keskimäärin 52 prosenttia. Miltei yksinomaisesti julkisista rahoituslähteistä toimintaansa rahoittavat kuvataiteen edistämisestä huolehtivat organisaatiot sekä residenssitoimijat.

¹¹⁴ Kuvataideakatemian kyselyvastaus.

¹¹⁵ Rensujeff (2003), s. 59.

¹¹⁶ *Ibid.*, ss. 34-38.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 73.

¹¹⁸ *Ibid.* s. 52.

Myös kuvataiteen tapahtumia tuottavat yhdistykset toimivat pääosin julkisen tuen varassa. Silloinkin kun yhdistykset eivät kuulu OPM:n harkinnanvaraisen toiminta-avustuksen piiriin, niiden toiminta perustuu usein tekijöiden henkilökohtaisiin taiteilija-apurahoihin. On kuitenkin huomattava, että useiden toimijoiden kulttuurivaihtoon liittyvät hankkeet toteutetaan yhteistyössä kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden kanssa, joiden hankerahoitusosuudet eivät ilmene toimijoiden tilinpäätöstiedoista. Siten toimijoilla on ulkopuolista rahoitusta usein enemmän kuin tilinpäätökset ilmentävät. Esimerkiksi residenssivaihdossa vastaanottava taho rahoittaa myös suomalaisen taiteilijan kuluja tai biennaali- tai muiden kansainvälisten näyttelyhankkeiden yhteydessä järjestävä taho vastaa osittain myös suomalaisten taiteilijoiden kustannuksista.

Toimijoiden rahoituspohjan kapeus on yksi kotimaisen kuvataiteen kentän ilmeisempiä piirteitä. Perustoiminnan rahoitus on pääosin opetusministeriöltä, taiteen keskus-toimikunnalta, kaupungeilta sekä erinäisiltä säätiöiltä¹¹⁹ saatavan rahoituksen varassa.¹²⁰ Kuvataiteen kulttuurivaihtoon voi saada rahoitusta myös Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituuteilta. Muita tulonlähteitä ovat esimerkiksi järjestöjen jäsenmaksut, pääsymaksut, näyttelytulot, sekä yritys-sponsorointi. Sponsoroinnin osalta selvityksen kyselyvastaukset tukevat yritysten kulttuurituesta tehtyjä tutkimuksia: niissä vastauksissa, joissa yritys yhteistyöstä on mainittu jää yritysten myöntämän tuen osuus vaatimattomaksi. Taiteen keskustoimikunnan rahoittaman ja Pekka Oeschin laatiman viimeisimmän *Yritysten tuki taiteille* –julkaisun mukaan yritysten tuki taiteelle ja kulttuurille on vähentynyt jyrkästi kuluvalle vuosikymmenellä: yritysten tuki oli vuonna 2003 alempana kuin koskaan vuoden 1984 jälkeen (aikaisin ajankohta, josta tietoa on saatavissa). Lisäksi kuvataide on jäänyt yritysten tuen (sponsorointi, lahjoitukset, taidehankinta, markkinointiyhteistyö, muu tuki) kohteena marginaaliseen asemaan verrattuna esimerkiksi musiikkiin (suuret säveltaidetaapahtumat ja konsertit) kohdistettuun huomioon.¹²¹ Yritysmaailman rooliin taiteen tukijana liittyy myös ongelmansa: Tutkimuksessaan *Privatising Culture: Corporate Art Intervention Since the 1980s* Chin-tau Wu on osoittanut, kuinka yritykset saivat merkittävää sanavaltaa taidemaailman (ja taidepolitiikan) kehityssuuntien ohjailussa Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa 1980-luvulla ja 1990-luvun alkuvuosina.¹²²

Tätä taustaa vasten toimijoiden rahoituspohjan laajentaminen on keskeinen haaste niin toimijoille itselleen kuin lainsäätäjille ja poliittisille päättäjille. Se edellyttää pitkäkestoista työtä kuvataiteen kentän toimintakulttuurin monipuolistamiseksi. Kulttuurin ja taiteen julkisen tukijärjestelmän luonteella on nykyisellään korvaamaton merkitys kotimaisille kuvataiteen kentän toimijoille. Suurimmalle osalle toimijoista kuvataiteessa ei ole kysymys voittoa tuottavasta työstä, vaan eri logiikalle pohjautuvasta toiminnasta, jossa tuottavuus näkyy pitkällä aikavälillä esimerkiksi kansainvälisenä verkostoitumisena, kokemusten, ajatusten ja kulttuuristen ja taiteellisten ilmaisujen aktiivisena vaihtamisena. Yksi keskeisimmistä kentältä saaduista viesteistä on ollut toive pitkäkestoisemmasta perustoiminnan tuesta, joka antaisi mahdollisuuden pidempiaikaisen kansainvälisen toiminnan kehittämiseen ja vastavuoroiseen sitoutumiseen. Tähän voitaisiin päästä esimerkiksi pidentämällä tukikausia siten, että rahoitus kohdistettaisiin kahteen tai kolmeen kalenterivuoteen kerrallaan. On selvää, että tarvetta on myös ajallisesti josta-

¹¹⁹ Keskeisiä säätiöitä ja rahastoja, jotka tukevat kuvataiteen kentän toimijoita ovat esimerkiksi Suomen kulttuurirahasto, Alfred Kordelinin säätiö, Koneen säätiö ja Paulon säätiö.

¹²⁰ Taulukko perustuu toimijoiden antamiin kyselyvastauksiin ja tilinpäätöstietoihin. Nämä eivät ole kaikilta osin yhteismitallisia ja verrannollisia.

¹²¹ Oesch (2005), s. 83-95. Kaikista taiteen aloista vähäisimmäksi tuen kohteeksi muodostui valokuvataide, jota kohtaan osoitetut tuet kattoivat ainoastaan 0,3 prosenttia yritysten antamasta kokonaistuesta.

¹²² Wun mukaan Thatcherin ja Reaganin toisilleen läheiset hallitukset johtivat sekä Iso-Britanniassa että Yhdysvalloissa yritysmaailman ongelmalliseen määräysvaltaan taiteen kentällä. Tämä näkyi esimerkiksi Arts Council- (Iso-Br.) ja The National Endowment for the Arts (US) –järjestöjen vallan riisumisena, julkisten museoiden vuokraamisena yritysten virkistyskäyttöön, yleisen maun muokkaamisena yritysten taidepalkintojen avulla, sekä ”taideystävällisen” veropolitiikan kautta rohkaistavina taideostoina. Ks. Wu (2002).

vammille rahoitusmuodoille. Pitkät hakuprosessit ja käsittelyajat saattavat hanka-loittaa lyhytaikaisten hankkeiden toteuttamista. Joustavampi kokonaisjärjestelmä, joka sisältäisi mahdollisuuden tiettyjen projektiapurahojen jatkuvaan hakuun, antaisi mahdollisuuden reagoida nykyistä nopeammin kuvataiteen alan ajankohtaisiin, ennakoimattomiin tilanteisiin ja tendensseihin.

6.2. Kuvataiteen tuotantotuet

Erityisesti kuvataiteilijoiden teostuotantotuki on kansainvälisen toiminnan kannalta kapea-alaista ja vähäistä. Yksittäisten kansainvälisellä tasolla toteutettavien teostuotantojen kustannukset voivat ovat merkittäviä. Tuotantojen rahoitustarve vaihtelee suuresti teosten sisällöstä, toteuttamistavoista ja käytettävistä menetelmistä riippuen. Esimerkiksi mediataiteessa ja videotaiteessa kustannukset nousevat suuriksi johtuen muun muassa tuotantoihin osallistuvien ammattitaitoisten tekijöiden suuresta määrästä, tarvittavasta välineistöstä, tekijänoikeuskorvauksista jne. Teostuotantojen kustannusten nousu ei kuitenkaan paikannu ainoastaan valokuva- ja mediataiteeseen. Kuvataiteen lisääntynyt kansainvälisyys, taiteilijoiden aktiivinen osallistuminen kansainvälisiin näyttelyihin ja yhteistuotantoihin, on merkinnyt teostuotantojen kustannusten selkeää nousua myös muilla kuvataiteen alueilla. Tämä pätee luonnollisesti myös niihin kuvataiteen alueisiin, jotka eivät tuota fyysisiä monistettavia teoksia, vaan pohjautuvat kulttuuriset ja kansalliset rajat ylittävään yhteisölliseen toimintaan, jossa tuotantokustannukset muodostuvat erityisesti materiaalikuluista (ympäristötaide ja tilataide), sekä matkoihin, majoi-tukseen ja tilojen vuokraan kohdistuvista kustannuksista. Selvitystyön aikana tuotiin esiin tuotantotukien niukkuus ja se yleistynyt ongelma, että kuvataiteilijat joutuvat yhä useammin kattamaan tuotantojen kasvaneita kustannuksia taiteilijan perustoimintaan ja elinkustannuksiin suunnattujen tukimuotojen avulla. Kuvataiteen eri osa-alueiden tasapuolisen kulttuurivaihtotyön tukemiseksi tulisi kuvataiteen tuotantotukien kattaa yhtäläisesti koko kuvataiteen kenttä. Ilman yhtäläisiä mahdollisuuksia monimuotoisiin teostuotantoihin koko kuvataiteen alueella jää puhe kuvataiteen kulttuurivaihdosta vaillinaiseksi. Nykyisin kuvataiteen alueella tuotantotukia myöntävät taiteen keskus-toimikunta sekä Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskus AVEK ja Näyttelyvaihtokeskus FRAME (toistaiseksi vain pääasiassa biennaali- ja muiden suurnäyt-telyosallistumisten tai residenssiohjelmien yhteydessä).

Taiteen keskustoimikunnan tuotantotuki kuvataiteelle rajoittuu ensisijassa valokuvaan ja mediataiteeseen. Valokuvaproduktioiden tuotantotuki on tarkoitettu valokuvanäyttelyiden ja valokuvatapahtumien organisointiin ja sitä edeltävään suunnittelutyöhön. Tuki on suunnattu laajempiin produktioihin, joten sitä on mahdollista saada useampana vuonna peräkkäin. Tukea voivat hakea yksittäiset valokuvataiteilijat, kuraattorit, työryhmät sekä yhteisöt. Tukea voi hakea jatkuvasti vuoden aikana. Ensimmäistä kertaa tukea myönnettiin vuonna 1997 (80 000 markkaa), jolloin se kohdistettiin kolmeen produk-tioon. Kymmenen vuoden aikana tuotantotuen määrä on kasvanut oleellisesti: vuonna 2006 valokuvataidetoimikunta myönsi 22 erilliselle hankkeelle yhteensä 100 000 euroa. Valokuvaproduktioiden lisäksi taiteen keskustoimikunta myöntää avustuksia media-taiteen, sirkustaiteen sekä muun monitaiteellisen tai taiteen raja-alueilla olevan toiminnan tukemiseen. Tukea myönnetään mm. mediataiteen tuotanto-, levitys- ja markkinointi-kuluihin sekä muiden sellaisten hankkeiden tai tapahtumien toteuttamiseen, joille ei ole rahoitusmahdollisuutta muissa tukimuodoissa. Vuonna 2006 mediataiteen tukea myön-nettiin vuonna 45 eri hankkeelle yhteensä 181 500 euroa.¹²³ Vuonna 2007 valtion kuvatai-detoimikunnalla on lisäksi 100 000 euron suuruinen määräraha julkaisutoimintaan, jolla tuetaan taiteilijoiden kansainvälistä toimintaa.

¹²³ Ks. www.taiteenkeskustoimikunta.fi (myönnetyt apurahat ja avustukset).

AVEK myöntää tuotantotukea lyhyt- ja dokumenttielokuvien tuottamiseen ja levittämiseen sekä multimedia- ja mediataidetuotantojen edistämiseen. Vuonna 2006 multimedia- ja mediataidetuotantojen edistämismäärät olivat 400 000 euroa, joka on noin 17 prosenttia enemmän kuin edellisellä kaudella (toimikausi 2003/04: noin 342 000 euroa). Multimedia- ja mediataidetuotantojen tuki oli 328 508 euroa, jolla tuettiin yhteensä 75 erilaista tuotantoa. Tuki kohdistui tukilajeittain käsikirjoitustukeen (10 kpl), ennakkovalmistelutukeen (2 kpl), tuotantotukeen (16 kpl), jälkituotantotukeen (3 kpl), esitys- ja levitystukeen (2 kpl) sekä kohdeapurahaan (42 kpl).¹²⁴ Lisäksi AVEK myöntää ns. kansainvälistymistukea kattamaan osittain (50 prosenttia) kuluja, jotka syntyvät tuottajien osallistumisesta tuotantojen rahoitusfoorumeihin sekä valmiiden elokuvien ja muiden tuotantojen myyntitapahtumiin ja festivaalimatkoihin.

Näyttelyvaihtokeskus FRAME:n toteutunut budjetti vuonna 2005 oli 1 214 105 euroa, joka jakaantui seuraavasti: apurahat 379 427 euroa (projektiapurahat ja taidemessut 233 818 euroa, biennaalit ja muut kansainväliset suurnäyttelyt 145 609 euroa), yleistoiminta 640 930 euroa sisältäen näyttely-yhteistyön, residenssiohjelmat ja asiantuntijavierailuohjelman, Venetsian paviljongit (vuokrat) 27 499 euroa ja *Framework* -taidelehti 166 248 euroa. FRAME:n hankkeita toteutetaan yhteistyöhankkeina, jolloin huomattava osa rahoituksesta tulee kansainvälisiltä yhteistyökumppaneilta.

Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituuttien toiminnan painopisteet vaihtelevat tieteestä taiteeseen. Instituuttien toiminta kohdistuu kaikkiin taiteenaloihin, minkä vuoksi kuvataiteeseen kohdistunutta tuen määrää ei voida eritellä. Vuonna 2006 Suomi-instituuttien kokonaisrahoitus oli 7 282 352 euroa, josta opetusministeriön rahoitusosuus oli 6 044 140 euroa. Lisäksi tukea myöntävät luonnollisesti useat kotimaiset rahastot ja säätiöt.

Pohjoismainen kulttuurirahasto tukee kuvataiteen hankkeita, mutta tuen edellytys on yhteistyö kolmen Pohjoismaan tai Baltian maan kanssa. Pohjoismaisen nykytaiteen instituutin NIFCAN toiminnan lakkauttamisen jälkeen vuoden 2007 alussa toimintansa aloittava Nordisk Kultur Kontakt tulee rahoittamaan kaikkien taiteenalojen hankkeita ministerien määrittelemien kolmivuotisten prioriteettialueiden mukaisesti. EU:n kulttuurialan rahoitusinstrumenttina on toiminut Kulttuuri 2000 -ohjelma, jota seuraa Kulttuuri 2007 -ohjelma. European Cultural Fund rahoittaa eri taiteen alojen eurooppalaisia yhteistyöhankkeita (enimmäistuki 20 000 euroa). Lisäksi yhteistyöhankkeisiin on luonnollisesti mahdollista hakea tukea yhteistyömaiden kansallisista rahoituslähteistä.

7. Epilogi

Viimeisen vuosikymmenen aikana taiteen ja talouden kanssakäyminen on tullut yhä läheisemmäksi, mikä on nähtävissä myös kulttuuripolitiikan alueella. Euroopassa tärkeää osaa kulttuurin ja talouden liitossa on näytellyt Euroopan Unioni ja sen kulttuuripoliittiset linjaukset, joissa ovat korostuneet pohjoismaisittain uudenlaiset painotukset: rakennepoliittiset sekä työvoima- ja elinkeinopoliittiset perustelut kulttuurin tukemiseksi, hanke-, ohjelma- ja projektitoiminta omine erityisine sääntöineen ja toiminnallisine edelly-

¹²⁴ AVEK – Toimintakertomus kaudelta 1.7.2005-30.06.2006. www.kopiosto.fi/avek

tyksineen.¹²⁵ Kuten kulttuuripolitiikan professori Anita Kangas on todennut, tällä on ollut keskeisiä vaikutuksia jäsenvaltioiden kulttuurielämään:

Sosiaalinen koheesio, elämisen laatu, sosiaalinen pääoma, luovuuden tukeminen, kulttuurin näkökulma kehityksessä, eurooppalaisen identiteetin voimistaminen – kaikki nämä tavoitteet mahdollistavat kulttuurinkin edistämisen EU:n rahoituksen kautta, mutta niiden käyttöönotto projektien ja ohjelmien muodossa merkitsee taiteen ja kulttuurin instrumentaalista käyttöä ja käytön hyväksymistä, mihin taiteen ja kulttuurin itseisarvoista lähtevät perustelut eivät hevin taivu.¹²⁶

Kysymys on osaltaan myös ilmiöstä, jota on kutsuttu englanninkielisellä käsitteellä *policy attachment*. Tällä tarkoitetaan strategiaa, jossa ”heikoksi” koettu politiikan sektori, kuten taide- ja kulttuuripolitiikka, saa puoleensa lisääntyvää huomiota ja arvovaltaa lyöttäytymällä yhteen yleisesti tärkeämpänä pidetyn politiikan sektorin kanssa.¹²⁷ Tämä on ollut keskeinen ilmiö EU:ssa, jossa kulttuuripolitiikka on hakeutunut työllisyyspolitiikan, tietoyhteiskuntapolitiikan sekä integraatiopolitiikan yhteyteen. Kenties voimakkaimmin ilmiö on näkynyt kulttuurin ja taiteen instrumentaalisuutta painottavan politiikan muodoissa Iso-Britanniassa. Sieltä 1990-luvun lopulta lähtien muualle Eurooppaan kantautuneet suutaukset ovat toimineet inspiraationlähteenä myös monille kotimaisen kulttuuripolitiikan viimeaikaisille linjanvedoille, joita ovat esimerkiksi luovuus-strategiat¹²⁸, taiteen ja kulttuurin saavutettavuus¹²⁹, kulttuurivienti¹³⁰ sekä kulttuurin kansantaloudellinen arvo¹³¹. Näitä voidaankin pitää eräänlaisina kulttuuripoliittisina ”siirrännäisinä”, joiden toimivuuden kannalta keskeisin kysymys on ”luovuttajamaan” ja ”vastaanottajamaan” olosuhteiden vastaavuus ja verrannollisuus. Olisikin perusteltua arvioida, kuinka luonteva vaikuttaja suomalaisen kulttuurikentän ja politiikan kannalta on Iso-Britannian kaltainen toimintakenttä, jossa on yksi maailman vahvimista kuvataiteen kaupallisista markkinoista ja, joka kattaa koko nykytaiteen toimijoiden kirjon. Vertailukohtana Suomi (ja osin myös muut Pohjoismaat) muodostaa kuvataiteen ammattimaiselle toiminnalle huomattavan omaperäisen ympäristön - alueen, johon ei ole voinut kehittyä vastaavia taiteen kaupallisia markkinoita eikä kulttuurin yrityspohjaisen rahoituksen traditioita. Siten kotimaiset kuvataiteen toimijat ovat korostuneen riippuvaisia taiteen julkisesta tuesta ja vastaavasti haavoittuvaisia äkillisille suunnanmuutoksille julkisen rahoituksen mekanismeissa.

On myös selvää, ettei kokonaisvaltaisia kuvataiteen markkinoita voida saada aikaiseksi pelkästään julkisin toimenpitein, ylhäältä alaspäin. Kyse on pikemminkin hitaasta ja aina epävarmasta toimintakulttuurin monipuolistumisesta, jota voidaan edistää pitkäjänteisillä rakenteellisilla muutoksilla.¹³²

¹²⁵ Minichbauer (2007), s. 46-47.

¹²⁶ Kangas (2002).

¹²⁷ Belfiore (2006), s. 22.

¹²⁸ Ks. Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä – Luovuusstrategian osatyöryhmien raportit (OPM 2005:35); Yksitoista askelta luovaan Suomeen – Luovuusstrategian loppuraportti (OPM 2006:43); Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen: Verkostomainen toimintamalli –selvitys (OPM 2006:47).

¹²⁹ Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus – opetusministeriön toimenpideohjelma 2006-2010 (OPM 2006:6).

¹³⁰ Vuonna 2005 perustetun opetusministeriön kulttuurivientiyksikön vastinpari Iso-Britanniassa oli nyttemmin jo toimintansa lopettanut Creative Industries Export Promotion Advisory Group (CIEPAG).

¹³¹ Kulttuurin arvo? Kulttuurin kansantaloudellisia vaikutuksia selvittäneen työryhmän raportti. (OPM 2006:35).

¹³² Yksi viimeaikoina tehty rakenteellinen ehdotus kulttuurin ei-julkisen rahoituksen osalta on Elinkeinoelämän valtuuskunnan julkaisema ja Paavo Hoitin toimittama raportti *Lahjoitukset kasvuun verovähennyksin* (www.eva.fi/files/1727_verovahennysoikeus.pdf), jossa esitetään, että yritysten ja yksityisten ihmisten yleishyödyllisiä lahjoituksia pitäisi kannustaa aiempaa enemmän verotuksessa tehtävällä lahjoitusvähennyksellä. Raportti on tervetullut keskustelunavaus kulttuurin rahoituspuolelle.

7.1 Karttalehtiä maailmalta

Iso-Britannia

Kulttuurin ja taiteen välineellisyyttä painottavan politiikan eräänlaiseen nousukauteen on vaikuttanut Iso-Britanniassa 1990-luvun lopussa syntynyt uudenlainen kulttuuripolitiikan suuntaus, jossa luovuus valjastettiin taloudellisen kasvun välineeksi ja jonka keskeisimmäksi sanapariksi muodostui *creative industries*.¹³³ Tämä heijastui myös kulttuuriministeriön (Department for Culture, Media and Sport) omistautumisessa “todisteiden” hankintaan kulttuurin kansantaloudellista hyödyllisyyttä painottavien linjausten ja tutkimusten muodossa. Loogisena seurauksena todistusaineistopolitiikaksi kutsutusta suuntauksesta on ollut taiteen kentän toimijoiden velvollisuus käyttää yhä suurempi osa resursseistaan toimintansa tehokkuuden mittaamiseen ja toimintojen yhteiskunnallisten tehtävien (kansantalous, työllisyys, sosiaalinen koheesio, kriminaalipolitiikka) täyttämisen arviointiin. Viime aikoina on kuitenkin vaikuttanut yhä suuremmissa määrin siltä, että kulttuurin vahvaa välineellisyyttä suosivasta politiikasta ollaan Iso-Britanniassa vaihteittain luopumassa.

Keskeisiä kuvataiteen kulttuuripoliittisia toimijoita Iso-Britanniassa olivat 1990-luvun loppupuolelle asti esimerkiksi Museums & Galleries Commission ja The Arts Council of Great Britain. Nämä olivat organisaatioita, joiden asema määrittyi ns. etäisyyden periaatteella (*arm's length*) hallituksen ohjauksesta, vaikka ne kuuluivatkin julkisen tuen piiriin. Tilanne kuitenkin muuttui olennaisesti Iso-Britanniassa vuonna 1997, jolloin perustettiin kulttuuriministeriöön verrattavissa oleva DCMS (Department for Culture, Media and Sport), joka asemoi taiteen keskusorganisaatiot (Art's Council England) vastaamaan hallituksen erilaisiin poliittisiin tavoitteisiin terveydenhoidosta ja opetuksesta aluepolitiikkaan ja kriminaalipolitiikkaan.¹³⁴

Tämän hetkisen kulttuuriministerin Tessa Jowellin vuonna 2004 julkaisema raportti *Government and the Value of Culture* näyttäisi kuitenkin viestivän ainakin jonkinasteisesta muutoksesta pois päin kulttuurin ja taiteen välineellistämisestä. Jowell toteaa raportin *Culture and the Language of Politics* -kappaleessa:

*Too often politicians have been forced to debate culture in terms only of its instrumental benefits to other agendas – education, the reduction of crime, improvements in wellbeing - explaining – or in some instances almost apologising for - our investment in culture only in terms of something else. In political and public discourse in this country we have avoided the more difficult approach of investigating, questioning and celebrating what culture actually does in and of itself.”*¹³⁵

¹³³ Tony Blairin nimittämä *Creative Industries Task Force* otti vuonna 1998 käyttöön seuraavan määritelmän *creative industries* –sanaparista: "Those industries that have their origin in individual creativity, skill and talent and which have a potential for wealth and job creation through the generation and exploitation of intellectual property". Ks. <http://www.britishcouncil.org/arts-creative-economy-creative-industries.htm> tai http://www.culture.gov.uk/about_us/creativeindustries/

¹³⁴ Ks. Francis (2004), s. 133-159.

¹³⁵ Jowell (2004), s. 10.

Näin Jowell näyttäisi ainakin osittain tukevan taiteen itseisarvoon pohjautuvaa kulttuuripolitiikkaa.¹³⁶

Ruotsi

Ruotsissa kulttuurin kansainvälistymistä koskeva hallituksen strategia sisältyy hallituksen esitykseen *Kulturlivets internationalisering* (Skr. 2005/06:188), joka luovutettiin eduskunnalle vuoden 2006 maaliskuussa. Ehdotus sisältää ohjelman kansainvälisen kulttuurivaihdon (*kulturutbyte*) kasvattamiseksi. Perustavana lähtökohtana ehdotukselle on taide- ja kulttuurilähtöisyys: toimenpiteet perustuvat kulttuurin kentän omiin edellytyksiin ja tarpeisiin ja kattavat koko kentän kaikessa moninaisuudessaan. Keskeisinä kulmakivinä valtion toimenpiteille ehdotuksessa mainitaan tuotantojen laadun ja taiteellisen autonomian kunnioittaminen sekä pyrkimys pitkäjänteisyyteen ja vastavuoroiseen kulttuurien väliseen vaihtoon. Samalla pyritään sekä stimuloimaan kansainvälisiä kulttuuritilaisuuksia Ruotsissa että edistämään eri alueilla toimivien kulttuuristen toimijoiden verkostoitumista. Kuvataiteen toimijoiden kulttuurivaihdon osalta ehdotetaan konstnärsnämndenin (taiteilijatoimikunta) roolin korostamista. Taiteilijatoimikunta vastaa Ruotsissa taidepolitiikasta, niin kansallisesti kuin kansainvälisesti, päätehtävänä julkisten taideapurahojen ja tukien jakaminen yksittäisille taiteilijoille (kuvataide, muotoilu, säveltaide, teatteri-, tanssi-, ja elokuvataide). Vuonna 2006 taiteilijatoimikunta jakoi 12,7 miljoonaa euroa, josta 1,7 miljoonaa euroa kohdistettiin kansainväliseen vaihtoon ja matka-apurahoihin. Kansainvälisen kulttuurivaihdon alueella taiteilijatoimikunta toimii yhteistyössä ylläpitämänsä IASPISn (International Artists Studio Program in Sweden) kanssa.

Hallitus esitti lisättäväksi valtion kulttuurilautakunnan määrärahoja vuodelle 2006 seuraavasti: kansainväliseen kulttuurivaihtoon 414 000 euroa, sekä hallinnollisiin kuluihin 55 000 euroa. Lisäksi ehdotettiin suoran taiteilijatuen vahvistamista 110 000 eurolla kokeiluluontoisen kansainvälisen kulttuurivaihdon toiminnan suunnitteluun ja läpivientiin IASPISn yhteydessä. Käsillä olevan selvityksen näkökulmasta Ruotsin hallituksen ehdotuksen keskeisimpiä linjauksia on lisäksi kuvataiteilijoiden omaehtoisen kulttuurivaihtotyön edistäminen kohdistamalla taiteilijatoimikunnalle lisäresursseja suoran taiteilijatuen myöntämiseen: "Tavoitteena on vahvistaa taiteilijoiden omia verkostoja ja mahdollisuuksia luoda omia pitkäjänteisiä ja säilyviä kansainvälisiä kontakteja."¹³⁷

Tanska

Tanskalaisen kulttuuripolitiikan äänenpainot ovat viime aikoihin asti olleet korostuneen vientiorientoituneita. Tällaista linjanvetoa heijastivat esimerkiksi suurelliset tanskalaisen kulttuurin vientitapahtumat *Danish Wave* vuonna 1999 New Yorkissa ja *SuperDanish* vuonna 2004 Torontossa. Viime mainittu oli 10 viikon mittainen tapahtumien sarja, joka kattoi 13 eri kulttuurin osa-alueita, 143 yksittäistä esitystä ja yli 200 osallistuvaa taiteilijaa.

¹³⁶ Jonkinlaisesta muutoksesta tähän suuntaan saattaa viestiä myös kulttuurivientiin liittyvien organisaatioiden lyhyeksi jääneet elinkaaret. Pääministeriksi tultuaan Tony Blair nimitti *Creative Industries Task Force*n eräänlaiseksi neuvoo-antavaksi elimeksi. *Task Force* toimi vuoteen 2000, jonka jälkeen sen toimintaa on jatkanut eri ministeriöiden välinen hallituksen työryhmä *The Ministerial Creative Industries Strategy Group*. Tämä vuorostaa perusti *Creative Industries Export Promotion Advisory Group* (CIEPAG) –ryhmän (neljä alaryhmää: content, design, heritage and tourism, performative arts), joka lopetti toimintansa vuonna 2002. Jäljelle jäänyttä *Creativexport* –ryhmää etsiessä internetistä tulee vastaan ilmoitus: "the Creativexport web site has been closed".

¹³⁷ Skr. 2005/06:188, s. 38.

Eräänä esimerkkinä tanskalaisen kulttuuripolitiikan pitkäkestoisimmista hankkeista oli yhdentoista vuoden ajan Tanskan kulttuuriministeriön ja useiden yksityisten gallerioiden toimesta New Yorkissa ylläpidetty DCA -galleria.¹³⁸ Kysymys oli galleriasta, joka perustettiin vuonna 1994 seitsemän tanskalaisen gallerian ja kulttuuriministeriön tuella edistämään tanskalaista taidetta New Yorkissa. Galleria keskittyi näyttämään ainoastaan tanskalaisten taiteilijoiden töitä. Evaluointiin perustuen se kuitenkin suljettiin vuonna 2005. Kiinnostavaa on se, miksi galleria päätettiin sulkea?

Sulkemista koskevan selvityksen mukaan galleria ei kyennyt erinomaisesta sijainnistaan ja tilastaan huolimatta profiloitumaan eikä verkostoitumaan riittävällä intensiteetillä kentän toimijoiden kanssa, vaan ajan kuluessa päinvastoin syrjäytyi vaativasta New Yorkin taiteen kentästä. Ongelmalliseksi osoittautui nimenomaisesti ainoastaan yhdestä valtiosta peräisin olevien taiteilijoiden valmiiden töiden esitleminen. Mielenkiintoisen vaihtoehdon gallerian tilalle on tarjonnut Tanskan kulttuuriministeriön uusi hanke, joka hylkää yksisuuntaisen kulttuuriviennin ajatuksen ja pyrkii suuntaamaan tukea kaksisuuntaiseen kulttuurivaihtoon ja sitä kautta tukemaan tanskalaisten ja yhdysvaltalaisen taiteilijoiden ja erilaisten taiteen toimijoiden verkostoitumista ja erilaisia yhteistoiminnan muotoja.¹³⁹

Tanskalaisessa kulttuurikeskustelussa ovat viime aikoina laajemminkin voimistuneet vaatimukset kulttuuripoliittisten linjausten tarkistamisesta.¹⁴⁰ Tämän seurauksena Tanskassa on hiljattain täsmennetty kansainvälisen kulttuurivaihtotyön uudet pääperiaatteet. Näitä ovat: (1) laatu, (2) ulkopuolinen kysyntä, (3) keskittyminen, (4) varovaisuus, (5) verkostoituminen, (6) joustavuus, (7) yksinkertaisuus, (8) markkinointi sekä (9) toiminnan evaluointi.¹⁴¹

7.2 Mittaamattoman mittaaminen

Kulttuuripolitiikan perinteisen *arm's length* -etäisyyden asteittainen murtuminen kulttuurin taloudellista välineellisyyttä painottavan politiikan tieltä on johtanut monissa maissa vaatimuksiin kulttuurin ja luovuuden tehokkuuden mittaamisesta erilaisilla tunnusluvuilla. Tällaiset mittaamispyrkimykset on useissa tutkimuksissa todettu korostuneen ongelmallisiksi niin poliittis-eettiseltä, taloudelliselta kuin käytännölliseltä näkökannalta katsottuna.¹⁴² Sara Selwood paikantaa artikkelissaan *Unreliable Evidence: The Rhetorics of Data Collection in the Cultural Sector* kulttuurin tehokkuutta mittaavien tunnuslukujen ongelmia niihin välttämättä sisältyviin kulttuurisiin arvohierarkioihin, niiden yleiseen epäluotettavuuteen sekä niiden käyttöönottamisen usein ilmentämään autoritaariseen tapaan ohittaa taidekentän vastustavat näkökannat. Selwoodin mukaan jo pelkästään se, ettei Iso-Britanniassa ole seitsemän vuoden intensiivisen yrittämisen jälkeen saatu aikaiseksi luotettavia tunnuslukuja todistaa hyödyttömyydestä yrittää mitata mittaamatonta, ulottaa määrällisiä kriteereitä laadullisen ja inhimillisen alueelle.¹⁴³ Nykyaiteessa on ensisijassa kysymys alueesta, jossa toiminta ja toimijoiden kansainväliset yhteydet paikantuvat inhimilliseen vuorovaikutukseen lukuisien eri kansain-

¹³⁸ www.dcagallery.com/goodbye.html

¹³⁹ www.kunststyrelsen.dk

¹⁴⁰ www.harbourfrontcentre.com/superdanish/, <http://www.kunststyrelsen.dk/2be2774>

Report on New Ways of Thinking International Liaisons

http://www.kunststyrelsen.dk/db/files/kunstraadet_int_opgaver_handlingspl.pdf

Report on How to Implement the Results of the Above

<http://www.kunststyrelsen.dk/object.php?obj=2e72774>

¹⁴¹ www.kunststyrelsen.dk/db/files/kunstraadet_int_opgaver_handlingspl.pdf

¹⁴² Ks. esim. Belfiore (2006); Selwood (2006).

¹⁴³ Selwood (2006).

välischen toimijoiden välillä ja jossa myös sattumanvaraisuudella on sijansa: yksi tilaisuus johtaa toiseen. Nuoren suomalaisen nykytaiteilijan ensimmäinen tilaisuus kansainvälisellä foorumilla esittäytymiseen järjestyykin usein monien toimijoiden yhteistyön tuloksena. Usein käy myös niin, että vasta tämän jälkeen kyseisen taiteilijan töistä kiinnostutaan kotimaassa.

Mittaamattoman mittaamisen ongelmaa voidaan lähestyä esimerkiksi Näyttelyvaihtokeskus FRAMEn vuosien 2001–2007 tunnuslukujen näkökulmasta:

TUNNUSLUVUT JA TOIMINTA

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (Esitys)
Henkilömäärä	3	3	3,5	4,5	4,5	5	6
<u>Projektiapurahat</u>	94	106	108	103	104	104	125
Euro/suorite	2132	1971	2052	2111	2543	2000	2000
<u>Kansainväl. Suurnäyttelyt</u>	6*	11	14	8	14	9	9*
Euro/suorite	24906	12790	8392	18472	9474	16111	39111
<u>Näyttelytuotanto:</u>							
Yhteistyöhankkeet	18	17	21	12	12	12	15
Euro/suorite	8434	9651	7586	9510	8574	10833	12000
Taiteilijaresidenssi-ohjelmat			11	16	11	10	10
Euro/suorite			1989	7378	3469	5473	9200
Kuraattoriresidenssit				5	3	3	4
Euro/suorite				1765	2703	2667	2500
<u>Kuraattorityöpaja</u>						1	1
Euro/työpaja						103000	180000
Euro/opiskelija ja hanke						17000	30000
<u>Asiantuntijavierailut Suomeen</u>	38	40	33	32	31	31	40
Euro/suorite	5	73	437	650	873	742	778
<u>Framework -lehti</u>		-	2	2	2	2	2
			63545	82000	83582	71250	80500
<u>Muut palvelut (arvio)</u>	9500	10000	10000	10000	12500	13000	15000
(kuva- ja tietopalvelut, muut)							
Euro/suorite	5	237	26	27	31	28	31

* Sisältää Venetsian biennaalin Pohjoismaisen paviljongin näyttelyn; yhteispohjoismainen rahoitus; isännöisyysvuoro Suomella.

FRAMEn toimintamuodot ovat kohdentuneet vuosittain 30 – 38 maan välillä.

Mistä yllä olevat luvut sitten kertovat? Lähtökohtaisesti ne antavat kvantitatiivista tietoa FRAME:n toiminnan eri osa-alueista viimeisen viiden vuoden ajalta. Ne osoittavat myös, että FRAME:n toiminta on tänä ajanjaksona vakiintunut. Luvut eivät kuitenkaan kerro juuri mitään siitä paljolti henkilökohtaisiin suhteisiin ja inhimillisiin verkostoihin pohjautuvasta työstä, jonka perusteella FRAME on vakiinnuttanut asemaansa kansainvälisellä kuvataiteen kentällä toimivana asiantuntijaorganisaationa. Näin yllä olevan kaltaiset tunnusluvut eivät tavoita kaikkein olennaisinta eli taideorganisaation toiminnan perustavaa vuorovaikutuksellista luonnetta, jossa erilaiset hankkeet ja taiteilijoiden kansainvälisen osallistumisen mahdollisuudet konkretisoituvat usein vasta vuosien työn jälkeen. Siten taideorganisaatioiden toimintaa ei voida arvioida tunnuslukujen pohjalta, jotka mittaavat tehokkuutta esimerkiksi ulkomaisen kuraattorin Suomen vierailusta seuraneiden kotimaisten taiteilijoiden ulkomaanvierailujen määrillä. Sillä kysymys ei ole määrästä vaan laadusta, läsnäolosta, osallistumisesta ja kokemusten vaihtamisesta.

7.3 Avainsanoja tulevaan

Vieraanvaraisuus

Vieraanvaraisuuden, kyvyn hyväksyä erilaisuutta ja edistää kulttuurien välistä vuorovaikutusta, tulisi olla kaiken kulttuuri- ja taidepoliittisen toiminnan keskeisimpiä lähtökohtia. Suomessa kulttuuripolitiikan vieraanvaraisuuden vaatimuksen nosti esille vuonna 1992 mietintönsä jättänyt ylijohtaja Irmeli Niemen johdolla toiminut Kulttuuripolitiikan linjat -toimikunta. Toimikunnan *Kupoli* -mietintö otti voimakkaasti kantaa kansainvälisyyden ja monikulttuurisuuden puolesta. Maassa todettiin vallitsevan "kritiikittömän pelokas suhtautuminen ulkomaisiin vaikutteisiin". Järjestelmän sulkeutuneisuus näyttäytyi toimikunnan mukaan suomalaiselle kulttuurille suurempana uhkana kuin kiihtyvä kansainvälistymiskehitys: "Suomen kulttuurielämää lamaannuttaa sen omiin aikaansaannoksiin käpertynyt 'rasvoittuminen' ja penseä nurkkakuntaisuus."¹⁴⁴

Olellainen kysymys kuuluu, onko tilanne muuttunut Suomessa neljässätoista vuodessa? Kansainvälinen vuorovaikutus on toki lisääntynyt esimerkiksi EU:n myötä. Myös suomalaiset taiteilijat liikkuvat ja verkostoituvat kansainvälisellä taiteen kentällä entistä aktiivisemmin. Tästä huolimatta taide- ja kulttuuripolitiikassa ei ole kuljettu merkittävästi vieraanvaraisempaan suuntaan. Vahvistuvana kehityssuuntana oleva suomalaisen kulttuurin ja taiteen välineellinen hyödyntäminen ja kulttuurin rinnastaminen perinteisiin vientiteollisuuden aloihin saattaa päinvastoin johtaa uudenlaiseen "sulkeutumiseen". Monet alalla pitkään toimineet kotimaiset kuvataiteen toimijat ovatkin sitä mieltä, että suomalainen taidekenttä oli 1980-luvulla nykyistä kansainvälisempi.

Vieraanvaraisuus tulee siten olemaan yhä keskeisempi haaste taide- ja kulttuuripolitiikalle tulevaisuudessa. Tämä tarkoittaa kokonaisvaltaista pyrkimystä sellaisen joko/tai -ajattelun ylittämiseen, joka pitäytyy dikotomioissa kuten vienti/tuonti ja me/he. Ainoastaan avoimeen kulttuurien väliseen dialogiin nojaavan taide- ja kulttuuripolitiikan näkökulmasta voidaan luonnehdinnat "nurkkakuntaisuudesta" ja "kritiikittömän pelokkaasta suhtautumisesta ulkomaisiin vaikutteisiin" katsoa kaikkienensa oman aikansa tuotteiksi.

¹⁴⁴ Kupoli (1992), s. 53-55.

Aika

Taiteessa on monella tapaa kysymys tilasta ja ajasta. Luovuus edellyttää aikaa pysähtyä, rauhoittua ja ajatella. Nykyaikaisen taiteen kansainvälisellä kentällä toiminnan sykli on usein niin hektinen, että taiteilijoilla on paradoksaalisesti yhä vähemmän aikaa ja mahdollisuuksia taiteen tekemiseen. Juuri tästä syystä taiteilijaresidenssien ja erityisesti tuotantoresidenssien merkitys on tänä päivänä korostunut. Ne tarjoavat taitelijoille mahdollisuuden hengähtää ja syventyä taiteen tekemiseen.

Ajan merkitys on korostunut myös muille kuvataiteen kentän toimijoille. Toimijoiden arkipäivä on nykyisin pirstaloitunut hajanaisiin ja lyhytkestoisin projekteihin - toiminnan pitkäjänteiseen, analyttiseen ja rakentavaan suunnitteluun ei ole resursseja, siis aikaa. Aika edellyttää ennen kaikkea riittäviä taloudellisia resursseja. Toisaalta aikaa voitaisiin antaa myös muilla keinoin, kuten esimerkiksi rahoituskausia pidentämällä ja lisäämällä julkisen tuen ehtojen joustavuutta. Entistä keskeisempää on tiedostaa – myös taiteen tukemisesta huolehtivassa julkishallinnossa – että tehokkuus ja luovuus ovat jossain määrin toisiaan poissulkevia. Tulevaisuudessa mahdollisuus kiireettömämpään toimintaan tulee olemaan yhä keskeisempi edellytys monimuotoisen kuvataiteen olemassaololle ja kehittymiselle.

Tila

Saksalainen filosofi ja kulttuurikriitikko Theodor W. Adorno on todennut: “Se, joka puhuu kulttuurista puhuu samalla hallinnosta, tahtoo hän sitä tai ei.”¹⁴⁵ Adornoa askarruttanut kysymys hallinnon ja kulttuurin läheisyydestä on osoittautunut kaukonäköiseksi: nykytaiteen kentällä ja kulttuurissa ylipäänsä on havaittavissa lisääntyvä kulttuurin välineellistymisen, niin kotimaassa kuin muuallakin. Tämä on tarkoittanut käytännössä julkishallinnon aiempaa konkreettisempaa puuttumista kentän toimijoiden toimintaan sekä kulttuurin ja taiteen välineellistämistä talouden ja sosiaalipolitiikan edistäjiksi. Taiteen ja kulttuurin liittämistä sille vieraisiin toiminnan alueisiin ja niillä käytettyihin toiminnan mittapuihin voi seurata pahimmassa tapauksessa elinvoimaisen ja uudistumaan kykenevän kulttuurin ja taiteen toiminta-alan huomattava kaventuminen.

Tulevaisuudessa yksi olennaisimpia kulttuuri- ja taidepoliittisia kysymyksiä tulee olemaan taiteen itseisarvo, luottamus taiteeseen itsenäisenä toiminnan alueena. Tämä näkökulma on painottumassa kulttuuri- ja taidepolitiikan uusimmissa keskustelun-avauksissa esimerkiksi Iso-Britanniassa, mikä aiemmin on toiminut välineellistävän kulttuuripolitiikan tiennäyttäjänä 1990-luvun lopulta lähtien. Ruotsi taas on esimerkki maasta, missä taiteen ja kulttuurin itseisarvo ei ole koskaan olennaisesti poistunutkaan kulttuuri- ja taidepolitiikan tavoitteiden määrittelystä.

¹⁴⁵ Theodor W. Adorno, Kultur und Verwaltung, in: Soziologische Schriften I (Frankfurt/M.: Suhrkamp 1979), p. 122.

8. Lisärahoitustarve

Kuvataiteen kulttuurivaihdon lisärahoitustarpeen on arvioitu vuoteen 2012 mennessä olevan vuositasolla 2 901 000 euroa. Kulttuurivaihdon nykyisen todellisen rahoitustason arvioimiseksi ei tässä yhteydessä ollut riittävää (vertailukelpoista) aineistoa, minkä johdosta liitteessä oleva budjetti käsittää vain kansainvälisen toiminnan ilmeisimmät tunnusluvut. Budjetti ei sisällä yhdenkään toimijan osalta kokonaisrahoitusta kuten esimerkiksi infrastruktuurikuluja (huoneistomenot, palkat ja muu toiminta).

Budjettiliite 2.

9. Strategian toteutumisen seuranta

Koska kuvataiteen kentän toiminnan muutoksia ei voida arvioida luotettavasti määrällisillä mittareilla ja tuottavuuden tunnusluvuilla, seurannan ja arvioinnin kehittämiseksi on luotava toimijoiden kanssa yhteisesti sovittava menetelmä laadullisesti mielekkään ja vertailukelpoisen aineiston tuottamiseksi.

10. Keskeiset suomalaiset toimijat strategian toteuttamisessa

Rahoittajat:

Julkinen rahoitus: opetusministeriö, ulkoasiainministeriö, kauppa- ja teollisuusministeriö, valtiovarainministeriö; kaupungit ja kunnat

Säätiöt

Yritystuki

Yksityiset lahjoittajat

Tukijat:

Taiteen keskustoimikunta

Näyttelyvaihtokeskus FRAME

Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskus AVEK

Välittäjät:

Näyttelyvaihtokeskus FRAME

Taidelaitokset

Taidegalleriat: yksityiset galleriat ja muut taidealan yritykset, taiteilijajärjestöjen ja –ryhmien ylläpitämät galleriat

AV-arkki

Kuraattorit ja tuottajat: *freelancer* toimijat, Pikseliähky / Piknik Frequency ry,
Mediakulttuuriyhdistys m-cult ry, Kulttuuritehdas Korjaamo
Taiteilijajärjestöt
Muiden taiteenalojen tiedotuskeskukset
Suomen kulttuuri- ja tiedeinstituutit
Suomen suurlähetystöt

Residenssitoimijat ulkomailla ja kotimaassa:
Näyttelyvaihtokeskus FRAME
Helsinki International Artis-in-residence Programme HIAP
Suomen Taiteilijaseuran ateljeesäätiö
Muut residenssitoimijat

Kouluttajat:

Taidekorkeakoulut

Lähteet

- Adorno, Theodor W (2006): *The Culture Industry*. New York, Routledge.
- Andersson, Claes (2000): *Kaksitoista vuotta politiikassa: katkelmia, muistikuvia, unia*. Helsinki, WSOY.
- Arpo, Robert (2004): *Taiteilija Tietoyhteiskunnassa. Tietoyhteiskuntastrategioiden taiteilijakuva ja tekijänoikeuslainsäädännön muutosten vaikutus taiteilijana toimimisen edellytyksiin*. Teoksessa Arpo, Robert (toim.) (2004): *Taiteilija Suomessa – taiteellisen työn muuttuvat edellytykset*. Helsinki, Taiteen keskustoimikunta, ss. 127-151.
- Bauman, Zygmunt (1996): *Postmodernin lumo*. Suom. Jyrki Vainonen, toim. Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell. Tampere, Vastapaino.
- Belfiore, Eleonora (2006): *The social impacts of the arts – myth or reality?* Teoksessa Mirza, Munira (toim.) (2005): *Culture Vultures – Is UK Arts Policy Damaging the Arts?* London, Policy Exchange, ss. 20-37.
- FinnSight 2015 (2006): *Paneelien raportit – tieteen, teknologian ja yhteiskunnan näkymät*. Helsinki, Suomen Akatemia.
- Framework - The Finnish Art Review (2006/2007): *Surplus of the Arts*. Issue 6 / Jan '07, Helsinki, Frame Finnish Fund for Art Exchange. Turku, Finepress Oy.
- Francis, Rory (2004): *Managing Disappointment: Arts Policy, Funding, and the Social Inclusion Agenda*. Teoksessa Harris, Jonathan (2004) (toim.): *Art, Money, Parties – New Institutions in the Political Economy of Contemporary Art*. Liverpool, Liverpool University Press, ss. 133-159.
- Jowell, Tessa (2004): *Government and the Value of Culture*. London, DMCS.
- Kangas, Anita (2002): *Uusi kulttuuripolitiikka?* Luento Oulussa syksyllä 2002. Osoitteessa: <http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/kup/tekstit/artikkelit/uusi>
- Karttunen, Sari (2006a): *Kuvataiteilijoiden koulutusurat. Ammattiopinnot Suomessa ja ulkomailla*. Tilastotietoa taiteesta n:o 37. Helsinki, Taiteen keskustoimikunta.
- Karttunen, Sari (2006b): *Internationalisation shapes the peripheral artist: a survey of young visual artists in Finland*. XVI ISA World Congress of Sociology, Durban, South Africa, 23-29 July 2006.
- Karttunen, Sari (2005): *Taidetoimikuntalaitoksen kansainväliset avustukset - Taiteilijoiden liikkuvuuden ja vierastalojen tuki 2000-2004*. Helsinki, Taiteen keskustoimikunta.
- Karttunen, Sari (2004): *Taiteilijoiden lukumäärän kehitys 1950-luvulta 2000-luvulle – kasvaako työvoima työllisyyttä nopeammin?* Teoksessa Arpo, Robert (toim.) (2004): *Taiteilija Suomessa – taiteellisen työn muuttuvat edellytykset*. Helsinki, Taiteen keskustoimikunta, ss. 15-136.
- Koivunen, Hannele (2004): *Onko kulttuurilla vientiä? Opetusministeriön, ulkoasianministeriön ja kauppa- ja teollisuusministeriön Kulttuurivienti –hanke Selvitysmiehen raportti*. Opetusministeriön julkaisuja 2004: 22.
- Kupoli (1992). Kulttuuripolitiikan linjat. Komiteamietintö 1992:36.
- Lazzarato, Maurizio (2006a): *Kapitalismin vallankumoukset*. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Lazzarato, Maurizio (2006b): *Art et travail*, Parachute no. 122 April/May/June 2006, ss 84-93.
- Lind, Maria – Minichbauer, Raimund (2005) (toim.): *European Cultural Policies 2015 – A Report with Scenarios on the Future of Public Funding for Contemporary Art in Europe*. Stockholm / Wien, IASPIS / EIPCP.
- Malkavaara, Jarmo – Kauhanen, Seppo (1997) (toim): *Artist in Residence – kansainvälisen taiteilijavierastoinnin kehittämisohjelma*. Helsinki, Taiteen keskustoimikunta.
- Menger, Pierre-Michel (2003): *Portrait de l'artiste en travailleur. Métamorphoses du capitalisme*. Paris, Le Seuil.

Minichbauer, Raimund (2007): *Chanting the Creative Mantra. The Accelerating Economisation of EU Cultural Policy*. Lehdessä *Framework - The Finnish Art Review*, Issue 6 / Jan '07, Helsinki, Frame Finnish Fund for Art Exchange, ss. 46-49.

Mäki, Teemu (2005): *Näkyvä pimeys – esseitä taiteesta, filosofiasta ja politiikasta*. Jyväskylä, Kuvataideakatemia, Like.

Oesch, Pekka (2005): *Yritysten tuki taiteille 2003 ja tuen muutokset 1993-2003*. Helsinki, Taiteen keskus-toimikunta.

Rautiainen, Pauli (2006): *Taiteilija-apurahajärjestelmän toimivuus ja koettu vaikuttavuus. Selvitys valtion taiteilija-apurahan saajista 2002-2005*. Helsinki, Taiteen keskus-toimikunta.

Rensujeff, Kaija (2003): *Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla*. Helsinki, Taiteen keskus-toimikunta.

Rensujeff, Kaija (2005): *Uusia mahdollisuuksia ja pieniä läpimurtoja – taiteilijat vuoden 2000 kyselytutkimuksessa ja väestönlaskennassa*. Työpapereita – Working Papers 42. Helsinki, Taiteen keskus-toimikunta.

Selwood, Sara (2006): *Unreliable evidence: The rhetorics of data collection in the cultural sector*. Teoksessa Mirza, Munira (toim.) (2005): *Culture Vultures – Is UK Arts Policy Damaging the Arts?* London, Policy Exchange, ss. 38-52.

Suomi, Riikka (2005): *Kansainvälinen taiteilijaresidenssitoiminta Suomessa 1995-2005*. Työpapereita – Working Papers 44. Helsinki, Taiteen keskus-toimikunta.

Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta (TAO), *Taide on mahdollisuuksia: ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi 2002*.

Vaden, Tere (2007). *Tiedon tuottaminen postmodernissa yhteiskunnassa: kaksi mallia*. Teoksessa Mylly, Tuomas – Karo, Marko – Lavapuro, Juha (toim.) (2007): *Tekemisen vapaus*. Helsinki, Gaudeamus, ss. 33-40.

Vähämäki, Jussi (2005): *Uusi työ ja prekariaatti*. <http://megafoni.kulma.net>

Wu, Chin-tao (2002): *Privatising Culture: Corporate Art Intervention Since the 1980s*. London, Verso.

Liite 1. Kysely

7.6.2006

KUTSU

Arvoisa vastaanottaja

KUVATAITEEN VIENTISTRATEGIA

Opetusministeriö on asettanut ulkoasiainministeriön, kaupp- ja teollisuusministeriön, valtiovarainministeriön ja opetusministeriön yhteisen kulttuuriviennin kehittämissyöryhmän. Työryhmän tehtävänä on toimia ministeriöiden asiantuntijana kulttuurivientihankkeiden tukipäätöksiä tehtäessä, tehdä esitys kulttuuriviennin ohjaus- ja rahoitusperustaksi sekä valmistella kulttuuriviennin kansainvälisen vienninedistämisen ohjelma esiteltäväksi vuonna 2006 kaupp- ja teollisuusministeriön vientifoorumilla ja laatia yleinen kulttuuriviennin kehittämisohjelma vuosille 2006-2010.

Kehittämistyöryhmän tavoitteena on työryhmän osapuolten välisen yhteistyön avulla tukea kulttuurin toimialan kehittymistä tasa-arvoiseksi vientialaksi muiden vientialojen joukkoon ja siten edistää toimialan työpaikkojen lisääntymistä ja liiketoiminnan ja –vaihdon vahvistumista.

Työryhmä on pyytänyt taiteenalan tiedotuskeskuksia laatimaan omien taiteenalojensa vientistrategiat syyskuun alkuun 2006 mennessä.

Tältä pohjalta Suomen taideakatemian säätiön alaisuudessa toimiva Näyttelyvaihtokeskus Frame on käynnistänyt kartoitustyön kansainvälisen kulttuurisen vuorovaikutuksen nykytilanteesta ja kehittämismahdollisuuksista kuvataiteen alueella.

Tarkoituksena on sähköpostikyselyin ja yhteistapaamisten avulla kuulla eri toimijaryhmien näkemyksiä kesäkuun aikana. Tutkija Marko Karo kokoaa tausta-aineiston pohjalta selvityksen heinä-elokuun aikana.

Tämän kirjeen yhteydessä on **kysymyssarja**, johon toivomme vastauksenne sähköpostitse alla erikseen mainittuun tapaamispäivään mennessä osoitteeseen **marko.karo@uiah.fi**.

Lisäksi toivomme saavamme kultakin toimijalta vuoden 2005 **toimintakertomuksen tilinpäätöstietoineen** ja kuluvan vuoden **toimintasuunnitelman talousarvioineen** osoitteeseen **FRAME, Merimiehenkatu 36 D 527, 00150 Helsinki** tai sähköpostiosoitteeseen **info@frame-fund.fi**.

Selvitystyön aikana kutsumme seuraavat toimijat kuultavaksi Näyttelyvaihtokeskus Frameen, os. Merimiehenkatu 36 D 527, 00150 Helsinki:

13.6.2006 klo 15:

Taiteilijajärjestöt: Suomen taiteilijaseura, Taidemaalariiliitto, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Suomen taidegraafikot ry, Muu Ry, Valokuvataiteilijoiden liitto ry, Pohjoismainen Taideliitto, Kuvasto ry

16.6. klo 11:

Galleristit ry, Korjaamo

20.6. klo 10.:

AVEK/Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskus, AV-arkki, Mediakulttuuriyhdistys
m-cult ry, Pikseliähky / Piknic Frequency

20.6. klo 12.30:

Helsinki International Artist-in-residence Programme HIAP, Suomen Taiteilijaseuran
Ateljeesäätiö

Sähköpostitse 20.6. mennessä:

Taideoppilaitokset: Kuvataideakatemia, Taideteollinen korkeakoulu,
Ammattikorkeakoulut
Taidemuseot, Helsingin taidehalli

Pyydämme teitä ystävällisesti ilmoittamaan jos ette pääse paikalle ehdotettuna ajankohtana. Kiireisen aikataulun vuoksi emme kuitenkaan pysty järjestämään erillisiä kuulemisia, vaan esteen sattuessa pyydämme teitä toimittamaan vastauksenne sähköpostitse osoitteeseen **marko.karo@uiah.fi**

Mikäli katsotte, että joitakin keskeisiä toimijoita puuttuu yllämainitusta listauksesta, pyydämme ystävällisesti lähettämään ehdotuksianne.

Kysymyssarja:

1. Kuvailkaa omia vahvuuksianne ja heikkouksianne kansainvälisen kulttuurivaihdon kannalta? Määriteltäviä kipupisteitä ja kehittämistarpeita 1) oman toimintanne 2) koko kentän kannalta (esim. alan koulutus, esittäminen, levitys, liikkuvuus jne.)?
2. Millaisia toimenpiteitä ja rakenteellisia muutoksia tarvitaan kansainvälisen kulttuurivaihdon vahvistamiseksi Suomen ja kansainvälisen kentän välillä? Millaisia esteitä visuaalisen kulttuurin alan kansainvälisessä vaihdossa on tällä hetkellä?
3. Millainen toimintanne rahoitusrakenne on täällä hetkellä? Mikä on opetusministeriön osuus rahoituksesta (toiminta-avustus, muu tuki)? Oma rahoitushankinta (esim. tuotot ja sponsorointi)? Muu julkinen rahoitus? Ilmoittakaa tiedot euroina, ja prosentuaalisena osuutena.
4. Millaisena näette kehitteillä olevan kulttuurivientijärjestelmän mahdollisuudet, vahvuudet, ja heikkoudet oman toimintanne kannalta?
5. Hahmotelkaa tulevaisuuden strategianne kansainvälisen kulttuurivaihdon vahvistamiseksi 2006-2010 (tehtävä, organisaatiomalli, rahoittajat jne.)? Eri toimijoiden roolit kansainvälisessä kulttuurivaihdossa?

Liite 2. Budjetti

TOIMENPITEET		Tavoitetaso 2008-2012		
	Valtion rahoitusosuus	Kokonaiskustannukset (arvio) vuositasolla	Valtion rahoitusosuus vuositasolla (tavoite vuonna 2012)	Muut rahoittajat: toimijoiden omarahoitusosuus, ulkomaiset rahoituslähteet
ESITYS 1. Kuvataiteilijoiden kansainvälistyminen				
Teostuotantojen rahoittaminen				Yleisesti muita rahoittajia:
AVEK: multimedia- ja media-tuotantojen edistämismisarat	400 000,00	760 000,00	500 000,00	1) biennaali- ja muut Suurnäyttely-organisaatiot
TKT: Valokuvaproduktioiden tuotantotuki	100 000,00			2) koti- ja ulkomaiset rahastot ja säätiöt
TKT: Mediataideproduktioiden tuotantotuki	180 000,00			3) pohjoismaiset ja EU:n rahoitusinstrumentit
TKT: Kaikkien taiteen alojen tuotantotuki		900 000,00	550 000,00	4) kv-kilpailut
FRAME: biennaalit, kv-yhteistyöhankkeet (tuotantoja tuettu pääasiassa osana biennaaleille ja residenssi-ohjelmille myönnettyä tukea, ja vain erityistapauksissa suorana tuotantotukena)	42 000,00	300 000,00	150 000,00	5) sponsorituki (vähäistä)
Tuotantotuki yhteensä	722 000,00	1 960 000,00	1 200 000,00	
Taiteilijoiden kansainvälinen verkostoituminen				
TKT: Matka-apurahat kaikki taiteenalat yhteensä	248 000,00	348 000,00	348 000,00	
FRAME: näyttelytoiminnan edistämismisarat	234 000,00	800 000,00	560 000,00	

Taiteilijoiden kansainvälinen verkostoituminen yhteensä	482 000,00	1 148 000,00	908 000,00	
ESITYS 1. YHTEENSÄ	1 204 000,00	2 760 000,00	2 108 000,00	
ESITYS 2. Väliportaan toimintaedellytysten vahvistaminen				
Gallerioiden vientituki (Korjaamo 70 000 e, muut 10 000 e/06)	80 000,00	600 000,00	300 000,00	
Taidelaitosten ja ei-institutionaalisten toimijoiden kansainvälisen kulttuurivaihdon tuotantotuki			350 000,00	
FRAME: <i>Freelancer</i> -kuraattorityöpaja ja hankerahoitus	55 000,00	830 000,00	550 000,00	Yhteispohjoinen rahoitus
FRAME: Kuratoitujen hankkeiden tuotantotuki (biennaaliyhteistyö, yhteistyöhankkeet kv- ja kotimaisten toimijoiden kanssa, freelancer -toimijoiden tuotantotuki)	220 000,00	800 000,00	370 000,00	
FRAME ja TKT: Välittäjäportaan matkapurahajärjestelmä			50 000,00	
FRAME: asiantuntijavierailuohjelmat	27 000,00		50 000,00	
ESITYS 2. YHTEENSÄ	382 000,00		1 670 000,00	
ESITYS 3. Residenssitoiminnan turvaaminen ja tuotantoresidenssien perustaminen (organisaatiot)				

TKT: Ateljeesäätiö, HIAP ja muut kotimaiset residenssitoimijat (OPM:n tuki HIAP:ille 20 000 e/06)	260 000,00		400 000,00	
Kv. residenssikeskuksen perustaminen Suomenlinnaan		300 000,00	100 000,00	200 000 (Pohjoismainen Ministerineuvosto)
FRAME: Väliportaan toimijoiden residenssit Suomessa ja ulkomailla	8 000,00		30 000,00	
FRAME: Taiteilijaresidenssit ulkomailla	68 000,00		150 000,00	
ESITYS 3. YHTEENSÄ	336 000,00		680 000,00	
ESITYS 4. Kv. tiedotus, markkinointi ja taidediskurssin kehittäminen				
Suomen taideakatemian säätiö ja TKT: julkaisu- ja jakelutuki	140 000,00		240 000,00	
FRAME: <i>Framework</i> -taidelehti	84 000,00	190 000,00	134 000,00	
FRAME: Tiedotustoiminta, kv. toimialatiedon tuottaminen ja markkinointi			50 000,00	
Kv. seminaarit ja työpajat			50 000,00	
Kriitikkopalvelu			15 000,00	
ESITYS 4. YHTEENSÄ	224 000,00		489 000,00	
ESITYS 5. Taidekorkeakoulujen kulttuuriyhteistyö				

Kv. kulttuurivaihdon rahoitustarpeet selviävät korkeakoulujen toiminta-			100 000,00	Lisärahoitus- tarve 100 000
suunnitelmista ja talous- arvioista.				

ESITYS 5. YHTEENSÄ			100 000,00	
ESITYS 6. Taiteen kansainvälistymistä kannustavan verotuksen kehittäminen				
Taloudellisten vaikutusten arviointi pyydettyä alan asiantuntijoilta				
ESITYS 6. YHTEENSÄ				
KAIKKI ESITYKSET YHTEENSÄ	2 146 000,00		5 047 000,00	
LISÄRAHOITUSTARVE YHTEENSÄ			2 901 000,00	